

# Σχέδιο απολογισμού ΣΥΡΙΖΑ 2012-2019 (εισήγηση)

Φεβρουάριος 2020

## 1. Η αναγκαιότητα του απολογισμού

Ο απολογισμός, η συλλογική αποτίμηση της δράσης μας, περιλαμβανομένης της κριτικής και της αυτοκριτικής όπου είναι αναγκαίες, οφείλει να είναι πάγιο συστατικό της λειτουργίας του κόμματος. Ήδη αρκετές οργανώσεις του ΣΥΡΙΖΑ και τμήματα της Κεντρικής Πολιτικής Επιτροπής του προχώρησαν με δική τους πρωτοβουλία σε διάφορες μορφές απολογισμού της δράσης τους. Τούτο συνιστά γεγονός ιδιαίτερα θετικό που οφείλει να έχει συνέχεια και να ολοκληρωθεί. Καλύπτοντας έτσι, έστω εν μέρει, τα κενά που προκύπτουν από την καθύστερηση της έγκαιρης ενεργοποίησης συστηματικού συλλογικού προβληματισμού συναφώς και της αντίστοιχης υπεύθυνης έκφρασής του. Στην πορεία προς το Συνέδριο, η όλη αυτή διαδικασία οφείλει να συστηματοποιηθεί και να αξιοποιηθεί από τα κεντρικά όργανα του κόμματος.

Στις παρούσες, ωστόσο, ιστορικές συνθήκες, το θέμα του απολογισμού υπερβαίνει τη συνήθη κομματική λειτουργία και αποκτά ευρύτερη και ιδιαίτερη σημασία. Και τούτο γιατί ο ΣΥΡΙΖΑ, σε βραχύ χρονικό διάστημα, από μικρό αντιπολιτευτικό κόμμα της Αριστεράς εξελίχθηκε σε πρωταγωνιστική δύναμη της κοινωνίας, επηρεάζοντας τις γενικότερες εξελίξεις. Από τη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης μετά το 2012, και κατόπιν από τη θέση της κυβέρνησης –της πρώτης κυβέρνησης της Αριστεράς στη χώρα μας. Κατά συνέπεια, είναι για πρώτη φορά που μπορούμε να μιλήσουμε για διακυβέρνηση με βάση τη δική μας εμπειρία όχι με βάση τις θεωρίες ή τις εμπειρίες άλλων.

Χρειάζεται λοιπόν να αποτιμήσουμε με τρόπο σφαιρικό τη βιωμένη εμπειρία μας, σε αυτήν την πυκνή διαδρομή. Διαδρομή που έχει χαρακτηριστικά τομής, τομής που υπερβαίνει τα στενά κομματικά πλαίσια, καθώς αφορά, όχι μόνο το σύνολο της Αριστεράς, αλλά και ολόκληρη την πολιτική ζωή της χώρας. Θα προσθέταμε ότι αφορά επίσης και τη Διεθνή Αριστερά που προσβλέπει στον ΣΥΡΙΖΑ και στην εμπειρία του για τους δικούς της σκοπούς που είναι και δικοί μας. Πολύ περισσότερο που η εν λόγω διαδρομή προχώρησε σε συνθήκες διεθνούς οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, εθνικής οικονομικής χρεοκοπίας και αυτές που επέβαλε η διεθνή επιτροπεία από τους δανειστές. Επιτροπεία από την οποία απάλλαξε τη χώρα η δική μας κυβέρνηση της Αριστεράς.

Ένας τέτοιος απολογισμός είναι αναγκαίος για να διαμορφώσουμε κοινές εκτιμήσεις για κρίσιμες επιλογές που αναλάβαμε, συχνά σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες. Θα αποτελέσει, με την

έννοια αυτή, γέφυρα του «πριν» με το «μετά», της συσσωρευμένης εμπειρίας και γνώσης με την προοπτική. Αποτελεί επομένως βάση για να σχεδιάσουμε την πορεία μας, να ανασυγκροτήσουμε σε ακόμη πιο στέρεες βάσεις τις κοινωνικές συμμαχίες μας στις νέες συνθήκες και να οργανώσουμε τη δράση μας για μια νέα νίκη του λαού μας και της Αριστεράς. Με άλλα λόγια, ο απολογισμός είναι προϋπόθεση για τη συστηματοποίηση και την αξιοποίηση της κυβερνητικής και της κομματικής εμπειρίας, προϋπόθεση για τη βελτίωση της αριστερής κυβερνησιμότητας και την εξαγωγή γενικότερων μαθημάτων για το μέλλον.

Ο απολογισμός είναι επίσης αναγκαίος για την οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης με τους ψηφοφόρους, τα μέλη και τους φίλους του ΣΥΡΙΖΑ. Όχι μόνον στη χώρα μας αλλά και διεθνώς. Ο κόσμος γενικά, και ειδικά ο κομματικός κόσμος, έχει τις δικές του εμπειρίες από τη δική μας διακυβέρνηση, τις δικές του απόψεις για τις ελλείψεις, τα λάθη, τις ολιγωρίες και τις αδυναμίες μας. Σε κάποιες περιπτώσεις, έχει διαμορφώσει δική του άποψη για τις αιτίες των αδυναμιών. Αναμένει λοιπόν να δει κατά πόσο εμείς έχουμε επίγνωση των παραπάνω και διάθεση να διορθώσουμε λάθη και αδυναμίες. Επομένως, ένας ειλικρινής και ουσιαστικός απολογισμός είναι προϋπόθεση για την οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης τόσο με τον κομματικό όσο και με τον κοινωνικό ΣΥΡΙΖΑ, όπως και μέσο για την ενίσχυση της κομματικής ενότητας και συνοχής τόσο στη βάση όσο και στη κορυφή.

## **2. Τί απολογισμό χρειαζόμαστε**

Για να επιτελέσει την πολλαπλή αποστολή του, ο απολογισμός δεν πρέπει να είναι εξωραϊστικός, προσχηματικός ή γενικόλογος. Πρέπει να είναι ουσιαστικός, διεισδυτικός, τολμηρός και ειλικρινής. Πρέπει να αφορά τόσο τις επιτυχίες και τις νίκες όσο και τις αποτυχίες, τα λάθη, τις ολιγωρίες, τις ήττες. Ο απολογισμός που χρειάζεται σήμερα ο ΣΥΡΙΖΑ δεν πρέπει να αποτελεί ιστορικό αφήγημα δικαίωσης ή αφορισμών. Αντίθετα, απαιτείται ψύχραιμη συλλογική αποτίμηση με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον.

Προκειμένου να καλύψει αυτές τις σύνθετες ανάγκες, δεν αρκεί ένας απολογισμός μόνο της κομματικής δράσης ή μόνο του κυβερνητικού έργου, καθώς μάλιστα αυτά δεν μπορούν να εξεταστούν ανεξάρτητα από τον βαθμό προετοιμασίας, την κοινωνική δράση, τις κοινωνικές συμμαχίες και τους συσχετισμούς. Είναι συνεπώς αναγκαίος ένας σφαιρικός και πολυεπίπεδος απολογισμός που οφείλει να καλύπτει όλες τις διαστάσεις της εμπειρίας των τελευταίων χρόνων, δηλαδή:

\*Απολογισμός του κυβερνητικού έργου και όσων συνδέονται με αυτό.

\*Απολογισμός της δράσης του κόμματος, κυρίως από το ιδρυτικό συνέδριο (2013) μέχρι σήμερα.

\*Απολογισμός από τη σκοπιά των όρων ηγεμονίας, δηλαδή της γενικότερης επιρροής των ιδεών και των θέσεων της Αριστεράς στην ελληνική κοινωνία.

Ένας τέτοιος απολογισμός απαιτεί την ισχυρή δέσμευση της ηγεσίας, όπως και τη συμβολή και ομόθυμη στήριξη των στελεχών και του κομματικού σώματος. Όχι μόνο για να αποκτήσει τυπική νομιμοποίηση, αλλά κυρίως για να καταστεί ουσιαστικό εργαλείο δουλειάς στο πλαίσιο και της ανασυγκρότησης του ΣΥΡΙΖΑ, εργαλείο διαμόρφωσης του προγράμματός του, των τρόπων διεκδίκησης της κυβερνητικής εξουσίας και των όρων που θα ανοίγουν προοπτική ηγεμονίας.

### **3. Διεθνής περίγυρος 2012-2019: δυνατότητες και όρια**

Η χώρα μας είναι χώρα της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά συνέπεια, η πολιτική της εκάστοτε ελληνικής κυβέρνησης είναι υποχρεωμένη να χαράσσεται και κινείται σε άμεση συνάρτηση με τις συνθήκες που διαμορφώνει αυτή η συμμετοχή. Ταυτόχρονα, τόσο η Ελλάδα όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση εντάσσονται στο ευρύτατο γεωπολιτικό πλαίσιο του πλανήτη, πλαίσιο που χαρακτηρίζεται, ιδιαίτερα τον τελευταίο καιρό, όχι μόνον από την προϊούσα κλιματική κρίση, αλλά και από εντάσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, τοπικούς πολέμους, πρωτόγνωρες προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές και βεβαίως τις πολύμορφες αντιστάσεις των λαών. Η γενική αίσθηση είναι ότι η γεωστρατηγική αστάθεια επιτείνεται ενώ μια γενικευμένη «αταξία» τείνει να επικρατήσει, χωρίς να δημιουργούνται *ισχυροί δημοκρατικοί πόλοι* –όπως αυτός στον οποίο, υπό ισχυρές προϋποθέσεις, θα μπορούσε ενδεχομένως να μετεξελιχθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση– που θα απέτρεπαν τους διαφαινόμενους μεγαλύτερους κινδύνους.

Την περίοδο που ο ΣΥΡΙΖΑ κυβερνούσε, αλλά και πριν και μετά, το εν λόγω ευρύτατο πλαίσιο καθοριζόταν και καθορίζεται αποφασιστικά από την κυριαρχία της νεοφιλελεύθερης μορφής του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής ή καπιταλισμού, δηλαδή, μονολεκτικά, του νεοφιλελευθερισμού. Με όλα τα όπλα –οικονομικά, πολιτικά, στρατιωτικά, αλλά και ιδεολογικά– που είναι σε θέση να επιστρατεύει προκειμένου να διαφυλάσσει την κυριαρχία του. Ιδιαίτερα στην Ευρώπη, τόσο οι συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις όσο και η παραδοσιακή σοσιαλδημοκρατία, τουλάχιστον κατά το μεγαλύτερο μέρος της, είχαν και εξακολουθούν να έχουν ενστερνισθεί τα συναφή δόγματα, πολιτευόμενες παντού, εθνικά και διεθνώς, με σκοπό τη συντήρηση, την προαγωγή και την εμπέδωση του αντίστοιχου οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Με αυτά τα δεδομένα, ο ΣΥΡΙΖΑ πορεύθηκε από την αρχή σε ένα εξαιρετικά δυσμενές πεδίο πολιτικών διαμορφώσεων και πολιτικών συσχετισμών.

Ο ΣΥΡΙΖΑ το γνώριζε αυτό καλά. Όχι μόνον από τις εμπειρίες της χώρας μας και του λαού της. Αλλά και από τις σχέσεις που οικοδομούσε συστηματικά με την Αριστερά των άλλων χωρών

της Ευρώπης και του κόσμου, όπως και από όσα μπορούσε να μάθει από την εμπειρία χωρών εκτός Ευρώπης, σε κάποιες από τις οποίες –ιδιαίτερα στη Λατινική Αμερική– η Αριστερά είχε κατορθώσει να αναδειχθεί στην κυβέρνηση, πολεμώντας, ακριβώς, τον νεοφιλευθερισμό και τις τοπικές εκφάνσεις του. Παράλληλα, ένα ευρύ λαϊκό κίνημα είχε αρχίσει να διαμορφώνεται κυρίως σε χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, παρέχοντας την ελπίδα ότι μια ενδεχόμενη δική του εκλογική νίκη δεν θα τον εύρισκε απομονωμένο.

Την εποχή που συντέλεστηκε, η νίκη του ΣΥΡΙΖΑ αποτέλεσε τη μόνη κοινοβουλευτική νίκη των δυνάμεων της ευρωπαϊκής Αριστεράς, τη μόνη νίκη που έφερε την Αριστερά στην κυβέρνηση. Η νίκη του ΣΥΡΙΖΑ δεν αποτέλεσε νίκη μόνο στο πλαίσιο της χώρας μας. Άλλωστε, εκτός των άλλων ιδεολογικών και πολιτικών παραμέτρων, ο Πρόεδρός του, είχε αναδειχθεί, μόλις λίγους μήνες πριν, υποψήφιος Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εκπροσωπώντας ολόκληρη την ευρωπαϊκή Αριστερά. Με αυτά τα δεδομένα, η νίκη του ΣΥΡΙΖΑ χαιρετίστηκε ένθερμα ως η πρώτη σημαντική νίκη της διεθνούς Αριστεράς, ως νίκη που ενίσχυε σημαντικά τις αριστερές δυνάμεις παντού και άνοιγε ελπιδοφόρα τον δρόμο για να ηττηθεί ο νεοφιλευθερισμός ευρύτερα.

Από την άλλη πλευρά, οι συντηρητικές δυνάμεις, καθώς και πολλές δυνάμεις της παραδοσιακής σοσιαλδημοκρατίας, θορυβήθηκαν. Ο «ιός» μπορούσε να επεκταθεί ανεξέλεγκτα και να θέσει σε κίνδυνο την κυριαρχία τους. Κατά συνέπεια, η νίκη του ΣΥΡΙΖΑ όφειλε να αντιμετωπιστεί με μεγάλη επιφυλακτικότητα, αν όχι με απροσχημάτιστη εχθρότητα. Έτσι, η κυβέρνησή του βρέθηκε από την πρώτη στιγμή να κινείται ανάμεσα σε δύο αντιτιθέμενους πόλους άνισης ισχύος. Από το ένα μέρος, έναν ισχυρότατο αντίπαλο που μπορούσε να καθορίσει ως ένα μεγάλο βαθμό τις τύχες της. Από το άλλο μέρος, μια διεθνή Αριστερά και ένα λαϊκό κίνημα αντίστασης στον νεοφιλευθερισμό που έκανε ό,τι μπορούσε για να τη στηρίξει. Αλλά στις τότε συνθήκες, αυτές οι μορφές στήριξης και συμπαράστασης δεν επέδειξαν δυναμική ικανή να επηρεάσει αποφασιστικά πρόσωπα, διαδικασίες και καταστάσεις. Σημαντικό ρόλο έπαιξαν εν προκειμένω τα μεγάλα διεθνή ΜΜΕ που παρακολουθούσαν επισταμένως τις εξελίξεις τονίζοντας κατά κανόνα τους ευρύτερους «κινδύνους» που απέρρεαν από μια αριστερή –κατά την ορολογία τους «λαϊκιστική»– κυβέρνηση στην Ευρώπη.

Η γενικότερη κατάσταση στην Ευρώπη και στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν παρουσιαζόταν τότε –ούτε παρουσιάζεται σήμερα– ειδυλλιακή. Εν μέσω της αδιαφιλονίκητης κυριαρχίας του νεοφιλευθερισμού, η χρεωκοπία της μεγάλης επενδυτικής τράπεζας Lehman Brothers οδήγησε τις ΗΠΑ στη γνωστή μεγάλη οικονομική κρίση που επεκτάθηκε γρήγορα στην Ευρώπη, όπου εισέβαλε λίγο αργότερα και το ΔΝΤ. Τα πολλά και ουσιαστικά προβλήματα της τελευταίας (δημοκρατικά ελλείμματα, εκτίναξη ανισοτήτων, χαμηλός κοινοτικός πρϋπολογισμός, δημόσιο χρέος των χωρών της, αναζωπύρωση εθνικισμών, απουσία ενιαίας εξωτερικής πολιτικής κλπ) δεν

αντιμετωπίστηκαν ούτε τότε με τη δέουσα επάρκεια ενώ οι αντιθέσεις στο εσωτερικό της πύκνωναν, όχι μόνο λόγω της προσφυγικής κρίσης που ξέσπασε παράλληλα, αλλά και βάσει της προϊούσας ρευστότητας του ευρύτερου γεωπολιτικού πλαισίου. Μολαταύτα, το συχνά διακηρυσσόμενο «ευρωπαϊκό δημοκρατικό κεκτημένο» παρείχε την ελπίδα και καλλιέργησε την προσδοκία ότι η δημοκρατικά εκφρασμένη θέληση του ελληνικού λαού θα γινόταν στοιχειωδώς σεβαστή, οδηγώντας σε μια βιώσιμη συμφωνία με τους δανειστές με κατάργηση του μνημονίου. Η πολιτική της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ απέναντι στην Ευρώπη απέβλεπε στην πραγμάτωση αυτής της προσδοκίας. Με πρόσθετο δεδομένο, μάλιστα, ότι η κριτική ενάντια στα μνημόνια και την εμπλοκή του ΔΝΤ στο εσωτερικό της ευρωζώνης διατυπωνόταν πλέον και από το εσωτερικό των ευρωπαϊκών θεσμών.

Από την πλευρά τους, οι μεγάλες δυνάμεις –ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα– διατηρούσαν αμφίθυμες σχέσεις με την Ευρώπη, με ήπιες εντάσεις κατά καιρούς, ανάλογα με τα εμπορικά ή γεωπολιτικά ζητήματα που αναδεικνύονταν. Αυτού του είδους η αμφιθυμία αντανακλούσε και στη στάση τους απέναντι στην κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ. Η μεγάλη επιφυλακτικότητα, αν όχι εχθρότητα, των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων απέναντι στην Ελλάδα μπορούσε να τύχει της αναλογούσας εκμετάλλευσης, αφού έτεινε να θίξει την ευρωπαϊκή ενότητα, άρα και τη γεωπολιτική ισχύ της Ευρώπης. Για τέτοιους λόγους, η στάση των μεγάλων δυνάμεων φαινόταν κάποιες στιγμές ευνοϊκή προς την κυβέρνησή μας ή, τουλάχιστον, ευμενώς ουδέτερη. Ωστόσο οι περισσότεροι κατανοούσαμε ότι ποτέ αυτές οι δυνάμεις δεν θα έπαιρναν αποφασιστικά το μέρος της Ελλάδας σε ενδεχομένη σύγκρουσή της με τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Έτσι ή αλλιώς πάντως, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ πορευόταν προσπαθώντας να λαμβάνει υπόψιν όλες τις αντίστοιχες παραμέτρους, και μάλιστα όπως μεταβάλλονταν διαρκώς, προκειμένου να προστατεύει όσο μπορούσε την ειρήνη και να προωθεί εποικοδομητικές και αμοιβαία επωφελείς σχέσεις με όλες ανεξαιρέτως τις χώρες. Ακολουθώντας, ως όφειλε, πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική με γνώμονα πάντα το εθνικό συμφέρον.

Μετά το Δημοψήφισμα, την υπογραφή του τρίτου μνημονίου, την αποχώρηση ενός τμήματος του ΣΥΡΙΖΑ και τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015, αρκετά από τα μέχρι τότε δεδομένα μεταβλήθηκαν. Ο επώδυνος συμβιβασμός του ΣΥΡΙΖΑ δημιούργησε ευλόγως μορφές σύγχυσης στην ευρωπαϊκή και τη διεθνή Αριστερά. Οι περισσότερες οργανωμένες δυνάμεις της προσπάθησαν να κατανοήσουν τους όρους, τις ανάγκες και τους συσχετισμούς που είχαν οδηγήσει εκεί και συνέχισαν να στηρίζουν τον ΣΥΡΙΖΑ και τη νέα κυβέρνησή του. Αλλά μικρότερες δυνάμεις και ανέντακτοι αριστεροί δεν κατέβαλαν την αντίστοιχη προσπάθεια στο απαιτούμενο βάθος. Δεν διερεύνησαν επαρκώς τις συνθήκες που είχαν οδηγήσει στον επώδυνο συμβιβασμό ούτε το πώς θα μπορούσαν ενδεχομένως να ανιχνευθούν εναλλακτικοί δρόμοι –στηριγμένοι σε

πραγματικά κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα και όχι σε βολонταριστικά εικαζόμενα– και τοποθετήθηκαν αρνητικά απέναντι στη νέα κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ. Εκλαμβάνοντας την πολιτική της ως προσπάθεια μιας σχετικά «φιλόανθρωπης» διαχείρισης του νεοφιλελευθερισμού, αλλά κατ’ ουσίαν ως υποταγή σε εκείνον. Φαίνεται πως, ενόσω στήριζαν ενεργά τον ανένδοτο αγώνα του ΣΥΡΙΖΑ ενάντια στα μνημόνια, είχαν ταυτόχρονα παρασυρθεί από τη σιγουριά που φαινόταν ο ίδιος να αποπνέει ότι τελικά θα επιτύγχανε την απαλλαγή της χώρας από αυτά. Οπότε ο συμβιβασμός στον οποίο υποχρεώθηκε αντιμετωπίστηκε ως κάτι σαν προδοσία και όχι ως κοινό πρόβλημα των δυνάμεων της εργασίας και της Αριστεράς, το οποίο όφειλαν όλοι να σκεφτούν και να αντιμετωπίσουν. Για μια ακόμα φορά, χρησιμοποιήθηκαν στερεότυπα και απλουστευτικά ερμηνευτικά υλικά, μολονότι οι συνθήκες ήταν εντελώς πρωτόγνωρες και τα διλήμματα εξαιρετικά σύνθετα.

Από τη δική τους πλευρά, οι κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις χαιρέτησαν μεν την υποχώρηση, αλλά δεν απέσυραν την επιφυλακτικότητά τους. Το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ αρνήθηκε μέχρι τέλους την «ιδιοκτησία» του νέου μνημονίου, αλλά εξακολουθούσε να διεκδικεί, με τα λίγα μέσα που διέθετε, την κατάργηση της λιτότητας, την προστασία της εργασίας και την ενίσχυση του κοινωνικού κράτους, βρήκε σχεδόν όλες τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις –με κύρια εξαίρεση εκείνη της Γαλλίας– σταθερά απέναντι. Όπου φαινόταν πλέον καθαρά κάτι που είχε διαπιστωθεί από νώρις: οι λόγοι για τόσο αρνητική στάση ήταν κυρίως πολιτικοί και όχι στενά οικονομικοί. Οι περιπέτειες των ενδιάμεσων αξιολογήσεων και της συνεχιζόμενης εποπτείας το πιστοποιούν με σαφήνεια.

Ωστόσο, η στάση των «εταίρων» άρχισε να γίνεται ηπιότερη, κυρίως μετά τη 2<sup>η</sup> αξιολόγηση της πορείας του μνημονίου. Το ότι η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ τηρούσε τις δεσμεύσεις που είχε αναλάβει, παρά το κόστος των περισσότερων από αυτές για τη χώρα, και συνακόλουθα ότι το πρόγραμμα του τρίτου μνημονίου φαινόταν να πορεύεται προς την «επιτυχία» συνέτειναν σημαντικά σε αυτήν τη νέα στάση. Από τη δική της πλευρά, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ είχε αναλάβει αυτοβούλως σημαντικές πρωτοβουλίες για συνεννόηση ανάμεσα στις χώρες του του Ευρωπαϊκού Νότου στη βάση μιας πολιτικής με ευρύτερη απεύθυνση που θα συντονιζόταν με τη δική της. Όπως και πρωτοβουλίες σχετικά με τη γεωπολιτική αναβάθμιση της χώρας με άξονα τα ζητήματα ενέργειας στην ανατολική Μεσόγειο. Με δυο λόγια, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ είχε αρχίζει να αξιοποιεί τα πλεονεκτήματα της γεωπολιτικής θέσης της χώρας και η προσπάθειά της αναγνωριζόταν.

Η υπογραφή της συμφωνίας των Πρεσπών ενίσχυσε ιδιαίτερος το κλίμα αναγνώρισης. Από τα αριστερά, γιατί η υπογραφή αποτέλεσε νίκη της διεθνιστικής αλληλεγγύης, δηλαδή νίκη ενάντια στους επικίνδυνα αναζωπυρούμενους εθνικισμούς στα Βαλκάνια, στην Ευρώπη και στον κόσμο.

Από την πλευρά των ευρωπαϊκών πολιτικών δυνάμεων, συντηρητικών και σοσιαλδημοκρατικών, γιατί ενίσχυε την ενότητα στην Ευρώπη. Από την πλευρά των ΗΠΑ, γιατί, ανεξάρτητα από τη διαφορούμενη πολιτική Τραμπ απέναντι στη Ευρωπαϊκή Ένωση, η συμφωνία φαινόταν να αποτρέπει την επέκταση της ρωσικής επιρροής. Από τη σκοπιά της Ελλάδας, η υπογραφή της συμφωνίας αποτέλεσε επίτευγμα ιστορικής σημασίας, γιατί έλυσε απολύτως εποικοδομητικά για τα συμφέροντά της ένα πρόβλημα διεθνούς πολιτικής που σάπιζε χρονίζοντας. Από την πλευρά ειδικά του ΣΥΡΙΖΑ, η υπογραφή τόνωνε ισχυρά την αυτοπεποίθησή του, γιατί πιστοποιούσε ενώπιον όλων ότι ο ΣΥΡΙΖΑ πολιτεύεται βάσει αρχών, πάντα για το καλό της χώρας και πάντα από τη σκοπιά της Αριστεράς, χωρίς να υπολογίζει πολιτικό κόστος. Τελικά, η συμφωνία των Πρεσπών αποτέλεσε ένα κυριολεκτικά εμβληματικό επίτευγμα, με αποτέλεσμα να τονωθεί το ηθικό του κόσμου και να ξαναφέρει κοντά στον ΣΥΡΙΖΑ δυνάμεις και άτομα από ολόκληρο το φάσμα της Αριστεράς που είχαν αποστασιοποιηθεί. Για πολλούς ενδεχομένως λόγους, αλλά κυρίως εδώ λόγω σύμπλευσης με τους ΑΝΕΛ.

Ολόκληρη αυτή η πορεία στο διεθνές περιβάλλον δεν υπήρξε ούτε ανέφελη ούτε απαλλαγμένη από ολιγορίες και σφάλματα. Αυτά εντοπίζονται κυρίως σε θέματα εκτίμησης και θέματα συντονισμού. Δηλαδή:

Πρώτον, ιδιαίτερα κατά την πορεία της διαπραγμάτευσης, δεν αποτιμήθηκαν σωστά ούτε έτυχαν επαρκούς επεξεργασίας οι *διαφοροποιήσεις* στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ευρωζώνης. Για παράδειγμα, κάποιες χώρες της αποτελούσαν δανειστές της Ελλάδας ενόσω και οι ίδιες διατηρούσαν υψηλό χρέος. Κατά συνέπεια, η ριζική λύση του προβλήματος του ελληνικού χρέους θα απέβαινε εφικτή μόνον αν συμπεριλάμβανε και το πρόβλημα χρέους των χωρών αυτών. Η ρητή αναγνώριση αυτού του δεδομένου ίσως επέτρεπε την οικοδόμηση ενεργών συμμαχιών, τουλάχιστον εν όψει μιας πανευρωπαϊκής διάσκεψης για το χρέος, τα αποτελέσματα της οποίας θα μπορούσαν ενδεχομένως να βοηθήσουν όλες τις ευρωπαϊκές χώρες.

Δεύτερον, δεν εκτιμήθηκε επακριβώς ότι, κυρίως μετά το 2012, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η ευρωζώνη είχαν προετοιμαστεί αποτελεσματικά για την περίπτωση «πιστωτικού επεισοδίου» σε βάρος της χώρας μας, δηλαδή και *τυπικής* χρεωκοπίας της. Κατά συνέπεια, ένας «εκβιασμός» που θα επικαλούνταν το κόστος της Ευρώπης από μια άτακτη χρεωκοπία της Ελλάδας και τη συνακόλουθη έξοδό της από την ευρωζώνη δεν μπορούσε, πέρα από όλα τα άλλα, να αποβεί αποτελεσματικός. Μολονότι η πολιτική μας δεν καθορίστηκε από μια «λογική εκβιασμού», οι συνάφεις απόψεις κυκλοφόρησαν, κατά καιρούς έντονα, στο εσωτερικό του ΣΥΡΙΖΑ και της κυβέρνησής του.

Τρίτον, από κάποιες πλευρές του ΣΥΡΙΖΑ είχε καλλιεργηθεί η προσδοκία ότι η Ρωσία ίσως και η Κίνα θα συνέβαλαν και πολιτικά και οικονομικά στην προσπάθεια της κυβέρνησης να απεμπλέξει τη χώρα από τα δεσμά των μνημονίων και κατ' επέκτασιν από το ευρώ. Γιατί τόσο η Ρωσία όσο και η Κίνα όντως έβλεπαν με συμπάθεια τον αγώνα μας για μια αξιοπρεπεπή λύση στο πλαίσιο της ευρωζώνης. Όμως ούτε η μία ούτε η άλλη ήταν διατεθειμένες να διακινδυνεύσουν στρατηγικά συμφέροντα προχωρώντας σε αποφασιστικές πράξεις συμπαράστασης. Έτσι ή αλλιώς πάντως, αυτές οι προσδοκίες διαψεύστηκαν σχετικά γρήγορα, έχοντας μολαταύτα συμβάλει στην εκπομπή ενός διφορούμενου στίγματος από την πλευρά της χώρας.

Τέταρτον, είχαν επίσης καλλιεργηθεί προσδοκίες ότι θα μπορούσαν να υιοθετηθούν μοντέλα και πρακτικές απεμπλοκής από οικονομικούς καταναγκασμούς που φαίνονταν να είχαν λειτουργήσει αποτελεσματικά σε άλλες χώρες, κυρίως της Λατινικής Αμερικής. Όμως οι συνθήκες που αντιμετωπίζουν αυτές οι χώρες είναι ριζικά διαφορετικές σε πολλά επίπεδα. Μεταφορά λοιπόν, έστω και δημιουργική, δεν μπορούσε να συντελεστεί ενώ η ενασχόληση με τέτοιες ιδέες έτεινε κάποιες φορές να αποπροσανατολίζει από το κύριο: τι κάνουμε στην Ευρώπη και με την Ευρώπη. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι μοντέλα και πρακτικές διακυβέρνησης σε άλλες χώρες και άλλες συνθήκες δεν πρέπει να μελετώνται επισταμένως και να αποτιμώνται από τη δική μας σκοπιά.

Πέμπτον, η εμπλοκή με τους ΑΝΕΛ μετά τη συμφωνία των Πρεσπών απέτρεψε τον ΣΥΡΙΖΑ και την κυβέρνησή του από το να εκλαϊκεύσει πλατιά, να εξηγήσει και να υπερασπίσει τη συμφωνία σε σχέση με την αναγκαία βαλκανική και ευρύτερα ευρωπαϊκή πολιτική κυβέρνηση και κόμματος και κυρίως απέναντι στις εθνικιστικές επιθέσεις εναντίον της. Ο χρόνος που χάθηκε ήταν πολύτιμος και πληρώθηκε με τον τρόπο του στις τελευταίες εκλογές. Ο συντονισμός κυβέρνησης και κόμματος σε συνάρτηση με τους διακριτούς ρόλους των δύο υπήρξε εδώ σχεδόν ανύπαρκτος.

Αυτά, ωστόσο, δεν πρέπει κατά κανένα τρόπο να αποσπάσουν την προσοχή από το κύριο. Σε ένα διεθνές περιβάλλον εξαιρετικά δυσμενές, αν όχι ανοιχτά εχθρικό, η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ δεν στάθηκε απλώς επάξια, αλλά κατόρθωσε να αναβαθμίσει σημαντικά τη διεθνή θέση της χώρας. Πράγμα που είχε να συμβεί επί αρκετές δεκαετίες. Τόσο η θέση της όσο και η εικόνα της ενισχύθηκαν επιπλέον από την ανθρωπιστική πολιτική που ακολούθησε η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ – μαζί με την ενεργό, έμπρακτη και πρωτοβουλιακή έκφραση αλληλεγγύης από το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού λαού– απέναντι στο μείζον διεθνές πρόβλημα των καιρών, το προσφυγικό-μεταναστευτικό. Χωρίς να καταστεί δυνατό να αποφευχθούν και εδώ ολιγωρίες και σφάλματα.

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι σκιαγραφούνται δυνατότητες να πορευθεί εποικοδομητικά στο διεθνές πλαίσιο ο ΣΥΡΙΖΑ και μια επόμενη κυβέρνησή του. Όσο κι αν η διεθνής κατάσταση φαίνεται να καταλαμβάνεται από προϊούσα αταξία –κάτι σαν εντεινόμενη αύξηση της παγκόσμιας



πολιτικής και κοινωνικής «εντροπίας», με τις αβεβαιότητες και τις εντάσεις να πολλαπλασιάζονται ραγδαία και ανεξέλεγκτα και να εξελίσσονται με τρόπους ιδιαίτερα επικίνδυνους. Όπου, για να αντιστραφεί η τάση, τουλάχιστον στα καθ' ημάς, και για να γίνουν πράξη τέτοιες δυνατότητες, τίθενται ισχυρές προϋποθέσεις. Προϋποτίθεται η εξονυχιστική μελέτη των διεθνών συσχετισμών, αλλά και η ακριβής κατά το δυνατόν αποτίμηση των τάσεων που εκδιπλώνονται στις χώρες της Ευρώπης, όπως και σε εκείνες του γεωγραφικού μας περιγύρου και βέβαια στις μεγάλες δυνάμεις, ενόσω οι τελευταίες ανταγωνίζονται για τον έλεγχο του πλανήτη. Σήμερα, μάλιστα, με σκληρούς εμπορικούς πολέμους οι οποίοι σε κάποιες περιοχές μπορεί να μετεξελιχθούν σε θερμούς, επεκτείνοντας έτσι τους ήδη διαξαγόμενους.

Απαιτείται επίσης, και μάλιστα επειγόντως, η κατάλληλη προετοιμασία προκειμένου να αντιμετωπιστούν λυσιτελώς, πάντα από τη σκοπιά της Αριστεράς, οι μεγάλες οικουμενικές προκλήσεις των καιρών: η γεωπολιτική αποσταθεροποίηση ιδιαίτερα στη γειτονιά μας –σε συνάρτηση με τη λύση του Κυπριακού και την εξελισσόμενη επιθετικότητα της Τουρκίας– το ενεργειακό και οι γεωπολιτικές προεκτάσεις του, οι μείζονες τεχνολογικές εξελίξεις και καινοτομίες, η εφαρμογή των οποίων βρίσκεται κυριολεκτικά προ των πυλών, η κλιματική κρίση, όπως εξελίσσεται σε οιονεί ανεξέλεγκτη οικουμενική απειλή, το προσφυγικό-μεταναστευτικό, οι αυξανόμενες ανισότητες, η επαπειλούμενη αναζωπύρωση της οικονομικής κρίσης. Είναι όλες διεθνείς προκλήσεις στις οποίες ο ΣΥΡΙΖΑ και μια επόμενη κυβέρνησή του οφείλει να ανταποκριθεί αποτελεσματικά προς όφελος της χώρας.

Η γεωγραφική θέση της χώρας, το ιστορικό και πολιτισμικό βάθος και το φυσικό κάλλος της, η σημασία των οποίων αναγνωρίζεται ανεπιφύλακτα από όλους, η σταθερά φιλειρηνική πολιτική της και το γεγονός ότι διατηρεί ιστορικά καλές σχέσεις με τους πλείστους λαούς της περιοχής της χωρίς να διεκδικεί τίποτε, το ότι οι άνθρωποί της έχουν υποστεί πολλά δεινά και έχουν μάθει να εκτιμούν τα αγαθά της ειρήνης, αλλά και την αλληλεγγύη μεταξύ των λαών, ρέποντας ταυτόχρονα προς την εξωστρέφεια, τη μόρφωση και την καλλιέργεια, μπορούν να αποτελέσουν στέρεα βάση για να καταστούν πράξη οι εν λόγω δυνατότητες. Βεβαίως σε ένα πλαίσιο όπου η παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας, σε συνδυασμό με τον αγώνα ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό, όπως και οι κατάλληλοι δημοκρατικοί μετασχηματισμοί του κράτους, θα τίθενται σε πρώτη προτεραιότητα.

#### **4. Γιατί νικήσαμε. Τι κερδίσαμε και τι όχι. Η σημασία και τα όρια της νίκης.**

Η επιρροή του ΣΥΡΙΖΑ στην ελληνική κοινωνία άρχισε να αυξάνει δυναμικά κυρίως από τότε που άρχισαν να αναπτύσσονται οι κοινωνικές αντιστάσεις ενάντια στις επιταγές των μνημονίων. Η δυναμική αυτή είχε τον σπόρο της στην ενεργό και ανεπιφύλακτη συμμετοχή των περισσότερων

«συνιστωσών» που τελικά τον συνέθεσαν στο κίνημα ενάντια στην «νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση», ήδη από την εποχή του Σηάτλ και της Γένοβας, ενώ ενισχύθηκε από τη στάση των ίδιων απέναντι στη έκρηξη της νεολαίας που πυροδότησε η δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου. Όπως και –κατά την εποχή των μνημονίων πλέον– η επίσης ανεπιφύλακτη συμμετοχή όλων των «συνιστωσών» στο κίνημα των «αγανακτισμένων» και στις άλλες πολύμορφες λαϊκές κινητοποιήσεις ενάντια στα μνημόνια. Από την άλλη πλευρά, έχοντας αναλύσει τις βασικές παραμέτρους της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης ήδη από το προγραμματικό συνέδριο του 2009, ο ΣΥΡΙΖΑ, μολονότι παρέμενε ακόμη συμμαχικό σχήμα, βρέθηκε έτοιμος να αντιμετωπίσει πολιτικά και προγραμματικά τις εδώ εκφάνσεις της κρίσης και, κυρίως, να συνδέσει οργανικά τις πτυχές της ανάλυσής του με το δραστήριο κοινωνικό κίνημα.

Με αυτά τα δεδομένα, η τολμηρή δήλωση του Προέδρου του τις παραμονές των εκλογών του 2012, ότι ο ΣΥΡΙΖΑ είναι έτοιμος και πρόθυμος να αναλάβει κυβερνητικές ευθύνες, εφόσον η ψήφος του ελληνικού λαού το προκρίνει, πατούσε στέρεα στη λαϊκή δυναμική ενώ ταυτόχρονα προσέδιδε στις αντίστοιχες κοινωνικές δυνάμεις πολιτική διέξοδο. Και μάλιστα υπό όρους συνέχειας με την ιστορία του ελληνικού λαϊκού κινήματος και την ιστορία της Αριστεράς στον τόπο μας. Έτσι η δήλωση αποτέλεσε τομή που πόλωσε την ψήφο και εκτίναξε τα εκλογικά ποσοστά του ΣΥΡΙΖΑ από το περίπου 4% στο περίπου 17%, αναδεικνύοντάς τον σε αξιωματική αντιπολίτευση. Οι δυνάμεις του παραδοσιακού δικομματισμού υπέστησαν βαρεία ήττα ενώ οι δυνάμεις της άλλης Αριστεράς κατέγραψαν επίσης σημαντική άνοδο.

Μπορούμε να συνοψίσουμε λέγοντας ότι ο βασικός παράγοντας της εκτίναξης του ΣΥΡΙΖΑ και, από κει, της εκλογικής νίκης του, είναι το κίνημα που δημιούργησε «από τα κάτω» το κοινωνικό μέτωπο ενάντια στα μνημόνια. Σε αυτό στηρίχθηκε ο ΣΥΡΙΖΑ σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις από το 2012 μέχρι το 2019 ενώ το αντι-ΣΥΡΙΖΑ μέτωπο που παράλληλα συγκροτούνταν «από τα πάνω», με αντίθετες κοινωνικές αναφορές και με την καθοριστική συμβολή των ΜΜΕ, άρχισε να ενισχύεται αργά και σιωπηλά το ίδιο διάστημα, φτάνοντας να συμβάλει σημαντικά στην ήττα του ΣΥΡΙΖΑ κατά τις τελευταίες εκλογές.

Ξαναπιάνοντας το νήμα, μπορούμε να πούμε ότι η κυβέρνηση Σαμαρά που είχε διαξαγάγει τις εκλογές του Μαΐου 2012 συνάντησε την κατηγορηματική άρνηση του ΣΥΡΙΖΑ να συμμετάσχει σε κυβέρνηση «εθνικής ενότητας». Έτσι, χωρίς να αξιοποιήσει την αριθμητική δυνατότητα να σχηματισθεί κυβέρνηση ΝΔ–ΠΑΣΟΚ–ΔΗΜΑΡ, η ίδια κυβέρνηση οδήγησε τη χώρα σε νέες εκλογές τον Ιούνιο του 2012, με την ελπίδα ότι η άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ ήταν μόνο συγκυριακή. Ωστόσο τα αποτελέσματα των εκλογών διέψευσαν την εκτίμηση. Ναι μεν η ΝΔ κέρδισε περίπου 10 ποσοστιαίες μονάδες, αλλά άλλες τόσες κέρδισε και ο ΣΥΡΙΖΑ. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, ο ΣΥΡΙΖΑ ήρθε για να μείνει, εδραιώνοντας ισχυρότερα τη θέση του ως αξιωματική αντιπολίτευση.

Η νίκη του ΣΥΡΙΖΑ στις ευρωεκλογές του Μαΐου 2014 επιβεβαιώναν το ότι ο ΣΥΡΙΖΑ είχε αποκτήσει πλέον κυβερνητική δυναμική. Πράγμα που φαινόταν να πιστοποιεί, ανάμεσα στα άλλα, η νίκη του ψηφοδελτίου που υποστήριζε ο ίδιος στην περιφέρεια Αττικής, όπως και εκείνη του ψηφοδελτίου των Ιονίων Νήσων. Τη δυναμική αυτή τού την προσέδωσε η αντιπολιτευτική λειτουργία του, η οποία μετέφερε αυθεντικά στο κοινοβούλιο τον πόνο των ανθρώπων και τα θεμελιώδη αιτήματά τους, η συνεχιζόμενη συμμετοχή του στο κοινωνικό κίνημα, η ελπίδα που δημιουργούσε η προοπτική μιας κυβέρνησης της ριζοσπαστικής και δημοκρατικής Αριστεράς για πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας και οι προγραμματικές επεξεργασίες του, με καθοριστικό στοιχείο το να παραμείνει η χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην ευρωζώνη χωρίς μνημόνιο.

Ο ΣΥΡΙΖΑ συναισθανόταν πλήρως την ευθύνη που αντιστοιχούσε στην ανάδειξή του σε κυβερνήτη της χώρας. Με αυτήν την έννοια, ήταν πλήρως προετοιμασμένος να κυβερνήσει. Τουλάχιστον όσο προετοιμασμένη μπορεί να είναι οποιαδήποτε υποψήφια κυβέρνηση. Με άλλα λόγια, η ενσυναίσθηση και η αδρομερής γνώση της πολυπλοκότητας και της αντιφατικότητας των προβλημάτων που καλούνταν να επιλύσει υπήρχε και ήταν σαφώς ενεργή. Αλλά, ταυτόχρονα, αυτά δεν μπορούσαν να ταυτίζονται επαρκώς με την αναγκαία, και δη συλλογική, καταγραφή, ιεράρχηση και συνειδητή αποτύπωση κάθε συγκεκριμένου προβλήματος και των πολυεπίπεδων δυσκολιών επίλυσής του. Με άλλα λόγια, αυτό που ο ΣΥΡΙΖΑ δεν γνώριζε ακόμη επακριβώς ήταν το τι μπορούσε να σημαίνει *λεπτομερώς*, πρόβλημα το πρόβλημα, κυβέρνηση της *Αριστεράς*: λυσιτελής αντιμετώπιση όλων των προβλημάτων διακυβέρνησης, κατά τη σύνδεσή τους και από τη δική της σκοπιά, σε ευθεία συνάρτηση με τη διαρκή ενίσχυση της εμπιστοσύνης του κόσμου στις *δικές του* δυνάμεις και με ταυτόχρονη έμπρακτη καλλιέργεια των προϋποθέσεων, πολιτικών και ιδεολογικών, για την ηγεμόνευση των δικών της αξιών. Πάντοτε μέσα από την προσπάθεια η αριστερή κυβέρνηση να *διευρύνει* κάθε φορά *το εφικτό* και πάντοτε για το καλό της χώρας.

Όπως και νάχει, ο ΣΥΡΙΖΑ κέρδισε τις εθνικές εκλογές του Ιανουρίου 2015, χάνοντας για δύο μόλις έδρες την απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή. Σε πείσμα του ελληνικού και διεθνούς μπαράζ επιθέσεων εναντίον του, σε πείσμα των δημοσκοπήσεων και σε πείσμα του συνόλου σχεδόν των ΜΜΕ που έβαλαν στην ίδια κατεύθυνση με άκρα συστηματικότητα και χρησιμοποιώντας συχνά με αδίστακτους τρόπους ασύστολες συκοφαντίες και ακραία ψεύδη. Μόνο εφόδιό του παρέμενε η λαϊκή ορμή, την οποία τροφοδοτούσε η προσδοκία για απαλλαγή από τα μνημόνια ή, τουλάχιστον, για σημαντική χαλάρωση των μέτρων κοινωνικής και οικονομικής ασφυξίας. Ταυτόχρονα με την ανάκτηση της λαϊκής και εθνικής αξιοπρέπειας και την απόδοση δικαιοσύνης σε όλα τα επίπεδα.

Στη βάση της αντίθεσης μνημόνιο/αντιμνημόνιο που είχε, όπως είπαμε, κυριαρχήσει, μόνη πολιτικά εφικτή συμμαχία τότε ήταν αυτή με τους ANEL. Υπό την προϋπόθεση, βέβαια, μιας

σαφούς κοινής προγραμματικής βάσης. Η παραμονή στην Ευρώπη και στο ευρώ με ταυτόχρονη έξοδο από το μνημόνιο, η διαγραφή ή, τουλάχιστον, η ευνοϊκή για τη χώρα ρύθμιση του χρέους, η συστηματική προσπάθεια να καταπολεμηθεί η λιτότητα, να προστατευθεί η εργασία, να ενισχυθεί το κοινωνικό κράτος και να παταχθεί η πολυεπίπεδη διαπλοκή και διαφθορά, όπως και η φοροδιαφυγή ή η εισφοροδιαφυγή, αποτέλεσαν για τις τότε περιστάσεις επαρκή τέτοια βάση. Όπως γνωρίζουμε, η συμφωνία των Πρεσπών τρία χρόνια μετά υπήρξε η θρυαλλίδα που σήμανε το τέλος της συμμαχίας, οδηγώντας ταυτόχρονα στην αλλαγή της πολιτικής σκηνής.

Η συμμαχία με τους ANEL συνιστούσε στις τότε συνθήκες μονόδρομο γιατί όλοι ανεξαιρέτως οι δυνάμει σύμμαχοι είχαν εναντιωθεί με τρόπο απόλυτο στην αντιμνημονιακή πολιτική του ΣΥΡΙΖΑ. Το μεν ΚΚΕ για δικούς του λόγους, οι δε ΔΗΜΑΡ, Ποτάμι και ΠΑΣΟΚ μέσω της συγκρότησης, με την καθοριστική και πάλι συνδρομή των ΜΜΕ, ενός άτυπου αλλά εξαιρετικά σκληρού αντι-ΣΥΡΙΖΑ μετώπου. Αυτό ομονούσε στο να αντιμετωπίζει τον ΣΥΡΙΖΑ ως δύναμη καταχθόνια και υποκριτική που υποθάλλει την ένοπλη βία και την τρομοκρατία γενικώς ενόσω απεργάζεται την επιστροφή στη δραχμή, την έξοδο από την Ευρώπη, τη χρεωκοπία της χώρας και την επιβολή ενός καθεστώτος σοβιετικού τύπου. Όπου, όπως θυμόμασατε πολύ καλά, τίποτε από αυτά δεν είναι υπερβολή: είχαν όλα λεχθεί από τα επισημότερα χείλη και προπαγανδιστεί κατά κόρον τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς. Σε αυτές τις συνθήκες, μόνος δυνάμει σύμμαχος παρέμεναν οι ANEL παρά τις κάποιες φορές αβυσσαλέες διαφορές σε ζητήματα «εθνικά» και ζητήματα δικαιωμάτων.

Η πρώτη κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ αφιέρωσε όλες τις προσάθειές της σε δύο κύρια μέτωπα: την οικοδόμηση μιας ασπίδας προστασίας για τα κατ' εξοχήν θύματα της κρίσης και τη διαπραγμάτευση με τους δανειστές.

Στο πρώτο μέτωπο έκανε τα λίγα που μπορούσε. Κοινωνικό εισόδημα αλληλεγγύης, ρύθμιση οφειλών, άρση εξόφθαλμων αδικιών, επείγοντα μέτρα στην υγεία, στην παιδεία, στο προσφυγικό, στα ατομικά δικαιώματα. Κάποιες από τις αντίστοιχες ενέργειες θεωρήθηκαν «μονομερείς» και αποδοκιμάστηκαν από τους δανειστές, αλλά μολαταύτα η κυβέρνηση δεν πτοήθηκε και προχώρησε. Αποκλεισμένοι, άνεργοι, άδικα απολυμένοι, οφειλέτες του δημοσίου, ανακουφίστηκαν ενώ η έμφαση στα δικαιώματα προμήνυε συνολικά καλύτερες μέρες. Η ελπίδα, έστω δειλά, είχε αρχίσει να ανατέλει και πάλι.

Το δεύτερο μέτωπο ήταν μέτωπο πολέμου. Πολέμου κατ' ουσίαν πολιτικού που διεξαγόταν όμως με οικονομικά όπλα –την τραπεζική πίστη και πίστωση, την ρευστότητα, την εκροή καταθέσεων, το «σήματα» που εξέπεμπαν «οι αγορές», τα όσα έπρατταν συναφώς οι ευρωπαϊκοί θεσμοί και το ΔΝΤ. Πολέμου άνισου, ο οποίος μετήλθε διαφορετικές φάσεις, με κατά καιρούς

δραματικές κορυφώσεις, και με τη χρησιμοποίηση από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης όλων των όπλων που μπορούσε να επιστρατεύσει: ιδέες, εμπειρισταωμένα επιχειρήματα, συναντήσεις με πολλούς και σε πολλά επίπεδα, προσπάθειες σύμπληξης συμμαχιών και εξεύρεσης πόρων από διάφορες πλευρές, μορφές πίεσης που μπορούσε να ασκήσει, αναβολή πληρωμής δόσεων του δανείου, συγκέντρωση των διαθεσίμων του ευρύτερου δημόσιου τομέα ώστε να συνεχίσουν να καταβάλλονται τουλάχιστον μισθοί και συντάξεις. Αλλά με κυριότερο όπλο την εμπιστοσύνη που εξακολουθούσε να της παρέχει ο ελληνικός λαός. Ο οποίος διέβλεπε στις προσπάθειές της, όχι μόνο την προοπτική οικονομικής και κοινωνικής ανακούφισης, αλλά και την υπεράσπιση της δικής του αξιοπρέπειας. Όπου, βέβαια, μετά την εξάντληση των άλλων όπλων, απέμενε το κορυφαίο: το δημοψήφισμα.

Το δημοψήφισμα, παρά τα όσα ιδιοτελή και ανεύθυνα λέγονταν και εξακολουθούν να λέγονται, δεν έθετε το ερώτημα «ναι ή όχι στο ευρώ». Αλλά ζητούσε τη λαϊκή αποδοκιμασία του απαράδεκτου σχεδίου που οι δανειστές είχαν θέσει στην κυβέρνηση. Άρα δημοψήφισμα για να ενισχυθεί η διαπραγματευτική δύναμη της κυβέρνησης. Η νίκη του «Όχι» με ποσοστό μεγαλύτερο του 61% υπήρξε αποτέλεσμα κυριολεκτικά συγκλονιστικό. Παρά το απίστευτο μπαράζ υπέρ του «Ναι» στη Ελλάδα και διεθνώς, παρά την αδιάστακτη προπαγάνδα σύσσωμων σχεδόν των ΜΜΕ παγκοσμίως, παρά την ένταση και το πάθος των υποστηρικτών του «Ναι» που κάποιες φορές έφτανε σε επίπεδα εμφυλιοπολεμικού παροξυσμού, ο ελληνικός λαός απήφησε πολύ μεγάλους και πολύ ορατούς κινδύνους και τίμησε τη δική του αξιοπρέπεια και την αξιοπρέπεια της κυβέρνησής του ψηφίζοντας μαζικά «Όχι». Πρόκειται για μια κορυφαία στιγμή της σύγχρονης ιστορίας του τόπου.

Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος όντως λειτούργησε ως διαπραγματευτικό όπλο. Παρά την σχεδόν ανεξέλεγκτη οργή που δημιούργησε σε πολλούς τόσο η διεξαγωγή όσο και το αποτέλεσμά του, παρά την εκδικητικότητα που κάποιιοι από τους δανειστές ήθελαν να αποτυπώσουν με νέα τελεσίγραφα, η τελική διαπραγμάτευση του Ιουλίου 2015 κατέληξε μεν σε επώδυνο συμβιβασμό –αφού όχι μόνο το μνημόνιο δεν καταργήθηκε αλλά υπογράφηκε νέο, με πρόσθετους δυσβάσταχτους όρους για τον ελληνικό λαό– αλλά η τελική συμφωνία ήταν πράγματι μετρήσιμα ευνοϊκότερη από εκείνη που είχε τεθεί στην ελληνική κυβέρνηση πριν το δημοψήφισμα.

Αλλά ο ΣΥΡΙΖΑ μολαταύτα διασπάστηκε. Αυτό το γεγονός και κυρίως η ηθική όσο και πολιτική υποχρέωση να θέσει ο ίδιος στην κρίση του ελληνικού λαού τον συμβιβασμό που αναγκάστηκε να προσυπογράψει, οδήγησε την κυβέρνηση στην απόφαση να παραιτηθεί προκειμένου να διεξαχθούν νέες εκλογές.

Ο ΣΥΡΙΖΑ κέρδισε και τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 με το ίδιο σχεδόν ποσοστό. Οι ψήφοι ήταν λιγότεροι, η αποχή μεγαλύτερη και ίσως η σύνθεση των ψηφοφόρων ελαφρά διαφορετική, αλλά ωστόσο νίκησε. Οι διαφορές αυτές πρέπει να μελετηθούν επισταμένως γιατί ίσως προείκαζαν εν μέρει την ήττα στις εκλογές του 2019. Έτσι ή αλλιώς πάντως, η νίκη του Σεπτεμβρίου, ως συνέχεια της νίκης στο δημοψήφισμα, πιστοποιούσε ότι ο ΣΥΡΙΖΑ διατηρούσε την εμπιστοσύνη μεγάλου μέρους του ελληνικού λαού. Οι λόγοι είναι υπαρκτοί. Αυτός είχε αποδείξει ότι πραγματικά νοιαζόταν για την προστασία των θυμάτων της κρίσης. Ότι είχε αγωνιστεί ανιδιοτελώς με όλες του τις δυνάμεις ενάντια στην πολιτική των Βρυξελλών σε συσχετισμούς εξαιρετικά δυσμενείς, τιμώντας έτσι όχι μόνον τη δική του αξιοπρέπεια, αλλά και εκείνη του λαού που εκπροσωπούσε. Είχε παρουσιάσει με ειλικρινεία το πώς είχε υποχρεωθεί να υπογράψει και, ίσως με λιγότερη σαφήνεια, το τι είχε υπογράψει και τι θα εφαρμόζε, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα με παρηρησία ότι δεν θα σταματούσαν εδώ τα δεινά του κόσμου: ο συμβιβασμός ήταν επώδυνος και για τον ΣΥΡΙΖΑ και για την κοινωνία που εκπροσωπούσε με τα δύο κακά να συμβαδίζουν. Ο ίδιος είχε προσπαθήσει να πείσει ότι θα έκανε όσα περνούσαν από το χέρι του ώστε οι αντίστοιχες συνέπειες να αμβλυνθούν στο μέτρο του δυνατού. Τέλος, είχε τεκμηριώσει με απτά στοιχεία ότι το νέο μνημόνιο ήταν γενικά ηπιότερο ως προς τις επιπτώσεις του από όσα είχε ήδη αποδεχθεί να εφαρμόσει η κυβέρνηση Σαμαρά. Με προσιτό δημόσιο τεκμήριο το περιβόητο μείλ Χαρδούβελη. Στο υποκεφάλαιο περί διαπραγμάτευσης θα αναφερθούν περισσότερα.

Το γενικότερο μετεκλογικό κλίμα ήταν διαφορετικό από το αντίστοιχο των εκλογών του Ιανουαρίου. Πολύς κόσμος είχε σχετικά παγώσει, συναισθανόμενος βαθιά την ήττα κατά τη διαπράγατευση, πράγμα που σήμαινε ότι την ψήφο υπέρ του ΣΥΡΙΖΑ δεν ενέπνεε τόσο η προσδοκία ή ο ενθουσιασμός, άλλα περισσότερο η λογική του μικρότερου κακού. Οι επιπτώσεις των νέων μέτρων δεν είχαν ακόμη φανεί, κίνημα ενάντια στον ΣΥΡΙΖΑ δεν αναπτύχθηκε ποτέ, αλλά η λαϊκή παθητικότητα έτεινε ήδη να αντικαταστήσει την προηγούμενη διαθεσιμότητα: ας κάνει η νέα κυβέρνηση ό,τι έχει να κάνει και βλέπουμε.

Το τι πραγματικά κερδίσαμε και τι δεν κερδίσαμε με τις διαδοχικές νίκες, όπως και η σημασία των νικών και τα αντίστοιχα όριά τους, θα αναδειχθούν καλύτερα σε όσα ακολουθούν. Εδώ αρκεί να σημειώσουμε τα εξής.

**1.** Οι αλλεπάλληλες νίκες της δημοκρατικής και ριζοσπαστικής Αριστεράς –αρχίζοντας ουσιαστικά από το 2012– υπό τόσο δυσμενείς συσχετισμούς και στη χώρα μας και διεθνώς, χωρίς εδραία αγκύρωση στα συνδικάτα, στην τοπική αυτοδιοίκηση και στους θεσμούς, με ελάχιστα ΜΜΕ να την υποστηρίζουν και τα υπόλοιπα να συναγωνίζονται μεταξύ τους σε συκοφαντίες και ψεύδη, πιστοποιούν ότι αυτή κέρδισε κάτι καίριο: την *αδιαμεσολάβητη εμπιστοσύνη* μεγάλου μέρους του ελληνικού λαού. Εμπιστοσύνη ζωογόνο στην αρχή και κατόπιν αυξανόμενα παθητική.

Εμπιστοσύνη, μολαταύτα, όχι μόνο γιατί η κυβέρνηση της Αριστεράς προσπάθησε να απαλύνει όσο μπορούσε τα βάρη που είχαν συσσωρεύσει τα προηγούμενα μνημόνια και τα οποία, επιπλέον, είχε υποχρωθεί η ίδια να επιτείνει, αλλά και γιατί, όπως είπαμε, η Αριστερά ως κυβέρνηση είχε πασχίσει να τιμήσει την αξιοπρέπεια του λαού που εκροσωπούσε. Ωστόσο η εν λόγω εμπιστοσύνη δεν μπορεί να θεωρηθεί εμπιστοσύνη αμιγώς προς τον ΣΥΡΙΖΑ, τις ιδέες του και τις αξίες που εκπροσωπούσε. Αυτή περιλάμβανε τη ριζική *απόσυρση εμπιστοσύνης* κυρίως προς το ΠΑΣΟΚ, αλλά και προς τη ΝΔ δευτερευόντως. Απόσυρση με σχετικώς σταθεροποιημένα πλέον χαρακτηριστικά,

2. Με αναφορά στα ελλείμματα αγκύρωσης που μόλις σημειώσαμε, η εμπιστοσύνη προς την κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ υπήρξε, όπως υπογραμμίσαμε, εν πολλοίς αδιαμεσολάβητη. Στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο στην απευθείας επικοινωνία της κυβέρνησης –και ιδίως του Πρωθυπουργού και Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ– με τον ελληνικό λαό και λιγότερο, αλλά όχι βέβαια κατ' αμελητέο μέγεθος, στο έργο των στελεχών της διακυβέρνησης και στην καθημερινή δουλειά του κόμματος.

3. Αυτές οι εκτιμήσεις επιβεβαιώνονται από το είδος αντιπολίτευσης που ασκήθηκε ενάντια στον ΣΥΡΙΖΑ. Κατ' εξοχήν στόχος της υπήρξε ο Πρωθυπουργός και Πρόεδρος του και μάλιστα με πολύ έντονη την «ηθική», λεγόμενη, διάσταση: αυτός, όπως άλλωστε και ο όλος ΣΥΡΙΖΑ, κάνει «κωλοτούμπες», «κοροϊδεύει», «ζει ζωή χαρισάμενη», «προωθεί συγγενείς και κολλητούς», «ενδιαφέρεται μόνο για τις καρέκλες», είναι «κολλημένος με την εξουσία» και κυρίως «ψεύδεται, ψεύδεται, ψεύδεται». Έτσι, η αντιπολιτευτική τακτική, παίρνοντας κάποιες φορές αφορμή και από συμπεριφορές που δεν συνάδουν με αριστερό κόμμα και αριστερή κυβέρνηση, παρέμεινε σχεδόν αποκλειστικά προσηλωμένη στο να υπονομεύσει το λεγόμενο «ηθικό πλεονέκτημα», δηλαδή τον δεσμό εμπιστοσύνης που λέγαμε. «Πλεονέκτημα» που είχε προικίσει επώδυνα την Αριστερά για χρόνια και δεκαετίες. Πρόκειται για δεσμό του οποίου υπόβαθρο συνιστά το ότι η ριζοσπαστική και δημοκρατική Αριστερά δεν είναι καθόλου όμοια με τα κόμματα και τις κυβερνήσεις του δικομματισμού. Γιατί αυτή αποδεδειγμένα *νοιάζεται*. Νοιάζεται –και οφείλει να νοιάζεται μέχρι αυτοθυσίας– για το καλό των ανθρώπων και ιδίως εκείνων που πλήττονται οικονομικά και κοινωνικά περισσότερο, εκείνων που ζουν στην ανέχεια, αλλά εξακολουθούν να μάχονται και να ελπίζουν. Με άλλα λόγια, αυτό που κυρίως ήθελε να υποβάλει η αντιπολιτευτική τακτική ήταν το ότι, σε τελική ανάλυση, ο ΣΥΡΙΖΑ και ο Πρόεδρος του είναι *όμοιοι με τους άλλους*. Ας το παραδεχθούν τελικά και οι ίδιοι για να εισέλθουμε επιτέλους όλοι ευτυχείς στην «κανονικότητα» και την παραδοσιακή κυβερνητική «εναλλαγή» των «κομμάτων εξουσίας», υπό τη μόνιμη σκέπη, βέβαια, του νεοφιλελεύρου «μονόδρομου». Είναι προφανές ότι το εν λόγω διακύβευμα παραμένει και σήμερα κρίσιμα ενεργό και κρίσιμα επίκαιρο.

4. Η εμπιστοσύνη ενός λαού σε ένα κόμμα και σε έναν ηγέτη δεν είναι δεδομένη άπαξ δια παντός. Απαιτείται η διαρκής επαναβεβαίωσή της, προφανώς μαζί με τη λυσιτελή αντιμετώπιση των προβλημάτων της χώρας. Αντιμετώπιση, βέβαια, που οφείλει να συνοδεύεται από τον άνευ όρων σεβασμό της λαϊκής αξιοπρέπειας, παρά τις ενδεχόμενες εντάσεις ή αντιθέσεις μεταξύ μερίδων ή στρωμάτων της κοινωνίας. Από εδώ εκτιμούμε ότι μπορεί να αρχίσει να ξετυλίγεται το κουβάρι που θα μας επιτρέψει να αποτιμήσουμε το γιατί στις τελευταίες εκλογές ο ΣΥΡΙΖΑ έχασε.

5. Τα παραπάνω καθιστούν εμφανές το γιατί μια εκλογική νίκη και η αντίστοιχη κυβερνητική θητεία μπορεί να προσκρούει σε όρια. Ιδίως όταν πρόκειται για κυβέρνηση της Αριστεράς που αποσκοπεί στον δημοκρατικό μετασχηματισμό μιας κοινωνίας ολόκληρης. Και μάλιστα μιας κοινωνίας, όπως η ελληνική, που φέρει παθογένειες που διαρκούν ουσιαστικά αδιατάρακτες για πολύ, αν όχι για κοντά δύο αιώνες. Παθογένειες στο κράτος γενικά, σε θεμελιώδεις θεσμούς όπως η δικαιοσύνη, αλλά και σε συνάρτηση με κάποιες ευρέως διαδεδομένες και πανθομολογούμενα αρνητικές τροπές και συνήθειες που επιμένουν. Ο παρών απολογισμός οφείλει να περιγράψει αυτές τις παθογένειες, όπως αποσαφηνίστηκαν από την κυβερνητική εμπειρία, με το κατά το δυνατόν μεγαλύτερη διαύγεια. Καθώς και να εντοπίσει τα όρια όπου προσέκρουσε η κυβερνητική θητεία, μαζί με τις αναπόφευκτες ολιγωρίες ή λάθη, προκειμένου η επόμενη κυβέρνηση της Αριστεράς, όχι μόνο να ξεκινήσει υπό καλύτερες προϋποθέσεις, αλλά και να αρχίσει να δοκιμάζει στην πράξη τους όρους ηγεμόνευσης των δικών της ιδεών με τις πανανθρώπινες αξίες που αυτές φέρουν.

6. Τα όρια στα οποία μπορεί να προσκρούσει μια κυβερνητική θητεία μπορεί να προέρχονται και από ολιγωρίες της νικηφόρας δύναμης που δεν αναγνωρίστηκαν και δεν διευθετήθηκαν ρητά και εγκαίρως. Υπενθυμίζουμε, λοιπόν, ότι σε ολόκληρη την περίοδο των μνημονίων τα πάθη είχαν ευλόγως οξυνθεί και η αντίθεση μνημόνιο/αντιμνημόνιο είχε εξίσου ευλόγως κυριαρχήσει. Η ανάγκη για περισσότερο ακριβείς προγραμματικές επεξεργασίες, και μάλιστα σε σχέση με αμφιλεγόμενα ζητήματα που είχαν ήδη αναδειχθεί στο προσκήνιο, ωθούνταν έτσι εν πολλοίς σε σχετική αφάνεια. Επιπλέον, μέσα σε κλίμα αυξανόμενου ενθουσιασμού, η επίκληση στο εν γένει «κίνημα» –ή αφηρημένα στην «λαϊκή βούληση»– ως λυδία λίθο που θα επέλυε όλα τα προβλήματα διακυβέρνησης έτεινε να απωθήσει την εν λόγω ανάγκη και από αυτήν την πλευρά. Το κόμμα, από τη δική του πλευρά, δεν στάθηκε ικανό να καλύψει ικανοποιητικά, συλλογικά και εμπειρισταωμένα τα συναφή ελλείμματα. Το αποτέλεσμα ήταν ότι οι αλληπάλληλες νίκες του ΣΥΡΙΖΑ έφεραν, σχεδόν εκ γενετής, ένα κενό που δύσκολα θα μπορούσε να καλυφθεί εκ των υστέρων.



## 5. Γιατί ηττηθήκαμε. Τι κάναμε λάθος. Είναι η ήττα τακτική ή στρατηγική;

Μια πολιτική ήττα μπορεί κατά κανόνα να αποδοθεί σε αίτια εφενός στρατηγικού και αφ' ετέρου τακτικού χαρακτήρα. Τα αίτια στρατηγικού χαρακτήρα συνιστούν το πλαίσιο όπου αναφύονται τα αίτια τακτικού χαρακτήρα με τα δύο να αλληλεπιδρούν και να αλληλοενισχύονται. Εν προκειμένω, το πλαίσιο όπου μπορούσε να ξεδιπλωθεί η κυβερνητική στρατηγική προσδιορίστηκε κατά βάσιν από το ότι η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ είχε υπογράψει μνημόνιο. Μπορεί να ήταν εμφανές σε όλους ότι αυτή είχε εξαναγκαστεί να το υπογράψει, χωρίς να συμφωνεί και χωρίς να το «υιοθετεί», μπορεί αυτό να είχε όντως ηπιότερες κοινωνικές επιπτώσεις από τα προηγούμενα, μπορεί η νέα κυβέρνηση όντως να προσπάθησε με νύχια και με δόντια να απαλύνει παλιά και νέα βάρη, μπορεί να σεβάστηκε απόλυτα τους δημοκρατικούς κανόνες και να προστάτευσε τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, μπορεί να καλλιέργησε άλλες συμπεριφορές και άλλο δημόσιο ήθος ή να προσέδωσε άλλο ύφος στους τρόπους διακυβέρνησης, αλλά μολαταύτα υπέγραψε μνημόνιο. Ακυρώνοντας έτσι εν τοις πράγμασι την κύρια διάσταση της μέχρι τότε πολιτικής του ΣΥΡΙΖΑ, η οποία, ακριβώς, είχε αναδείξει ως κύριο αιτούμενο το να απαλλαγεί η χώρα από μνημόνια. Παραμένοντας βέβαια στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την ευρωζώνη. Η υπογραφή αυτή σφράγισε τη γενική εικόνα: η νέα κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ ήταν μια ακόμα «μνημονιακή κυβέρνηση». Και ως προς αυτόν τον βασικό πολιτικό χαρακτηρισμό, «όμοια με τις άλλες».

Η εικόνα αυτή –μαζί με τον οικονομικά και κοινωνικά αρνητικό χαρακτήρα των περισσότερων «μνημονιακών υποχρεώσεων»– δεν δημιούργησε μόνο βαθιά αίσθηση απογοήτευσης. Συγχρόνως αποξένωσε κοινωνικά στρώματα που υποστήριζαν τον ΣΥΡΙΖΑ και κλόνησε κοινωνικές συμμαχίες που είχαν σχηματιστεί, απονευρώνοντας έτσι το κίνημα που είχε ωθήσει τον ΣΥΡΙΖΑ στην κυβέρνηση. Υπό αυτούς τους όρους, η στήριξη του κόσμου στη νέα κυβέρνηση μετατράπηκε, όπως είπαμε, σε παθητική στάση κριτικής αναμονής: ας αναλάβει αυτή τις πρωτοβουλίες που χρειάζονται. Εμείς της το έχουμε ήδη «αναθέσει» με την ψήφο μας και περιμένουμε.

Τόσο η κυβέρνηση όσο και το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ δεν διέγινε με τη δέουσα καθαρότητα τη νέα αυτή συνθήκη. Η μεν κυβέρνηση επικεντρώθηκε στο νομοθετικό έργο, η κοινοβουλευτική ομάδα στις μάχες στη Βουλή, ομολογουμένως κάποτε δύσκολες, ενώ το κόμμα, μετά τη διάσπαση και μη κατορθώνοντας να ξεπεράσει τη δική του αποδυνάμωση από την απορρόφηση πολλών στελεχών του σε θέσεις κυβερνητικής ευθύνης, αρκούσαν εν πολλοίς να παρακολουθεί τα κυβερνητικά τεκταινόμενα, συμβάλλοντας όπως μπορούσε. Ήταν σα να είχαμε όλοι υποτιμήσει ότι η πολιτική της Αριστεράς, ακόμη και όταν κυβερνά και ιδίως όταν ο νεοφιλελευθερισμός κυριαρχεί, είναι αγώνας συνεχής και αγώνας ενάντια στο ρεύμα. Αγώνας που οφείλει να καταλύει τη

λαϊκή *αυτενέργεια*, αγώνας ενάντια στη λογική του «αναθέτω και περιμένω». Όπου ο αγώνας αυτός είναι κυρίως δουλειά του κόμματος.

Με τη «σοφία» που αποκτήσαμε, μπορούμε εκ των υστέρων να πούμε ότι η απουσία αυτού του είδους εγρήγορσης δεν επέτρεψε στον ΣΥΡΙΖΑ, κόμμα και κυβέρνηση, να αναλάβει κρίσιμες πρωτοβουλίες για να καλλιεργηθεί το λαϊκό φρόνημα και να αναστραφεί η τάση παθητικής αναμονής με πρωτοβουλίες «από τα κάτω». Πρωτοβουλίες, για παράδειγμα, συναρτημένες με αλληλέγγυα οικονομία, ενεργειακές κοινότητες και ποικίλες μορφές έκφρασης –συνδικαλιστικές, κοινωνικές, πολιτισμικές, καλλιτεχνικές ή άλλες. Δηλαδή πρωτοβουλίες που θα καθιστούσαν κοινωνικά λειτουργικές τις ιδρυτικές αξίες της Αριστεράς και θα συσχέτιζαν έμπρακτα το κυβερνητικό έργο με τις στρατηγικές επιλογές της για το μέλλον της χώρας. Ο αντίστοιχος κεντρικός πολιτικός σχεδιασμός, όπως και ο συστηματικός συντονισμός που όφειλε απαραίτητα να τον συνοδεύει, έλειψαν, όπως έλειψε και ο συναφής, εντελώς αναγκαίος, *ιδεολογικός αγώνας* που θα συνάρμοζε επαρκώς όλα τα παραπάνω με *συγκεκριμένες μάχες* ενάντια στη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία και τις «ιδέες» που πασχίζει με κάθε μέσο να υποβάλει και να επιβάλει ως «αυτονόητες».

Ειδικότερα, το κεντρικό «αφήγημα» της ΝΔ περί ανάπτυξης, περί επενδύσεων, περί φορολογικής ελάφρυνσης και τα συναφή δεν αντιμετωπίστηκε με την καταλυτική κριτική που απαιτούσε, ώστε να οικοδομηθεί πειστικά και κατ' αντιδιαστολήν η δική μας στρατηγική στόχευση και προοπτική. Η οποία, βέβαια, δεν θα διακήρυσσε τον σοσιαλισμό εδώ και τώρα, αλλά θα ανέπτυσσε πειστικό λόγο, σε συνάρτηση με τις κυβερνητικές πράξεις και πρωτοβουλίες, για το τι σημαίνει να κυβερνάς *εντός και ταυτόχρονα εναντίον* του νεοφιλελευθερισμού σε μια χώρα σαν τη δική μας και μάλιστα κατά τις τρέχουσες, ιδιαίτερα δυσμενείς, διεθνείς συνθήκες. Με προοπτική πάντα τον σοσιαλισμό. Και να προσθέσουμε ότι τούτο το αιτούμενο υπογραμμίζει την ανάγκη να μελετήσουμε διεξοδικά και στο θεωρητικό επίπεδο –όχι αφηρημένα, αλλά σε άμεση συνάρτηση με τις εμπειρίες διακυβέρνησης– το ποιος μπορεί να είναι για τη χώρα μας και πώς μπορεί να ξεδιπλωθεί έμπρακτα ο δημοκρατικός δρόμος για τον σοσιαλισμό του 21<sup>ου</sup> αιώνα.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται η σχετική ολιγωρία που επιδείξαμε ως προς το τι σημαίνει ειδικά για την Ελλάδα «μεσαία τάξη», ποια υπήρξε διαχρονικά και ποια είναι σήμερα η θέση της στον κοινωνικό σχηματισμό, σε τι κατηγορίες διαιρείται αυτή, ποιές είναι οι ιδεολογικές ορίζουσες και ποιες οι προσδοκίες κάθε κατηγορίας και πώς μπορεί να συμπτυχθεί συγκεκριμένα το *κοινωνικό μέτωπο* που επιδιώκει να εκπροσωπεί πολιτικά ο ΣΥΡΙΖΑ. Επιπρόσθετα, υποτιμήσαμε την απήχηση που μπορούσε να αποκτήσει ο λόγος της ΝΔ περί «τάξης και ασφάλειας», όπως και τα επικοινωνιακά μπαράζ που εξαπολύθηκαν με αφορμή την τραγωδία στο Μάτι και στη Μάνδρα ή ενάντια στη συμφωνία των Πρεσπών. Γενικότερα ως προς τα τελευταία, η επικοινωνιακή πολιτική του ΣΥΡΙΖΑ και της κυβέρνησής του δεν στάθηκε άξια των περιστάσεων. Το ότι τα αντίπαλα

ΜΜΕ υπερέχουν συντριπτικά σε μέσα και δυνατότητες είναι οπωσδήποτε σημαντικό ελαφρυντικό. Αλλά ο δικός μας απολογισμός δεν μπορεί να επικαλείται την ισχύ του αντιπάλου για το ότι δεν ανέπτυξε επαρκώς τα δικά του προσίδια όπλα. Όπου εν προκειμένω κύριο δικό μας όπλο είναι το άπλωμα του κόμματος στον κόσμο, η καθημερινή επαφή με τους πόρους, τις προσδοκίες και τα μέσα έκφρασής του και η πολιτικοποίησή του σε μια προοπτική που αποσκοπεί στην ισότητα, την ελευθερία και την προκοπή όλων.

Αν αυτό ήταν το πλαίσιο στρατηγικού χαρακτήρα που οδήγησε στην πολιτική ήττα του Ιουλίου 2019, οι τακτικές κινήσεις που την προσδιόρισαν μπορούν να εντοπιστούν στα παρακάτω.

Τον Μάιο του 2019 ο ΣΥΡΙΖΑ ηττήθηκε τόσο στις δημοτικές και στις περιφερειακές εκλογές όσο και στις ευρωεκλογές. Οπότε οφείλουμε να κατανοήσουμε το γιατί. Όχι μεμψιμοιρώντας, όπως μόλις είπαμε, για την τακτική ή τα όπλα του αντιπάλου, αλλά μόνο σε σχέση με τις δικές μας ολιγορίες και τα δικά μας σφάλματα. Γιατί, αν δουλειά του αντιπάλου είναι να μας νικήσει, επιστρατεύοντας τα όπλα που του ταριάζουν, είναι αποκλειστικά δική μας δουλειά να αποκρούσαμε τα δικά του όπλα και να ξεδιπλώσουμε τα ιδιαίτερα δικά μας. Δηλαδή δεν μας φταίει ο αντίπαλος που νίκησε, αλλά φταίμε εμείς που χάσαμε.

Έτσι, οφείλουμε κατ' αρχάς να αναγνωρίσουμε ως πολιτικά άστοχη την επιλογή να ταυτιστεί η ημερομηνία διεξαγωγής των τριών εκλογικών αναμετρήσεων. Κυρίως γιατί οι εκλογείς τείνουν να ψηφίζουν με διαφορετικά κριτήρια στις τρεις περιπτώσεις. Στις δημοτικές εκλογές τείνουν να πρυτανεύουν τοπικά κριτήρια, στις περιφερειακές αυτά τείνουν να ατονήσουν έναντι περισσότερο πολιτικών κριτηρίων ενώ οι ευρωεκλογές λειτουργούν κατά κανόνα δημοψηφισματικά: τείνουν είτε να επιβραβεύσουν είτε να αποδοκιμάσουν την όλη κυβερνητική πολιτική, με προεξάρχουσα την αποδοκιμασία ή, ηπιότερα, την κριτική προειδοποίηση. Κατά συνέπεια, η επιλογή να ταυτιστεί η ημερομηνία διεξαγωγής των τριών αναμετρήσεων έτεινε, όχι απλώς να δημιουργήσει σύγχυση κριτηρίων, αλλά κυρίως να συνενώσει στις τρεις κάλπες την έκφραση γενικότερης αποδοκιμασίας της κυβέρνησης και της πολιτικής της στη βάση όσων είπαμε περί στρατηγικής παραπάνω. Δηλαδή είναι λάθος να ερμηνεύσουμε αυτήν την αποδοκιμασία απλώς ως προϊόν χειραγώγησης και παραπλάνησης της κοινωνίας μέσω της επικοινωνιακής υπεροπλίας των αντιπάλων μας. Χωρίς ταυτόχρονα να υποτιμούμε καθόλου τη σημασία και τη λειτουργικότητα αυτής της υπεροπλίας.

Στην επιλογή να ταυτιστούν οι τρεις κάλπες φαίνεται να συνέτεινε σημαντικά το γεγονός – φανερό εκ των υστέρων– ότι είχαμε συλλογικά υποτιμήσει τη συγκρότηση από «τα κάτω», εν πολλοίς σιωπηλά, του πλατιού αντι-ΣΥΡΙΖΑ μετώπου που αναφέραμε. Υποτιμήσαμε αυτή τη συγκρότηση γιατί πραγματικό κίνημα ενάντια στη κυβέρνηση δεν είχε αναπτυχθεί ενώ οι

δημοσκοπήσεις που φαίνονταν να υποδεικνύουν την ύπαρξή του είχαν απαξιωθεί στη συνείδησή μας λόγω της μεγάλης αστοχίας τους κατά τις προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις. Μορφή αυτάρκειας που αγγίζει την αλαζονεία. Η κυβέρνηση και τα μέλη του ΣΥΡΙΖΑ γνώριζαν ότι είχαν επιτευχθεί πολλά τόσο σε κεντρικό όσο και περιφερειακό επίπεδο και ότι αυτά μια εκλογική εκστρατεία θα τα καθιστούσε πλατύτερα συνειδητοποιημένα. Έντονες διαμαρτυρίες εμφανίζονταν μόνον σποραδικά και για μεμονωμένα θέματα (όπως για τη συμφωνία των Πρεσπών) ενώ τείναμε να αγνοήσουμε παράπονα απέναντι σε μορφές ή στυλ διακυβέρνησης. Ακόμη κι αν κάποια από αυτά φαίνονταν να προσλαμβάνουν σιγά-σιγά πιο συστηματικές μορφές. Επιπλέον, το ότι η κυβέρνηση είχε περάσει σχεδόν αλώβητη από την κρίση με τους ΑΝΕΛ ενώ είχε να επιδείξει σημαντικές κοινοβουλευτικές νίκες μετά από επανειλημμένες προτάσεις δυσπιστίας ή μομφής, ενίσχυε την αυτοπεποίθηση ότι ο άνεμος εξακολουθεί να πνέει ούριος και οι εκλογικές αναμετρήσεις μάλλον θα απέβαιναν νικηφόρες. Τελικά υποτίμηση του αντιπάλου, αλλά και υποτίμηση της υφέρπουσας δυσφορίας, όσο παρέμεναν οι δυσκολίες στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων και μετά την έξοδο από το μνημόνιο. Ιδού η συνόψιση της αίσθησης αυτάρκειας.

Η ήττα στις δημοτικές εκλογές ανέδειξε ανεπάρκειες κυρίως του κόμματος. Σε συνδυασμό με μια γενικότερη τάση υποτίμησης της σημασίας των δημοτικών εκλογών και με μορφές προχειρότητας ως προς τους τρόπους επιλογής –και την καθαυτό επιλογή– των υποψηφίων. Η σχετική απόφαση της ΚΠΕ ήταν κατά βάσιν σωστή, αλλά τα κριτήρια εφαρμογής της παρέμειναν ασαφή, αφημένα στην καλή θέληση ή την ωριμότητα των αντίστοιχων αυτοδιοικητικών κινήσεων – όπου υπήρχαν– ή των αντίστοιχων ΟΜ.

Αλλά τα αίτια της αποτυχίας είναι μάλλον βαθύτερα: μικρή διείσδυση στις τοπικές κοινωνίες, έλλειψη συνεχούς και συστηματικής παρουσίας στα δημοτικά δρώμενα, αδυναμία ανάδειξης τοπικών στελεχών με ευρεία απήχηση, απεύθυνση σε τοπικούς παράγοντες του παλαιού κομματικού συστήματος με αμφιβολο ήθος, συμπεριφορά και ύφος, έλλειμμα εσωτερικής συγκρότησης και τακτικής λειτουργίας των οργανώσεων του κόμματος, ασθενής σχέση μεταξύ κεντρικής αναφοράς στον ΣΥΡΙΖΑ και αποτελεσματικής δημοτικής πολιτικής, ανεπάρκεια ενεργού κριτηρίου ως προς την επιλογή ανάμεσα σε αυτόνομη κάθοδο (όπως μπορούσε να αιτιολογηθεί με βάση το σύστημα απλής αναλογικής) και σε συμμετοχή σε συμμαχικά σχήματα. Έτσι, το συνολικό αποτέλεσμα υπήρξε πολύπλευρα αρνητικό: σχετικά λίγα ψηφοδέλτια (είτε αυτόνομης καθόδου είτε συμμαχικά) αποδείχθηκαν ψηφοδέλτια νίκης ενώ μέλη και στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ εκτέθηκαν ως υποψήφιοι με αντίπαλα ψηφοδέλτια σε αρκετές περιπτώσεις. Τελικά, η αγκύρωση του ΣΥΡΙΖΑ σε τοπικό επίπεδο υπονομεύθηκε αντί να ενισχυθεί, πράγμα που πιστοποίησε κατηγορηματικά η απόσταση μεταξύ των εκλογικών επιδόσεων σε τοπικό επίπεδο και εκείνων σε εθνικό.

Συνάγεται ότι οφείλουμε να σκύψουμε πολύ πιο βαθιά στο θεμελιώδες ερώτημα: τί μπορεί να σημαίνει και σε τί οφείλει να συνίσταται η πολιτική της Αριστεράς στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης; Εκεί όπου τα κομματικά κριτήρια ατονούν γιατί οι άνθρωποι ενδιαφέρονται κατά κύριο λόγο για πολύ συγκεκριμένα τοπικά ζητήματα; Και αυτά σε μια χώρα όπου η «κομματοκρατία» επικάθεται μολαταύτα περίπου παντού, με πολλαπλές μάλιστα εκδοχές και εκφράσεις, προσλαμβάνοντας τη μορφή μιας κατακόρυφης διαίρεσης των πολιτών που σπάνια αμφισβητείται; Ο γρίφος είναι δύσκολο να επιλυθεί. Απαιτείται, εκτός των άλλων, η εμπειριστατωμένη μελέτη περιπτώσεων *επιτυχίας* τόσο από το παρόν όσο και από το παρελθόν.

Τα εκλογικά αποτελέσματα στο περιφερειακό επίπεδο αποδείχθηκαν εξίσου αρνητικά. Εκλέχθηκε μόνον ένας περιφερειάρχης με στήριξη του ΣΥΡΙΖΑ ενώ, λόγω και των έντονων εσωκομματικών τριβών που είχαν προηγηθεί, η επιτυχία των στελεχών του ΣΥΡΙΖΑ στο σχετικό συμμαχικό ψηφοδέλτιο υπήρξε πενιχρή. Είναι σαν, στις τότε συνθήκες, ο χαρακτήρας των περιφερειακών εκλογών να βοήθησε στη σύγκλιση και των δύο αρνητικών ρευμάτων: την πολιτική καχεξία του κομματικού ΣΥΡΙΖΑ στο τοπικό επίπεδο, από τη μια μεριά, και την περιφερειακή έκφραση του αντι-ΣΥΡΙΖΑ μετώπου, από την άλλη. Συνάγεται, εκτός των άλλων, ότι οφείλουμε να ξαναδούμε από την αρχή τις διαδικασίες και τα κριτήρια επιλογής υποψηφίων περιφερειάρχων, τους τρόπους συγκρότησης των αντίστοιχων ψηφοδελτίων, όπως και –κυρίως– τους πολιτικούς όρους που οφείλουν να διέπουν τις αντίστοιχες συνεργασίες ή συμμαχίες.

Η ισχύς του αντι-ΣΥΡΙΖΑ μετώπου αναδείχθηκε πληρέστερα στις ευρωεκλογές. Το ότι δεν είχαμε διαπιστώσει ξεκάθαρα την ύπαρξη του μετώπου αυτού και άρα δεν αναλύσαμε τους όρους συγκρότησής του επαρκώς, δηλαδή με τρόπους που θα επέτρεπαν να διαμορφώσουμε αναλόγως την προεκλογική εκστρατεία μας, κατέστησε την αντίστοιχη τακτική ουσιωδώς άστοχη. Είναι σα να παρασυρθήκαμε από τις κοινοβουλευτικές νίκες που αναφέραμε και να σηκώσαμε το γάντι στην πρόκληση Μητσοτάκη να αντιμετωπίσουμε τις εκλογές ως οιονεί δημοψήφισμα. Κατά τα ειοθώτα. Αλλά έτσι ο ιδιαίτερος χαρακτήρας των ευρωεκλογών που οφείλαμε να είχαμε κυρίως αναδείξει και ενάντια, ακριβώς, στα ειοθώτα, χάθηκε από τον ορίζοντα. Η σημασία των όσων συμβαίνουν και μέλλει να συμβούν στην Ευρώπη και η ευθεία σχέση τους με τη χώρα μας δεν τέθηκε στο προσκήνιο, αν καν συζητήθηκε, η μεγάλη σημασία συμμαχιών σε ευρωπαϊκή κλίμακα δεν απασχόλησε ουσιαστικά κανέναν ενώ η έντονα θετική παρουσία του ΣΥΡΙΖΑ και του Προέδρου του στα ευρωπαϊκά τεκταινόμενα, ιδίως μετά τη συμφωνία των Πρεσπών, στην πράξη υποβαθμίστηκε ή αγνοήθηκε σχεδόν πλήρως. Επιπλέον, υπό όρους δημοψηφίσματος, μια πιθανή ήττα στις ευρωεκλογές δεν θα άφηνε πολλά περιθώρια ελιγμών ως προς τον χρόνο διεξαγωγής των εθνικών εκλογών. Η ήττα σε ένα δημοψήφισμα έχει κάτι το τελειωτικό: από μια ήττα τέτοιου

χαρακτήρα είναι πολύ δύσκολο να ανακάμψεις. Όταν μάλιστα η ήττα αποβεί πολύ μεγαλύτερη της πιθανολογούμενης.

Όπως και συνέβη. Η ήττα στις ευρωεκλογές υπήρξε απροσδόκητα μεγάλη. Από τη στιγμή δε που η εκλογική μάχη είχε προσλάβει χαρακτήρα δημονηφίσματος με τη δική μας ουσιαστικά συναίνεση, αποτελούσε υποχρεωτικά θέμα πολιτικής αξιοπρέπειας το να επισπευσθούν οι εθνικές εκλογές. Εκεί θα ξεκαθάριζε οριστικά η απάντηση στο μείζον ερώτημα: πώς και από ποιόν επιλέγουν να κυβερνηθούν οι πολίτες της χώρας.

Η προεκλογική εκστρατεία στις εθνικές εκλογές ανέδειξε δύο χαρακτηριστικά. Πρώτον, την απόλυτη συστράτευση όλων των στελεχών, των μελών και των φίλων του ΣΥΡΙΖΑ, από τις εξαντλητικές περιόδους, ομιλίες και συνεντεύξεις του Προέδρου του ανά την επικράτεια μέχρι την πόρτα με πόρτα εκστρατεία σε κάθε γειτονιά και χωριό. Έτσι έγινε δυνατό να αναστραφεί σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών. Πράγμα εξαιρετικά σημαντικό και για το παρόν και για το μέλλον.

Αλλά, δεύτερον, η καθαυτό εκλογική τακτική δεν διέφερε πολύ από εκείνη των ευρωεκλογών. Ουσιαστικά και στις δύο περιπτώσεις, η προεκλογική εκστρατεία επικεντρώθηκε κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, σε συγκεκριμένες πτυχές της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής μας –πιο συγκεκριμένα στην προστασία της εργασίας και την αναδιανομή– και στα συναφή επιτεύγματα της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ: τι αυτή πέτυχε, τι προστάτευσε, σε τι κατάσταση έφερε τα δημοσιονομικά, πώς αρχίζει η ανάκαμψη και ακολουθεί η ανάπτυξη, γιατί και πώς μερολήπτησε υπέρ των οικονομικά ασθενέστερων. Έλειπε, με άλλα λόγια, η εικόνα της προοπτικής και του μέλλοντος. Δηλαδή ό,τι μπορούσε να περιλαμβάνει τόσο η αναγκαία παραγωγική ανασυγκρότηση, ώστε η χώρα να θωρακιστεί απέναντι σε ενδεχόμενες νέες κρίσεις, όσο και ο εξίσου αναγκαίος μετασχηματισμός του κράτους που η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ εν πολλοίς δεν είχε ακόμη θίξει. Μαζί με την ανάγκη να αναπτυχθούν ολόπλευρα τα δημόσια συστήματα υγείας και παιδείας.

Θα μπορούσαμε να είχαμε ακόμα αναδείξει την ανάγκη ενεργοποίησης των ίδιων των πολιτών προς την κατεύθυνση, όπως είπαμε, της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, τόσο αυτοτελώς, όσο και σε συνάρτηση με τις ενεργειακές κοινότητες που είχαν ήδη θεσμοθετηθεί, όπως και στην κατεύθυνση που ήδη υποδείκνυε η εμπειρία από τα περιφερειακά συνέδρια. Δηλαδή, με μια λέξη, προς την κατεύθυνση της *αυτενέργειας* των ίδιων των πολιτών. Όπως, ακόμη, θα μπορούσαμε να είχαμε εξειδικεύσει τις προοπτικές του μέλλοντος τονίζοντας, μεταξύ άλλων, την ανάγκη, αλλά και την ουσιαστική δυνατότητα, να μετεξελιχθεί η χώρα σε παγκόσμιο κέντρο επιστημονικής καινοτομίας, σπουδών ιστορίας, φιλοσοφίας και πολιτισμού, όσο και κέντρο πολύπλευρης καλλιτεχνικής δημιουργίας. Και όλα αυτά, βέβαια, χωρίς να ξεχνάμε ποτέ ότι

στρατηγικός αντίπαλος είναι ο νεοφιλελευθερισμός και όπως όλα μπορούν να πραγματοποιηθούν με τόνωση του *συλλογικού φρονήματος* και της *οριζόντιας αλληλεγγύης* ανάμεσα σε πόλεις, χωριά και περιφέρειες, ανάμεσα σε όλους τους πολίτες της χώρας.

Αυτά εν πολλοίς έλλειπαν από την προεκλογική εκστρατεία. Και μαζί τους έτεινε να λείπει κάτι απολύτως καίριο, όπως το αναγνωρίσαμε προηγουμένως: η μέριμνα να διατηρηθεί ο δεσμός εμπιστοσύνης που περιγράψαμε, η μέριμνα που οφείλει να συνοδεύει πάντα τα υλικά επιτεύγματα, μια μέριμνα που δεν μπορεί να στηρίζεται παρά στην αξιοπρέπεια και των δύο μερών του δεσμού. Όπου εδώ αστοχήσαμε. Οι προεκλογικές παροχές, όσο δίκαιες, μετρημένες και δικαιολογημένες κι αν ήταν, δεν προφυλάχθηκαν από το να εκληφθούν από αρκετούς ως οιονεί εξαγορά ψήφων. Θεσμική, βέβαια, και κοινωνικά επιβεβλημένη, αλλά εξαγορά μολαταύτα. Δηλαδή κάτι σαν προσβολή της αξιοπρέπειας ακόμη και πολλών από εκείνους που θα ωφελούνταν. Και όπως έχουμε μάθει από πολύ παλιά, αλλά και όπως διαπιστώσαμε από τις εμπειρίες της διακυβέρνησης, τούτη είναι προσβολή που ο ελληνικός λαός τιμωρεί.

Ωστόσο, ενώ αυτά συνιστούν αρνητικά δείγματα γραφής προς αποφυγήν στο μέλλον, εντούτοις δεν συνιστούν κανένα λόγο να απελπιστούμε: μεγάλο μέρος της κοινωνίας φαίνεται να αναγνωρίζει, να εκτιμά και να στηρίζει τη συνολική θετική προσφορά μας. Μια τέτοια στάση καθιστά πασιφανές ότι το ποσοστό που κέρδισε ο ΣΥΡΙΖΑ στις εθνικές εκλογές δεν υπήρξε καθόλου ευκαταφρόνητο: η ήττα του δεν είναι κατά κανένα τρόπο ήττα στρατηγικού χαρακτήρα. Αν μάθουμε από τα σφάλματα, καλύψουμε τις ολιγωρίες και διορθωθούμε, οι επόμενες εκλογές μπορούν να αποβούν νικηφόρες και εμείς σοφότεροι και περισσότερο αποτελεσματικοί. Προϋποτίθεται, βέβαια, να έχουμε κατανοήσει σε βάθος το πόσο αναντικατάστατη είναι η *ενεργός* στήριξη της κυβέρνησης της Αριστεράς από τους πολίτες και πόσο επιτακτική η ανάγκη να υπερβούμε σχέσεις «ανάθεσης». Τούτοι είναι όροι απολύτως απαραίτητοι για να πραγματοποιηθούν οι κοινωνικοί και πολιτικοί μετασχηματισμοί που επιδιώκουμε. Σε μια τέτοια κατεύθυνση, όσα έπονται θα προσπαθήσουν να καταστήσουν τα μαθήματα που αποκομίσαμε σαφέστερα και τις αντίστοιχες δυνατότητες ανοιχτές στην πραγμάτωσή τους.

## **6. Απολογισμός προετοιμασίας: τομείς και επίπεδο προετοιμασίας**

### **6Α. Προγραμματική προετοιμασία**

#### **Ιδρυτικό Συνέδριο**

Ο ΣΥΡΙΖΑ συγκροτήθηκε σε ενιαίο κόμμα στο Ιδρυτικό Συνέδριό του στις 10-13 Ιουλίου 2013. Η συγκρότησή του, όπως καταγράφεται στην αντίστοιχη Ιδρυτική Διακήρυξη (απ' όπου προέρχονται

τα αποσπάσματα που ακολουθούν), έγινε με βάση την ρητή αναγνώριση ότι «η ελληνική κοινωνία ζει μια πρωτοφανή σε ένταση και έκταση κρίση, τη χειρότερη που γνώρισε μεταπολιτευτικά».

Σε αυτό το πλαίσιο, «Ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ), με την τριπλή σημαία του, ιδρύεται ως ενιαίο πολιτικό κόμμα με στόχο να σταματήσει η προϊούσα εξαθλίωση». Η τριπλή σημαία του ΣΥΡΙΖΑ θέλησε να συμβολίσει τα τρία ρεύματα που συναρθρώνει στις γραμμές του: την ιστορική αριστερά και το εργατικό κίνημα, τη πολιτική οικολογία και το φεμινισμό, μαζί βεβαίως με όλα τα δημοκρατικά κινήματα που εκφράζουν δίκαια κοινωνικά αιτήματα. Για να επιτύχει αυτόν τον στόχο, ο ΣΥΡΙΖΑ, ως ενιαίο πλέον πολιτικό κόμμα, έθεσε εξ αρχής ως ζητούμενο την «ανάδειξη μιας κυβέρνησης της συμπαραταγμένης Αριστεράς στηριγμένης σε μια πλατιά συμμαχία κοινωνικών δυνάμεων». Προφανώς μια τέτοια κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να αλλάξει μονομιάς τα πάντα, με το πάτημα ενός κουμπιού. Όμως μολονότι «μια κυβέρνηση της Αριστεράς δεν μπορεί να υποσχεθεί την άμεση λύση όλων των συσσωρευμένων προβλημάτων, θα δώσει ωστόσο άμεσα δείγματα γραφής μιας πολύ διαφορετικής πολιτικής, ανοίγοντας τους αντίστοιχους νέους δρόμους».

Η «ήττα της πολιτικής των μνημονίων» ήταν η μείζων προτεραιότητα σε εκείνες τις συνθήκες και η «κυβερνητική αλλαγή» αποτελούσε αναγκαία προϋπόθεση. Για να καταστεί αυτή δυνατή, οριζόταν ως εξίσου σημαντικό ένα παράλληλο καθήκον: «σε συνδυασμό με την κοινοβουλευτική δράση, ο ΣΥΡΙΖΑ επιδιώκει να συμβάλει με όλες του τις δυνάμεις στη συγκρότηση και την ανάπτυξη ενός ισχυρού λαϊκού, μαζικού και ενωτικού κινήματος, ενός κινήματος αντίστασης στα αντιλαϊκά μέτρα που επιδιώκουν να επιβάλουν τα μνημόνια». Στην κατεύθυνση αυτή, ο ΣΥΡΙΖΑ αναγνώρισε από την πρώτη στιγμή την ανάγκη «να καταρτίσει το εναλλακτικό του πρόγραμμα», του οποίου «η επεξεργασία ... είναι συνεχής ενώ το ίδιο παραμένει μόνιμα ανοιχτό σε όσα αναδεικνύουν κάθε φορά οι αγώνες».

Το πρόγραμμα αυτό θα στοιχιζόταν με την καταστατική επιδίωξη του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος συγκροτήθηκε ως «πολιτικό κόμμα που επιδιώκει να συμπυκνώνει υπό τη σκοπιά του σοσιαλισμού του 21ου αιώνα τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις των δυνάμεων της εργασίας και των καταπιεσμένων κοινωνικών κατηγοριών και να συμβάλει με όλες του τις δυνάμεις στην πραγματοποίησή τους». Η προγραμματική προεργασία εν όψει διακυβέρνησης συγκαταλεγόταν, λοιπόν, ανάμεσα στις κορυφαίες προτεραιότητες του ΣΥΡΙΖΑ. Από την άλλη πλευρά, η Πολιτική Απόφαση του Ιδρυτικού Συνεδρίου διαπίστωνε ότι «η κατάσταση που βρισκόμαστε σήμερα απαιτεί κάτι περισσότερο από ένα προγραμματικό πλαίσιο, ακόμη και από ένα πλήρες πρόγραμμα διαμορφωμένο με συλλογικούς και δημοκρατικούς όρους. Απαιτεί τη δημιουργία και την έκφραση ενός ευρύτατου, μαχητικού και καταλυτικού πολιτικού ρεύματος πολυδιάστατης ανατροπής, που θα λειτουργεί σε



*κλίμα μέγιστης αλληλεγγύης, ανάτασης και έμπνευσης, ένα ρεύμα που θα συσπειρώνει και θα κινητοποιεί εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους».*

Μετά τα όσα πολλά μεσολάβησαν από το 2013, οφείλουμε να διαπιστώσουμε ότι ο διπλός στόχος της «πλατειάς συμμαχίας κοινωνικών δυνάμεων» και της «συμπαταγμένης Αριστεράς» δεν επιτεύχθηκε πλήρως –ή ακριβώς– όπως τον περιγράφαμε. Παρά τις μεγάλες προσπάθειες και όσα συναφώς διακινδυνεύσαμε στη διάρκεια της πυκνής επταετίας που πέρασε. Κατά συνέπεια, οφείλουμε να εμβαθύνουμε στο ερώτημα του πώς μπορούμε σήμερα να θεωρήσουμε συγκεκριμένα τον στόχο και πώς να τον πραγματοποιήσουμε με βάση αναφοράς τα νέα δεδομένα που έχουν ανακύψει. Από τη άλλη μεριά, ενώ η συμβολή του ΣΥΡΙΖΑ στο κοινωνικό «κίνημα αντίστασης στα αντιλαϊκά μέτρα» που αναπτύχθηκε μέχρι την ανάληψη κυβερνητικών ευθυνών υπήρξε ουσιαστική και ανεπιφύλακτη, αυτή κατόπιν ατόνισε ή κατέληξε ανέφικτη. Ο διακριτός ρόλος του κόμματος ίσως θα μπορούσε να αποτελέσει εν προκειμένω το σχετικό αντίβαρο, αλλά η αμηχανία στην οποία βρέθηκε και η αποδυναμωσή του δεν το επέτρεψε. Τέλος, η επισήμανση ότι το «εναλλακτικό πρόγραμμα» του ΣΥΡΙΖΑ οφείλει να «παραμένει μόνιμα ανοιχτό» και η «επεξεργασία του συνεχής» μπορεί να αποτελέσει σήμερα οδηγό αποφυγής λαθών, υπερβολών και παραλείψεων.

### **Επιτροπή Προγράμματος**

Στη βάση των κατευθυντήριων γραμμών που τέθηκαν στο Ιδρυτικό Συνέδριο, συγκροτήθηκε μόνιμη Επιτροπή Προγράμματος ενώ εξασφαλίστηκε η μόνιμη σύνδεσή της με την Πολιτική Γραμματεία του κόμματος. Η ΕΠ ανέλαβε να καταρτίσει ολοκληρωμένο σχέδιο δουλειάς, καθώς και το συντονισμό των προγραμματικών επεξεργασιών που λάμβαναν χώρα στα διάφορα Τμήματα της Κεντρικής Πολιτικής Επιτροπής. Τον Δεκέμβριο του 2013, σε κοινή συνεδρίαση με την ΠΓ, κατατέθηκε ένας πρώτος απολογισμός της ΕΠ ενώ τον Ιούνιο του 2014 παρουσιάστηκε ο συνολικός απολογισμός της στην ΚΠΕ του ΣΥΡΙΖΑ.

Σύμφωνα με τον Απολογισμό της Επιτροπής Προγράμματος (απ' όπου προέρχονται τα αποσπάσματα που ακολουθούν), *«για ένα αριστερό κόμμα, όπως ο ΣΥΡΙΖΑ, το “πρόγραμμα”, όχι ως άψυχο κείμενο, αλλά ως συστατικό της συγκρότησης και της λειτουργίας του, είναι μια από τις προϋποθέσεις της αυτονομίας του έναντι του κράτους και της κυρίαρχης ιδεολογίας»* ενώ ταυτόχρονα *«η προοπτική της ανάληψης κυβερνητικών ευθυνών κάνει την ανάγκη του προγραμματικού εξοπλισμού του ΣΥΡΙΖΑ εξαιρετικά επείγουσα».*

Καθώς, το Ιδρυτικό Συνέδριο του ΣΥΡΙΖΑ αναγνώρισε την ανάγκη για μια μόνιμη δομή προγραμματικών επεξεργασιών, η Επιτροπή έλαβε την εντολή να διαμορφώσει ένα συγκεκριμένο

πολιτικό και προγραμματικό πλαίσιο. Προς το στόχο αυτό αξιοποίησε και τη σημαντική προγραμματική δουλειά που είχε προηγηθεί, δηλαδή στηρίχθηκε:

\* Στις αναλυτικές προγραμματικές προτάσεις που κατέθεσε ο ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του 2009. Αυτό έγινε δυνατόν χάρη στις προγραμματικές επεξεργασίες που περιλαμβάνονται στο κείμενο «Η Συμβολή του ΣΥΝ στο πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ» καθώς και σε αντίστοιχες επεξεργασίες και συμβολές άλλων συνιστωσών του ΣΥΡΙΖΑ.

\* Στις προγραμματικές προτάσεις που παρουσιάστηκαν στην Αθηναΐδα κατά το μεσοδιάστημα των εκλογών Μαΐου και Ιουνίου 2012. Ενόψει της μεγάλης πιθανότητας να αναλάβει ο ΣΥΡΙΖΑ κυβερνητική εξουσία, προέκυψε τότε η κατεπείγουσα ανάγκη να συνταχθεί κυβερνητικό πρόγραμμα. Για το σκοπό αυτό, συγκροτήθηκαν τέσσερις επιτροπές για την παραγωγή προγραμματικών θέσεων με αντικείμενα την οικονομική πολιτική, την κοινωνική πολιτική, τη δημόσια διοίκηση, και την εξωτερική πολιτική σε συδυασμό με την πολιτική άμυνας. Το έργο των επιτροπών αυτών παρουσιάστηκε στην Αθηναΐδα και έκτοτε αποτέλεσε προγραμματικό κεκτημένο του ΣΥΡΙΖΑ. Ωστόσο, τα κείμενα των τεσσάρων επιτροπών, όπως παρουσιάστηκαν, χαρακτηρίζονταν από σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, γεγονός που αντανάκλούσε το χαμηλό βαθμό ομοιογένειας των προγραμματικών απόψεων του ΣΥΡΙΖΑ σε εκείνο το στάδιο προετοιμασίας.

Στο πλαίσιο της εντολής της, η Επιτροπή Προγράμματος επιδίωξε:

1. Την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων (άμεσες, μεσοπρόθεσμες, μακροπρόθεσμες) του κυβερνητικού προγράμματος του ΣΥΡΙΖΑ, με γνώμονα τόσο τις κοινωνικές ανάγκες όσο και τη συνεχιζόμενη επιδείνωση των συνολικών κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών.
2. Τη μετάβαση από τη λογική του «τι διεκδικούμε», «τι ζητάμε» ή «τι αναθέτουμε» στη λογική του «τι σχεδιάζουμε και πού δεσμευόμαστε» ως κυβέρνηση να πράξουμε ή να επιδιώξουμε με όλες τις δυνάμεις μας σε συνάρτηση με το λαϊκό κίνημα και τις λαϊκές ανάγκες.
3. Την έμφαση, όχι μόνο στο «τί» θα κάνουμε ως κυβέρνηση, αλλά και στο «πώς» θα το κάνουμε. Γι' αυτό επιδιώχθηκε η συμπλήρωση των προγραμματικών στόχων με συγκεκριμένες διαδικασίες υλοποίησής τους, μέχρι το επίπεδο αναλυτικών σχεδίων κυβερνητικής δράσης. Σε συνάρτηση με μια στρατηγική κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών.
4. Την έμφαση στο «νέο» που μπορεί να φέρει μια κυβέρνηση με κορμό τον ΣΥΡΙΖΑ. Αυτό επιδιώχθηκε είτε με την ανάδειξη στοιχείων του προγράμματος που συγκρούονται ευθέως

με την κυρίαρχη πολιτική ή στοιχείων που συνιστούν αξιοσημείωτη καινοτομία σε επίπεδο λογικής άρθρωσης ή σε επίπεδο μορφών πρακτικής.

**5.** Την προσπάθεια, όπου υπήρχε δυνατότητα, για μια πρώτη κοστολόγηση σε αδρές γραμμές των προγραμματικών προτάσεων και δεσμεύσεων.

**6.** Και βέβαια όλα αυτά με την συναίσθηση ότι το κρισιμότερο ήταν η ομογενοποίηση των απόψεων που διατυπώνονταν εντός ΣΥΡΙΖΑ.

Υπό αυτόν τον γενικό προσανατολισμό, η ΕΠ παρέδωσε, πρώτον, τα προγραμματικά κείμενα βάσης, ένα συνολικό σχέδιο εκλογικού προγράμματος, ένα κείμενο με θέματα πολιτικής στρατηγικής και τακτικής και μια ειδική ηλεκτρονική πλατφόρμα για την οργανωμένη επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη των τμημάτων του κόμματος, των αντίστοιχων ομάδων εργασίας και της ίδιας της ΕΠ.

Μολονότι ο όγκος και η ποιότητα του παραχθέντος έργου αναγνωρίζονταν ως σημαντικά, η ίδια η ΕΠ τόνιζε ότι χρειαζόταν να δοθεί συνέχεια στην προσπάθεια, με κατεύθυνση:

**1.** Την παραπέρα μορφοποίηση, ανάδειξη και αξιοποίηση του προγραμματικού λόγου του κόμματος, κάτι που είχε ως προϋπόθεση, βέβαια, συγκεκριμένες αποφάσεις πολιτικού χαρακτήρα ως προς το ποια προγραμματικά στοιχεία και ποιες προτεραιότητες θα διαμορφώναν στο εξής τον δημόσιο λόγο μας και θα προσδιόριζαν το πολιτικό μας στίγμα.

**2.** Την οργάνωση ευρέως διαλόγου με την κοινωνία για την παρουσίαση και τη συζήτησή του προγράμματος. Για το σκοπό αυτόν όφειλε να επιδιωχθεί η δημιουργία μόνιμων «χώρων διαλόγου» –ή άλλων οργανωτικών μορφών– με ευρύτερες κοινωνικές, επιστημονικές και πολιτικές δυνάμεις κατά τις βασικές προγραμματικές ενότητες ή οικογένειες προβλημάτων που θα αντιμετωπίζαμε, όπως αυτές εντάσσονταν στη βασική κατεύθυνση του ΣΥΡΙΖΑ.

**3.** Τη δημιουργία μιας δομής με ευθύνη να οργανώσει την εκλαΐκευση, την κωδικοποίηση, την καταγραφή επιχειρημάτων που θα στήριζαν την προσπάθειά μας, καθώς και την γενικότερη «επικοινωνία» του προγράμματος.

**4.** Την οργάνωση σεμιναρίων στα στελέχη και στα μέλη του ΣΥΡΙΖΑ, σεμιναρίων που θα συνέβαλαν στην ανάλυση, στην επεξήγηση και, κατά συνέπεια, στην εμπέδωση του προγράμματος.

**5.** Τη συνέχιση της ίδιας της προγραμματικής εργασίας, τόσο για να καλυφθούν κενά, όσο, κυρίως, για να διευρυνθεί η εργασία που είχε συντελεστεί με τη μελέτη γενικότερων θεμάτων σχετικών με πολιτική στρατηγική και πολιτική τακτική.

6. Την πύκνωση και τη συστηματοποίηση των συνεργασιών με δυνάμεις της ευρωπαϊκής Αριστεράς για την επεξεργασία κοινών προγραμματικών θέσεων και ανάληψη σχετικών πρωτοβουλιών. Με την αξιοποίηση της παρουσίας του κόμματος στην Ευρωβουλή, καθώς και σε συνεργασία με το Ίδρυμα Ν. Πουλαντζάς, το «Transform!» και άλλες συναφείς ομαδοποιήσεις.

Τα παραπάνω, βέβαια, υλοποιήθηκαν μόνο σε μικρό βαθμό, αν υλοποιήθηκαν καν, κυρίως λόγω της επιτάχυνσης των πολιτικών εξελίξεων μετά τις ευρωεκλογές του 2014,. Αλλά και λόγω της έμπρακτης υποτίμησης των συναφών καθηκόντων από μεγάλα τμήματα του κόμματος και των ηγετικών του οργάνων.

### **Πρόγραμμα Θεσσαλονίκης**

Το Σεπτέμβριο του 2014, μετά την επικράτηση του ΣΥΡΙΖΑ στις ευρωεκλογές του Μαΐου του ίδιου χρόνου και με τις πολιτικές εξελίξεις να φαίνονταν να επισπεύδονται –λόγω των αδιεξόδων της κυβέρνησης Σαμαρά τόσο κατά την άσκηση της πολιτικής της, όσο και ως προς την ολοκλήρωση της 5<sup>ης</sup> αξιολόγησης του 2<sup>ου</sup> Μνημονίου– ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ, ως αρχηγός της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, παρουσίασε από το βήμα της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης το Εθνικό Σχέδιο Ανασυγκρότησης που έγινε γνωστό ως «Πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης». Το Σχέδιο αυτό περιλάμβανε τους τέσσερις μεγάλους πυλώνες για την αντιστροφή της κοινωνικής και οικονομικής αποδιάρθρωσης, την ανόρθωση της οικονομίας και την έξοδο από τη κρίση. Αυτοί ήταν οι εξής:

Πρώτος Πυλώνας: Μέτρα για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης,

Δεύτερος Πυλώνας: Άμεσα μέτρα για την επανεκκίνηση της οικονομίας

Τρίτος Πυλώνας: Εθνικό σχέδιο για την ανάκτηση της εργασίας

Τέταρτος Πυλώνας: Θεσμικός και δημοκρατικός μετασχηματισμό του πολιτικού συστήματος

Με αυτό το Σχέδιο επιχειρήθηκε να δοθεί, όπως αναφερόταν, «*συγκεκριμένο ρεαλιστικό και κοστολογημένο προγραμματικό περιεχόμενο στις βασικές αξίες και αρχές της κυβερνητικής πολιτικής του ΣΥΡΙΖΑ: στην κοινωνική δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα, στο κράτος δικαίου, τη διαφάνεια και την αξιοκρατία, στην οικονομική ασφάλεια και την αξιοπρεπή διαβίωση όλων των πολιτών*».

Το Σχέδιο αυτό επικαιροποιήθηκε λίγο διάστημα πριν από τις εκλογές της 25<sup>ης</sup> Ιανουαρίου 2015, στο πλαίσιο του Διαρκούς Προγραμματικού Συνεδρίου του ΣΥΡΙΖΑ που πραγματοποιήθηκε στις 3 και 4 Ιανουαρίου 2015.

### **6B. Προετοιμασία ως προς ανθρώπινο δυναμικό και στελέχωση διακυβέρνησης**

Όπως ήταν εύλογο κατά την τότε συγκυρία, ο σχεδιασμός της δουλειάς για το πρόγραμμα οργανώθηκε με τρόπο ώστε να λειτουργεί εν ταυτώ ως μηχανισμός προετοιμασίας στελεχών για το ενδεχόμενο ανάληψης κυβερνητικών ευθυνών. Έτσι, στο πλαίσιο των εργασιών της, η ΕΠ αξιοποίησε το ευρύ στελεχικό δυναμικό του κόμματος, καθώς και συντρόφους ή συντρόφισσες με ειδικές γνώσεις σε τομείς που συνδέονται άμεσα με χάραξη και άσκηση πολιτικής. Ήταν σε σημαντικό βαθμό το εν λόγω δυναμικό που κλήθηκε μεταγενέστερα να στηρίξει έμπρακτα την κυβέρνηση της Αριστεράς στην άσκηση των καθηκόντων της.

Όπως καταγράφηκε στον απολογισμό της, «η Επιτροπή Προγράμματος οργάνωσε και συντόνισε την παραγωγή προγραμματικού υλικού από τα Τμήματα της ΚΠΕ και τις ΕΕΚΕ [Επιτροπές Ελέγχου Κυβερνητικού Έργου] της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του ΣΥΡΙΖΑ. Σε περιπτώσεις ειδικών θεμάτων ή θεμάτων που απαιτούν διατμηματική προσέγγιση, η Επιτροπή Προγράμματος συγκρότησε ειδικές ομάδες εργασίας για τη μελέτη των θεμάτων αυτών και την υποβολή εισηγήσεων στην Επιτροπή Προγράμματος. Το προγραμματικό υλικό που παρήγαγαν Τμήματα, ΕΕΚΕ και Ομάδες Εργασίας της Επιτροπής Προγράμματος ήταν αντικείμενο συζήτησης της Επιτροπής με τους υπεύθυνους σύνταξης του εκάστοτε προγραμματικού υλικού... [Γ]ια την παραγωγή του Προγράμματος εργάστηκαν πάρα πολλά μέλη του ΣΥΡΙΖΑ σε επιτροπές και ομάδες εργασίας των Τμημάτων, των ΕΕΚΕ και της Επιτροπής Προγράμματος. Αυτές οι ομάδες εργασίας συγκεντρώνουν συντρόφους και συντρόφισσες, ειδικούς επιστήμονες, εργαζόμενους και εργαζόμενες σε διάφορους κοινωνικούς χώρους που συνεργάζονται συστηματικά για την ανάδειξη των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η χώρα και για την αρτιότερη διατύπωση των προγραμματικών μας στόχων και δεσμεύσεων. Είναι πάνω από 2.000 οι συντρόφισσες και οι σύντροφοι που συμμετείχαν, στον έναν ή άλλον βαθμό στην παραγωγή προγραμματικών θέσεων ενώ περίπου 700 από αυτούς συμμετέχουν σε πιο συστηματική βάση».

Ιδιαίτερα, σε κρίσιμους τομείς άσκησης πολιτικής (πχ άμυνα, εξωτερική πολιτική, δημοσιονομική και οικονομική πολιτική κ.ά.) είχαν συγκροτηθεί ολιγάριθμες αλλά συνεκτικές και ισχυρές ομάδες εργασίας πολιτικών και τεχνοκρατικών στελεχών, οι οποίες, με την άμεση συμμετοχή του Προέδρου του κόμματος και του συντονιστή της ΕΠ, προετοιμάζονταν σε επίπεδο εφαρμοσμένης πολιτικής ως προς το ενδεχόμενο ανάληψης κυβερνητικών καθηκόντων.

Παράλληλα, όπως αναφερόταν στον ίδιο απολογισμό, προβλεπόταν μια δέσμη δράσεων για τον προγραμματικό εξοπλισμό των στελεχών του ΣΥΡΙΖΑ και όσων θα καλούνταν να συνδράμουν στο κυβερνητικό έργο. Από την Ιδρυτική Διακήρυξή του, άλλωστε, ο ΣΥΡΙΖΑ αναγνώριζε ότι «ο φορέας που ιδρύουμε είναι φορέας που μεριμνά συστηματικά για τη θεωρητική κατανόηση του κοινωνικού και ιστορικού γίνεσθαι και για τη θεωρητική μόρφωση των μελών του.. [ενώ] είναι

φορέας μόνιμα ανοιχτός στην κριτική της κοινωνίας απέναντί του και στη δική του αυτοκριτική, με την ικανότητα να αλλάζει όσα κάθε φορά δεν λειτουργούν ικανοποιητικά».

## **6Γ. Προετοιμασία εν όψει διαπραγμάτευσης**

Παράλληλα με τη διαμόρφωση κυβερνητικού προγράμματος και την όλη προγραμματική προεργασία του, ο ΣΥΡΙΖΑ προετοιμαζόταν επίσης, μέσω μιας σειρά δραστηριοτήτων, για τη διαπραγμάτευση που αναμενόταν να ακολουθήσει με τους δανειστές, εφόσον αναλάμβανε κυβερνητικά καθήκοντα. Η εν λόγω σειρά δραστηριοτήτων είχε, μάλιστα ξεκινήσει συστηματικά ήδη πριν από τις διαδοχικές εθνικές εκλογές του 2012, όταν ο ΣΥΡΙΖΑ αναδείχθηκε για πρώτη φορά αξιωματική αντιπολίτευση.

Αυτή η δραστηριότητα περιλάμβανε, εκτός των άλλων, διεθνείς επαφές και παρεμβάσεις τόσο του Προέδρου του κόμματος όσο και πληθώρας στελεχών του. Μεταξύ των πιο σημαντικών επαφών και παρεμβάσεων σταχυολογούνται:

\* Η «επιστολή προθέσεων» που απέστειλε στις 21 Φεβρουαρίου 2012 ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ στους αρχηγούς κρατών της ευρωζώνης, στον πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στον πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και στον πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Με την εν λόγω επιστολή ο ίδιος ανέφερε, μεταξύ άλλων, πως η τότε κυβέρνηση Παπαδήμου δεν διέθετε τη δημοκρατική νομιμοποίηση να δεσμεύσει μια χώρα και το λαό της για τα επόμενα χρόνια και τις επόμενες γενιές και προειδοποιούσε πως «ο ελληνικός λαός, μόλις αποκαταστήσει το δικαίωμά του να εκφράζει δημοκρατικά τη βούλησή του και ανακτήσει τον έλεγχο των δημοκρατικών του θεσμών, πιθανότατα θα επιφυλαχθεί να αναγνωρίσει ή να τηρήσει τις συμφωνίες στις οποίες ετοιμάζεται να προχωρήσει η παρούσα κυβέρνησή του».

\* Η νέα επιστολή που απέστειλε προς την ευρωπαϊκή ηγεσία αμέσως μετά τις εθνικές εκλογές της 6<sup>ης</sup> Μαΐου, όπου ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ επεσήμανε πως «η ψήφος του ελληνικού λαού την Κυριακή 6 του Μαΐου απονομιμοποιεί πολιτικά το Μνημόνιο Συνεννόησης/Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής». Παράλληλα, καλούσε για επανεξέταση ολόκληρου του πλαισίου της υπάρχουσας στρατηγικής, «δεδομένου ότι δεν απειλεί μόνο την κοινωνική συνοχή και τη σταθερότητα στην Ελλάδα, αλλά αποτελεί και πηγή αστάθειας για την ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη».

\* Η συνάντηση αντιπροσωπείας του ΣΥΡΙΖΑ, έπειτα από αίτημα της αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στο κτίριο της Βουλής στις 18 Σεπτεμβρίου 2012, με τον επικεφαλής της Ομάδας Δράσης στην Ελλάδα (Task Force) κ. Χόρστ Ράινχεμπαχ. Η αντιπροσωπεία του ΣΥΡΙΖΑ παρουσίασε τις βασικές αρχές του

οικονομικού προγράμματος του κόμματος καθώς και τις θέσεις του για την οικονομική πολιτική που εφαρμοζόταν στη χώρα.

\* Το πρόγευμα εργασίας (27 Νοεμβρίου 2012) που είχε ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ με τους Πρέσβεις των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά την πρόσκληση του Πρέσβη της Κύπρου στην Αθήνα. Σε δηλώσεις του ο πρώτος ανέφερε πως *«πριν λίγα χρόνια όλα όσα έλεγε ο ΣΥΡΙΖΑ για την κρίση ακούγονταν περίεργα στους εταίρους. Μετά από διαδοχικές αποτυχίες ενός προγράμματος που έχει οδηγήσει την κοινωνία στην καταστροφή και δεν πιάνει κανέναν από τους στόχους που έχει υποσχεθεί, όλοι μας ακούν με μεγαλύτερη προσοχή»*.

\* Η συνάντηση (14 Ιανουαρίου 2013) του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ με τον Υπουργό Οικονομικών της Γερμανίας κ. Σόιμπλε, μετά την οποία ο πρώτος δήλωσε: *«οι διάφορες μας είναι πολιτικές, όχι προσωπικές. Εμείς έχουμε όραμα μια Κοινωνική Ευρώπη. Στόχος είναι η Ελλάδα να βγει από την κρίση με την κοινωνία όρθια και τους Έλληνες και τις Ελληνίδες να ζουν με αξιοπρέπεια, σε μια νέα Ελλάδα, απαλλαγμένη από τα λάθη του παρελθόντος και απαλλαγμένη από εκείνες τις δυνάμεις, το κοινωνικό και πολιτικό κατεστημένο, που μας οδήγησε ως εδώ»*.

\* Η επίσκεψη που πραγματοποίησε αντιπροσωπεία του ΣΥΡΙΖΑ, με επικεφαλής τον Πρόεδρό του, στις ΗΠΑ (22 έως 25 Ιανουαρίου 2013), συγκεκριμένα στην Ουάσιγκτον και στη Νέα Υόρκη, προκειμένου να συμμετάσχει σε δημόσιες εκδηλώσεις που διοργάνωσε το Ινστιτούτο Μπρούκινγκς και το Πανεπιστήμιο Κολούμπια, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Λέβυ. Στο περιθώριο των εκδηλώσεων συναντήθηκε με εκπροσώπους του ΔΝΤ.

\* Η συνάντηση του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ με το μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας κ. Άσμουσεν στη Φρανκφούρτη στις 19 Σεπτεμβρίου 2013. Σε δηλώσεις του ο πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ ανέφερε, μεταξύ άλλων ότι *«είχαμε την ευκαιρία να επισημάνουμε στον κ. Άσμουσεν την εκτίμησή μας ότι το πρόγραμμα μετά από 3 χρόνια εφαρμογής παραμένει μη βιώσιμο, ιδίως σε ό,τι έχει να κάνει με το μέγεθος του ελληνικού δημόσιου χρέους το οποίο αντί να μειώνεται, αυξάνεται»*.

\* Η συνάντηση του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ (10 Ιουνίου 2014) με τον πρόεδρο της ΕΚΤ Μ. Ντράγκι. Μετά τη συνάντηση, ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ σημείωσε πως *«είχαμε σήμερα την ευκαιρία να καταθέσουμε στον πρόεδρο της ΕΚΤ τις εκτιμήσεις μας για την πορεία της ελληνικής οικονομίας, αλλά και να τον ενημερώσουμε για την πρωτοφανή κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στην ελληνική κοινωνία μετά από 4 χρόνια εφαρμογής σκληρής μνημονιακής πολιτικής λιτότητας, που έχει οδηγήσει μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού μπροστά σε μια πρωτοφανή και απaráδεκτη ανθρωπιστική κρίση»*.

\* Η Συνάντηση αντιπροσωπείας της οικονομικής επιτροπής της ΕΠ του ΣΥΡΙΖΑ με στελέχη της Γερμανικής κυβέρνησης η οποία έγινε με πρωτοβουλία του υφυπουργού Άσμουσεν το καλοκαίρι του 2014 και στόχο είχε την παρουσίαση των εκτιμήσεων του ΣΥΡΙΖΑ για τα αποτελέσματα των μνημονίων καθώς και του δικού του οικονομικού προγράμματος.

Η πυκνότητα των δράσεων και πρωτοβουλιών αυτών καταδεικνύουν τη συνεχή, έντονη και συνεπή προσπάθεια του ΣΥΡΙΖΑ και του Προέδρου του να καταστήσουν σαφείς προς κάθε κατεύθυνση τις θέσεις και τις εκτιμήσεις μας ως προς τις καταστροφικές κοινωνικές συνέπειες της πολιτικής των μνημονίων για τη χώρα. Και ταυτόχρονα να διευκρινίσουν ότι ο ΣΥΡΙΖΑ δεν θέτει κατά κανένα τρόπο υπό αμφισβήτηση την παραμονή της χώρας στην Ευρώπη και την ευρωζώνη.

Παράλληλα με τις παραπάνω εξωστρεφείς δραστηριότητες και πέρα από την προετοιμασία που είχε αναλάβει η Επιτροπή Προγράμματος, η ΠΓ είχε αναθέσει σε μέλος της την ειδικότερη μελέτη του όλου θέματος της διαπραγμάτευσης. Μολονότι τέθηκαν και αντιμετωπίστηκαν ουσιαστικές θεσμικές και νομικές όψεις της διαδικασίας, η εργασία δεν κατέληξε σε αποτελέσματα άμεσα αξιοποιήσιμα. Ο εξαιρετικά σύνθετος χαρακτήρας του θέματος και η ρευστότητα των συνθηκών το απέτρεπε.

## **6Δ. Προετοιμασία στα πεδία συμμαχιών και διεθνούς αλληλεγγύης**

Ήδη από το 2012, και όπως φαίνεται από τα παραπάνω, ο ΣΥΡΙΖΑ, τόσο μέσω πρωτοβουλιών του Προέδρου του, όσο και μέσω της δραστηριότητας στελεχών του, επιχείρησε αφενός να διεθνοποιήσει το «ελληνικό ζήτημα» και αφ' ετέρου να διαμορφώσει διεθνείς συμμαχίες γύρω από τις θέσεις του κόμματος. Προσπαθώντας ταυτόχρονα να κινητοποιήσει τη διεθνή αλληλεγγύη για τα όσα βίωνε η ελληνική κοινωνία λόγω της κρίσης και της πολιτικής των μνημονίων.

Ανάμεσα στις εκατοντάδες παρεμβάσεις, μέσω διεθνών συναντήσεων και εκδηλώσεων σε ΜΜΕ, ξεχωρίζουν τα ακόλουθα:

\* Ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ και ταυτόχρονα τότε Αντιπρόεδρος του Κόμματος Ευρωπαϊκής Αριστεράς βρέθηκε στο Παρίσι και το Βερολίνο στις 21 και 22 Μαΐου του 2012, επικεφαλής αντιπροσωπείας, προκειμένου να έχει διμερείς επαφές με τις ηγεσίες της γαλλικής και γερμανικής Αριστεράς, αλλά και με θεσμικούς παράγοντες των δύο χωρών.

\* Στις 21 Μαΐου 2012 ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ παραχώρησε συνέντευξη Τύπου στο Παρίσι, όπου, μεταξύ άλλων, σημείωνε πως στόχος του κόμματος είναι «να αναγκάσουμε τις ευρωπαϊκές ηγεσίες να δουν το πρόβλημα. Η κρίση του χρέους δεν είναι ένα ελληνικό πρόβλημα.



*Αφορά όλους τους λαούς της Ευρώπης και συνεπώς πρέπει να αναζητήσουν μια κοινή ευρωπαϊκή λύση σ' ένα κοινό ευρωπαϊκό πρόβλημα».*

*\* Στις 22 Μαΐου 2012, ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ μίλησε στην Κοινοβουλευτική Ομάδα του γερμανικού κόμματος της Αριστεράς Die Linke όπου σημείωσε πως «δεν μπορεί να ζητάμε από τους Γερμανούς πολίτες να βάλουν τα χρήματά τους σε ένα βαρέλι δίχως πάτο, αλλά πρέπει να οικοδομήσουμε μαζί μια ευρωπαϊκή λύση σε ένα ευρωπαϊκό πρόβλημα, μια λύση που μπορεί να βρεθεί μόνο μέσα από την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, της δημοκρατίας και της αλληλεγγύης».*

*\* Στις 27 Οκτωβρίου 2012, ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ παραχώρησε συνέντευξη Τύπου στο πλαίσιο της Συνόδου Προέδρων του Κόμματος της Ευρωπαϊκής Αριστεράς στο Παρίσι, όπου μεταξύ άλλων τόνισε πως «μετατρέπουν την Ελλάδα σε ένα οικονομικό προτεκτοράτο μέσα στην ευρωζώνη. Και αυτό ίσως είναι ένα πρόβλημα για το τι θα ακολουθήσει στο μέλλον και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Αυτά είναι έξω και πέρα από το πλαίσιο του ευρωπαϊκού κεκτημένου, πέρα και έξω από τις βασικές συντακτικές αρχές της ευρωπαϊκής ιδέας, καταλύουν τη δημοκρατία, τη λαϊκή κυριαρχία και σε συνδυασμό με την σκληρή πολιτική της λιτότητας δημιουργούν συνθήκες κοινωνικής όξυνσης και επέλασης, διεύρυνσης της επιρροής του νεοναζισμού, του εθνικισμού που μπορεί να οδηγήσουν σε επικίνδυνους δρόμους όλη την Ευρώπη».*

*\* Στις 27 Οκτωβρίου 2012 ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ παραχώρησε συνέντευξη στο πρακτορείο Reuters όπου ανέφερε πως «η Ελλάδα είναι ήδη μια χρεοκοπημένη χώρα. Δεν έχουν ακόμα χρεοκοπήσει οι τράπεζές της διότι, αν χρεοκοπήσουν οι ελληνικές τράπεζες, θα απειληθεί με χρεοκοπία συνολικά το ευρωπαϊκό τραπεζικό σύστημα. Και οι ελληνικές τράπεζες είναι ζόμπι. Δεν είναι πραγματικές τράπεζες. Είναι ανοιχτές και μπορούν τα ATM να δίνουν χρήματα, ακριβώς διότι η ΕΚΤ μπορεί να τους δίνει ρευστότητα. Και τους δίνει ρευστότητα όχι από φιλευσπλαχνία, από φιλανθρωπία απέναντι στην Ελλάδα, αλλά γιατί ξέρουν παρά πολύ καλά ότι το ρίσκο της κατάρρευσης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος είναι δυσανάλογο με το όφελος μιας τέτοιας προοπτικής».*

*\* Ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ, επικεφαλής αντιπροσωπείας, επισκέφτηκαν την Βραζιλία (15/12-20/12, Σαο Πάολο, Μπραζίλια) και την Αργεντινή (20- 27/12, Μπουένος Αιρες) κατόπιν προσκλήσεως του κυβερνώντος κόμματος (Κόμμα Εργαζομένων) και της Γερουσίας αντίστοιχα.*

\* Ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ, επικεφαλής αντιπροσωπείας, μετέβη στην Πορτογαλία, την Πέμπτη 25 Απριλίου 2013, όπου με αφορμή την επέτειο της Επανάστασης των Γαρυφάλλων, συμμετείχε στην πορεία και πραγματοποίησε ομιλία σε δημόσια εκδήλωση ενώ πραγματοποίησε σειρά συναντήσεων με κόμματα και θεσμικούς φορείς της Πορτογαλίας.

\* Ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ, επικεφαλής αντιπροσωπείας, πραγματοποίησε επίσκεψη στην Ισπανία το διάστημα 30 Μαΐου 2013- 01/06/2013.

\* Ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ και αντιπρόεδρος του κόμματος του Κόμματος Ευρωπαϊκής Αριστεράς, επικεφαλής αντιπροσωπείας, έλαβε μέρος στο 4ο συνέδριο του Κόμματος Ευρωπαϊκής Αριστεράς (ΚΕΑ) που διεξήχθη στη Μαδρίτη από την Παρασκευή 13 έως και την Κυριακή 15/12/2013, όπου και αναδείχθηκε υποψήφιος για την Προεδρία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Και αυτές οι επαφές ή πρωτοβουλίες κατέτειναν στους ίδιους στόχους με εκείνες που ήδη αναφέραμε: ο ΣΥΡΙΖΑ και ο Πρόεδρός του, καταδεικνύοντας τις καταστrophικές συνέπειες των μνημονίων, ανέπτυσαν εν ταυτώ την πρόθεσή μας να επιτύχουμε μια αξιοπρεπή συμφωνία στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ευρωζώνης.

Μέσω των διεθνών επαφών γενικότερα, επιδιώκαμε, επιπλέον, να αντλήσουμε εμπειρίες και διδάγματα από χώρες με ανάλογα προοδευτικά κυβερνητικά εγχειρήματα –όπου υπήρχαν– να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο διεθνούς αποκλεισμού και να διερευνήσουμε τις δυνατότητες διεθνούς στήριξης υπό το ενδεχόμενο να αναλάβουμε κυβερνητικές ευθύνες.

Μολονότι αυτές οι προσπάθειες βοήθησαν σημαντικά την προετοιμασία μας, και παρά το ότι εκφράστηκε πλατιά η διάθεση ουσιαστικής αλληλεγγύης από αριστερές κα προοδευτικές δυνάμεις στην Ευρώπη και ευρύτερα, δεν κατορθώσαμε τελικά να διαρρήξουμε το καθεστώς απομόνωσης που είχαν επιβάλει οι συντηρητικές δυνάμεις της Ευρώπης και τα συντηρητικά τμήματα της σοσιαλδημοκρατίας.

## **6Ε. Διαπιστώσεις και συμπεράσματα**

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η προεργασία του ΣΥΡΙΖΑ εν όψει ανάληψης κυβερνητικών καθηκόντων ήταν μάλλον πρωτόγνωρη για τη σύγχρονη ελληνική κομματική ιστορία και ιδιαίτερα για ένα κόμμα της Αριστεράς, το οποίο, μέχρι λίγο καιρό πριν, αποτελούσε μικρό κόμμα της αντιπολίτευσης. Η εν λόγω διαδικασία προετοιμασίας αποκτά, μάλιστα, αυξημένη βαρύτητα αν συνυπολογίσουμε ότι πραγματοποιήθηκε σε εξαιρετικά αντίξοο περιβάλλον, με αρνητικούς διεθνείς συσχετισμούς και τον ΣΥΡΙΖΑ τοποθετημένο σε ένα είδος «υγειονομικής ζώνης», δηλαδή

σε συνθήκες περίπου καραντίνας, από τις περισσότερες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τους δανειστές. Ωστόσο, παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες και τις υποκειμενικές αδυναμίες, με συνάδουσα την έλλειψη κάθε συναφούς εμπειρίας από το πρόσφατο παρελθόν –όχι μόνο από τον ΣΥΡΙΖΑ, αλλά από κάθε αριστερό κόμμα στην Ευρώπη– ο ΣΥΡΙΖΑ, συλλογικά, αλλά και τα περισσότερα στελέχη του μεμονωμένα, επέδειξαν ιδιαίτερο αίσθημα ευθύνης απέναντι στις ανάγκες της κοινωνίας και της χώρας και πλήρη συναίσθηση της κρισιμότητας των στιγμών.

Από την άλλη πλευρά, η προετομασία, μολονότι πρωτόγνωρη, δεν μπορούσε παρά να είναι άνιση. Πρώτα απ' όλα άνιση σε σχέση με το χρόνο, δηλαδή παράμετρο την οποία καμιά προετομασία δεν είναι σε θέση να ελέγξει. Γιατί, όσο πλήρης κι αν είναι αυτή, ο παράγων-χρόνος αλλάζει δεδομένα, ισορροπίες, συσχετισμούς, οπτικές. Μπορεί στο στάδιο της προετομασίας να επεξεργάζεται κανείς επιμελώς «σενάρια», αλλά κατά κανόνα βρίσκεται ένα ή περισσότερα βήματα πίσω, ιδιαίτερα σε περιόδους όπου ο πολιτικός χρόνος ρέει με ταχύτατους ρυθμούς. Όπως κατά την εξαιρετικά πυκνή περίοδο μεταξύ 2012 και 2015.

Εκτός όμως από τέτοιους αντικειμενικούς παράγοντες, διαπιστώθηκε διάσταση μεταξύ προετοιμασίας και έμπρακτης διακυβέρνησης σε ό,τι αφορά υποκειμενικούς παράγοντες: ενώ κατά την προετοιμασία του προγράμματος με την παράλληλη αξιοποίηση στελεχών και υπήρξε σημαντική κινητοποίηση κομματικών και ευρύτερων δυνάμεων και παρήχθη σημαντικό έργο –ακόμη και βασική προετοιμασία για τον έγκαιρο σχηματισμό κυβέρνησης– μετά την ανάληψη της κυβερνητικής εξουσίας, δεν υπήρξε ανάλογη προετοιμασία στο πεδίο της διαπραγμάτευσης ή στη χάραξη συγκεκριμένης κυβερνητικής πολιτικής ανά τομέα κυβερνητικής ευθύνης. Ούτε προετοιμασία για την ενίσχυση του κόμματος στις νέες συνθήκες ή για τους τρόπους οικοδόμησης κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών εντός και εκτός της χώρας.

Σε ό,τι αφορά το τελεταίο, η προοπτική της διακυβέρνησης απαιτούσε ριζικές τομές σε σχέση με την οικοδόμηση του κόμματος και την πολιτική μας στην αυτοδιοίκηση, στα συνδικάτα και στους άλλους κοινωνικούς φορείς. Στις συνθήκες εκείνης της περιόδου, το κόμμα, η εδραίωση της θέσης του στους κοινωνικούς χώρους και οι ισχυρές σχέσεις του με τα κοινωνικά υποκείμενα όφειλαν να είναι η τελευταία γραμμή άμυνας απέναντι στις διαρκείς και έντονες επιθέσεις που θα δεχόταν η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ. Καθώς, μάλιστα, επιλέχθηκε ένα σύστημα κυβερνητικής οργάνωσης σύνθετων δομών και αυξημένου συγκεντρωτισμού, ήταν αναγκαίο να οικοδομηθούν εκ των προτέρων ισχυρές οριζόντιες λειτουργίες και κουλτούρα συνεργασίας ικανές να στηρίξουν την κυβέρνηση σταθερά και πλατιά. Εδώ ολιγορήσαμε.

Την περίοδο της προετοιμασίας, αλλά και κατά τα πρώτα στάδια της διακυβέρνησης, δεν αντιμετωπίστηκαν συλλογικά και αποφασιστικά απόψεις που υποτιμούσαν την ανάγκη προετοιμασίας, χαρακτηρίζοντάς την συχνά ως «κυβερνητισμό». Ακόμη και εμπειριστατωμένη προεργασία σε μερικούς τομείς κυβερνητικού έργου δεν αξιοποιήθηκε λόγω μιας τέτοιας λογικής. Κι όχι μόνο αυτό. Ιδιαίτερη δυσκολία παρουσιάστηκε στη διαμόρφωση και επεξεργασία συγκεκριμένης αριστερής και προοδευτικής πολιτικής –πολιτικής ταυτοτικού εν τέλει χαρακτήρα– σε ορισμένους τομείς με αντικείμενο πέραν των μνημονίων. Εκεί ίσως υπήρξε η πιο έντονη απουσία σχεδίου, η πιο μειωμένη δεσμευτικότητα, ο πιο πλημμελής συντονισμός. Ήταν σαν ένα τέτοιο κενό να συνιστούσε γραμμή άμυνας απέναντι στην κατηγορία περί «κυβερνητισμού».

Επιπλέον, η σχεδόν αποκλειστική επικέντρωση στην οπωσδήποτε κύρια αντίθεση μνημόνιο/αντιμνημόνιο δεν επέτρεψε την ανάδειξη και την κατανόηση άλλων διαστάσεων της εν γένει κοινωνικής συνθήκης και άλλων κοινωνικών αντιθέσεων, αντιθέσεων οι οποίες, αφού θα είχε ξεπεραστεί η αντίθεση μνημόνιο/αντιμνημόνιο, θα αναμόρφωναν το πλαίσιο του πολιτικού ανταγωνισμού. Αν μια τέτοια ανάδειξη και κατανόηση γινόταν έγκαιρα και σοβαρά, ο ΣΥΡΙΖΑ θα αποκτούσε προβάδισμα στη διαμόρφωση των όρων διεξαγωγής τής, μεταμνημονιακής πια, πολιτικής αντιπαράθεσης και της διαπάλης των διακριτών σχεδίων ως προς το μέλλον της χώρας.

Το «Πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης» βοήθησε αποφασιστικά στην τελική φάση του αγώνα και στην εκλογική νίκη του ΣΥΡΙΖΑ. Ανάμεσα στα άλλα, γιατί υπογράμμιζε την ανάγκη να τονωθεί η εσωτερική ζήτηση και να ενισχυθούν οι δημόσιες επενδύσεις ως «εργαλεία» που θα οικοδομούσαν τον «μηχανισμό» εξόδου από την κρίση. Ωστόσο, η δημόσια εκφώνηση του, ενόσω κάλυπτε ορισμένες πτυχές της πολιτικής μας, έτεινε να υποκαταστήσει τον ευρύτερο προγραμματικό εξοπλισμό του ΣΥΡΙΖΑ. Έτσι δεν καλλιεργήθηκε από τότε η εικόνα της προοπτικής και οι αρχές του σχεδίου για μια μεταμνημονιακή Ελλάδα. Όπως ήδη αναφέραμε, αυτό το έλλειμμα συνόδευε την πολιτική και το δημόσιο λόγο μας ακόμη και μέχρι τις τελευταίες εκλογές.

Αν αυτές οι διαπιστώσεις αφορούν την κατάσταση της προετοιμασίας του ΣΥΡΙΖΑ σε σχέση με τη διακυβέρνηση της ίδιας της χώρας, οφείλουμε να προβούμε σε ανάλογες διαπιστώσεις σε ό,τι αφορά το διεθνές πλαίσιο και κυρίως τη σχέση μας με την Ευρώπη και με τους δανειστές.

Ξεκινάμε με τη διαπίστωση ότι, ενώ υπήρχε πλήρης συνείδηση ότι, σε περίπτωση εκλογικής νίκης μας, θα καλούμαστε να εμπλακούμε σε σκληρές και συνθέτες διαπραγματεύσεις με επίδικο κάποιο συμβιβασμό, δεν ασχοληθήκαμε συγκεκριμένα και επαρκώς με το τι μπορούσε να σημαίνει και να συνεπάγεται το κεντρικό αυτό ζήτημα. Δηλαδή δεν είχαμε προετοιμαστεί ούτε ψυχολογικά για αρνητικά ενδεχόμενα ούτε είχαμε προετοιμάσει, οσοδήποτε διακριτικά, τη κοινή γνώμη για το ενδεχόμενο ή τα όρια ενός τέτοιου συμβιβασμού.

Το «Πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης» και συνολικά ο προεκλογικός πολιτικός λόγος του ΣΥΡΙΖΑ παρέκαμπε κατ' ουσίαν το ζήτημα της διαπραγμάτευσης. Έμοιαζε να εκλαμβάνει σιωπηρά ως περίπου δεδομένη την επιτυχή έκβασή της, ενισχύοντας έτσι τον ούτως ή άλλως απαραίτητο ενθουσιασμό. Αυτό είναι κατανοητό: ένας πολιτικός αγώνας επιδιώκει πάντα τη νίκη ενώ βασικό όπλο του είναι ο δημόσιος λόγος και η ικανότητά του να συνεγείρει και να κινητοποιεί. Συνιστά έτσι πολιτική αστοχία ολκής το να προκαταλαμβάνει αυτός ρητά το ενδεχομένο ήττας ή συμβιβασμού. Ωστόσο και εδώ υπάρχει μέτρο: ο δημόσιος λόγος οφείλει, μολαταύτα, να μην αφήνεται να καλλιεργεί τυφλές και αβάσιμες προσδοκίες που μπορεί να οδηγήσουν εκ των υστέρων σε παραλυτική απογοήτευση. Ενώσω είναι ταυτόχρονα αναγκαίο να αναδεικνύει ο ίδιος τις προϋποθέσεις πραγματοποίησης των προσδοκιών. Όστε να συγκεντρώνονται δυνάμεις που θα ικανοποιήσουν και αυτές.

Επιπλέον, ενώ υπήρχε πλήρης συνείδηση ότι η υλοποίηση του εκλογικού προγράμματός μας δεν ήταν εξαρτημένη μόνον από εσωτερικούς συνθήκες, αλλά και από τους συσχετισμούς με την Ευρώπη και τους δανειστές, οι τελευταίοι δεν αποτιμήθηκαν σωστά κατά τη συγκεκριμένη στιγμή της εκλογικής νίκης. Οι προσδοκίες μας για παράλληλες νίκες αριστερών δυνάμεων σε άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης δεν επιβεβαιώθηκαν στο συγκεκριμένο χρόνο, δηλαδή όταν για μας ήταν αναγκαίες. Αν οι εξελίξεις που αργότερα σημειώθηκαν στην Πορτογαλία και στην Ισπανία είχαν προηγηθεί, η δική μας υπόθεση θα είχε ασφαλώς επηρεαστεί θετικά.

Παράλληλα, δεν είχαν αξιολογηθεί επαρκώς τα μέτρα και οι σχετικές προσαρμογές σε ό,τι αφορά τη θωράκιση του ευρωσυστήματος που έλαβαν χώρα μετά το 2012 ούτε η δήλωση Ντράγκι ότι θα πράξει «ό,τι χρειαστεί» για τη διάσωση του ευρώ. Το έλλειμμα μιας τέτοιας αξιολόγησης επέτρεψε να καλλιεργηθεί σε ορισμένα τμήματα του ΣΥΡΙΖΑ η αυταπάτη, όπως είπαμε, περί της αποτελεσματικότητας ενός «εκβιασμού» από μέρος μας, με όπλο την απειλή κατά της σταθερότητας του ευρώ και της ευρωζώνης. Αλλά και για όσους συμμερίζονταν την αυταπάτη, η αντίστοιχη δυνατότητα είχε εν πολλοίς εξατμιστεί από τα εν λόγω μέτρα, δεδομένου και του μεγέθους της χώρας. Πράγμα που αποδείχθηκε από τις αντιδράσεις των αγορών κατά τη διάρκεια της διαπραγμάτευσης. Ακόμη και κατά τις πιο έντονες ή «επικίδυνες» φάσεις της.

## **7. Η διαπραγμάτευση**

Αμέσως μετά την ορκομωσία της, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ κλήθηκε να διαπραγματευθεί με τους δανειστές. Το πλαίσιο διαπραγμάτευσης ήταν το Γιούρογκρουπ, όργανο άτυπο, το οποίο λειτουργεί με αδιαφάνεια και στο οποίο συμμετέχουν μόνον οι υπουργοί οικονομικών της ευρωζώνης, με πρόσθετους προσκεκλημένους, εφόσον θεωρηθεί ότι χρειάζεται. Δικές μας προτασεις μας για ένα διαφορετικό πλαίσιο, το οποίο θα μπορούσε ενδεχομένως να λειτουργήσει δυνάμει ως ευρωπαϊκή

διάσκεψη για το χρέος των χωρών της ευρωζώνης, δεν είχαν καμιά τύχη. Στο πλαίσιο του Γιούρογκρουπ, οι συσχετισμοί ήταν εξ αρχής κατάφορα αρνητικοί, οι διαδικασίες προκαθορισμένες και τα κριτήρια στενά δημοσιονομικά.

Το σημείο αφετηρίας της διαπραγμάτευσης προσδιοριζόταν, υπενθυμίζουμε, από τα παρακάτω: η χώρα βρισκόταν τότε εντός του 2<sup>ου</sup> μνημονίου με ακόμη εκκρεμούσα την 5<sup>η</sup> και τελευταία αξιολόγηση, αξιολόγηση τού αν, κατά τα γνωστά, είχαν ικανοποιηθεί οι ρήτρες της αντίστοιχης δανειακής σύμβασης. Η καταληκτική προθεσμία που προσδιόριζε η σύμβαση θα εξέπνεε με το τέλος του 2014. Από ελληνικής πλευράς, τελευταία λέξη της συζήτησης επί της 5<sup>ης</sup> αξιολόγησης υπήρξε το περιβόητο μείλ Χαρδούβελι, τότε Υπουργού Οικονομικών. Αυτό αποτύπωνε το τι η κυβέρνηση Σαμαρά ήταν έτοιμη να προσυπογράψει προκειμένου να κλείσει η αξιολόγηση, να εκταμιευθεί η τελευταία δόση του δανείου και να ολοκληρωθεί εμπρόθεσμα το 2<sup>ο</sup> μνημόνιο. Οι δανειστές, ωστόσο, είχαν θεωρήσει και αυτές τις υποχωρήσεις ανεπαρκείς. Οπότε, προκειμένου να μην τελεστεί το πλήρες αδιέξοδο, αυτοί αποδέχθηκαν να παρατείνουν το πρόγραμμα για ένα διάστημα το πολύ 6 μηνών, εντός του οποίου θα έκλεινε, ακριβώς, η αξιολόγηση, θα ολοκληρωνόταν το πρόγραμμα και θα εκταμιευόταν η τελευταία δόση του δανείου. Εκταμίευση εξαιρετικά σημαντική γιατί το δημόσιο ταμείο ήταν σχεδόν κυριολεκτικά άδειο.

Διαβλέποντας το αδιέξοδο, η κυβέρνηση Σαμαρά ζήτησε παράταση δύο μόνο μηνών, αντί έξι, δηλαδή μέχρι το τέλος Φεβρουαρίου 2015, ενώ παράλληλα επιτάχυνε τη διαδικασία εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας. Με την εκτίμηση ότι ο ΣΥΡΙΖΑ δεν θα συναινούσε στην πρότασή της συναφώς, οπότε η χώρα θα οδηγούνταν σε εκλογές, τις οποίες κατά πάσα πιθανότητα θα κέρδιζε ο ίδιος. Η καυτή πατάτα έτσι θα προσγειωνόταν στα χέρια του: υπό την ασφυκτική προθεσμία μόλις ενός μήνα –από την ημέρα διεξαγωγής των εκλογών μέχρι τις 28 Φεβρουαρίου 2015– και με τα ταμεία περισσότερο άδεια (500 εκατ. ευρώ έλλειμμα), ο ΣΥΡΙΖΑ θα όφειλε να αναμετρηθεί με το κυριολεκτικά υπαρξιακό δίλημμα: είτε προσυπογράφει τις ρήτρες του μνημονίου και εκταμιεύει τη δόση του δανείου ώστε στοιχειωδώς να επιβιώσει οικονομικά η χώρα, οπότε καταστρατηγεί απολύτως τις προεκλογικές δεσμεύσεις του και καταρρέει πολιτικά ο ίδιος, είτε δεν κάνει τίποτε από αυτά και οδηγεί τη χώρα στην άβυσσο, οπότε πάλι ο ίδιος καταστρέφεται πολιτικά, συμπαρασύροντας πλέον και τη χώρα μαζί του. Ιδού η λογική της «αριστερής παρένθεσης», το δίλημμα υπό το οποίο υποχρώθηκε να πορευτεί ο ΣΥΡΙΖΑ από την πρώτη στιγμή που ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας.

## **7Α. Η διαπραγμάτευση του πρώτου εξαμήνου**

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο χρόνος δούλευε εναντίον της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ και μάλιστα με ρυθμούς καταγιγιστικούς. Ένας πρώτος συμβιβασμός –χωρίς όμως να διασφαλίζει καμιά

χρηματοδότηση– επιτεύχθηκε στις 20 Φεβρουαρίου 2015, υπό όρους «δημοουργικής ασάφειας», όπως λέχθηκε τότε. Σύμφωνα με την αντίστοιχη συμφωνία: α) η δανειακή σύμβαση παρατεινόταν μέχρι το τέλος Ιουνίου 2015, δηλαδή παρεχόταν η παράταση την οποία, όπως είπαμε, ήταν μεν διατεθειμένοι να προσφέρουν οι δανειστές, αλλά θεωρούσε «υπερβολική» η κυβέρνηση Σαμαρά. β) Η ονομαζόμενη μέχρι τότε «τρίκα» (δηλαδή η ομάδα θεσμικών εκπροσώπων των δανειστών) μετονομαζόταν σε «θεσμούς». γ) Το ουσιαστικό περιεχόμενο της συμφωνίας αποτελούσε ένα ασαφές μείγμα μέτρων που συντίθονταν από υπόλοιπα της 5<sup>ης</sup> αξιολόγησης και από προτεραιότητες που θα πρότεινε η δική μας πλευρά. Δηλαδή το «μείγμα» όφειλε να προσδιοριστεί συγκεκριμένα και να συμφωνηθεί. Ταυτόχρονα, εμείς επιμέναμε κατηγορηματικά στο ότι μια νέα συμφωνία – ούτως ή άλλως απαραίτητη μετά το τέλος Ιουνίου 2015– θα απέβαινε πλήρως αδιέξοδη για τους δανειστές και καταστροφική για τη χώρα, αν ακολουθούσε τις γραμμές των δύο προηγούμενων μνημονίων και ιδίως αν δεν ρύθμιζε ριζικά το ζήτημα του χρέους. Για να πείσουμε προς τούτο τους «θεσμούς» είχαμε χρόνο ακριβώς πέντε μηνών. Οπότε βασικό επίδικο της διαπραγμάτευσης από τη δική μας πλευρά συνιστούσε ο προσδιορισμός του εν λόγω κοινώς αποδεκτού «μείγματος», υπό τους σύνθετους οικονομικούς, τεχνικούς και πολιτικούς όρους που θα στοιχειοθετούσαν επαρκώς τα δικά μας επιχειρήματα.

Από κει και πέρα, η διαπραγμάτευση πέρασε στα λεγόμενα «τεχνικά κλιμάκια», όπου, όπως διαφάνηκε σχετικά γρήγορα, η εν λόγω συμφωνία, ακόμη και έτσι ασαφής, άρχισε αμέσως να αποδομείται συστηματικά. Οι συνομιλητές μας εκεί επαναλάμβαναν σχεδόν τελετουργικά και μέχρι κορεσμού τα αιτούμενα της 5<sup>ης</sup> αξιολόγησης, σαν να μην είχε συμβεί απολύτως τίποτε στο μεταξύ: είναι αυτά τα αιτούμενα και τίποτε άλλο που οφείλει να αποδεχθεί η ελληνική κυβέρνηση.

Στους μήνες που ακολούθησαν, η διαπραγμάτευση πέρασε από πολλές περιπέτειες, από πολλές συζητήσεις και σε πολλά επίπεδα, εντός και εκτός των συνόρων της χώρας, από θερμότερες και ψυχρότερες φάσεις, από μικρότερα ή μεγαλύτερα αδιέξοδα, από υποχωρήσεις από μέρους μας στην προσπάθεια να προστατευθούν κάποιες κόκκινες γραμμές, από αναγωγή στο πολιτικό επίπεδο που έμοιαζε κάποιες φορές να ξεμπλοκάρει κάπως τα πράγματα, από μια δική μας πρόταση που αποτύπωνε το πού ακριβώς είχε καταλήξει η διαπραγμάτευση. Αλλά τελικά ήρθε το τελεσίγραφο: είτε τα αιτούμενα της 5<sup>ης</sup> αξιολόγησης γίνονται αποδεκτά —με ελάχιστες υποχωρήσεις των δανειστών ως προς τους επιβαλλόμενους δημοσιονομικούς στόχους– είτε τελείωσαμε. Ήταν αυτή η πρόταση, η «πρόταση Γιούνκερ», όπως ονομάστηκε κατά το όνομα του τότε προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, που τέθηκε στην κρίση του ελληνικού λαού με το δημοψήφισμα του Ιουλίου.

Οι διαπιστώσεις που απορρέουν από τους ιδιαίτερα πυκνούς και δραματικούς αυτούς μήνες μπορούν να διατυπωθούν ως εξής:

Πρώτον, οι δανειστές μας δεν είχαν ενιαία και συμπαγή άποψη. Υπήρχαν κυβερνήσεις με διαφορετικές προσεγγίσεις, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, αλλά και θεσμοί με εντάσεις τόσο μεταξύ τους όσο και στο εσωτερικό καθενός. Πράγμα που συνεπαγόταν ότι ήταν εξαιρετικά δύσκολο για μας να εντοπίζουμε κάθε φορά την *εστία* της διαπραγμάτευσης, ώστε να καταστεί συγκεκριμένο το «μείγμα» που είπαμε: ποιο είναι ακριβώς το εκάστοτε επίδικο, πώς διαφοροποιούνται, αν διαφοροποιούνται, οι συνομιλητές μας επ' αυτού, ποιά οφείλει και ποιά μπορεί να είναι η δική μας θέση. Άλλωστε, η διαπραγμάτευση δεν αφορούσε αποκλειστικά το οικονομικό ή το τεχνοκρατικό επίπεδο. Είχε καταστεί αρκετά σαφές από νωρίς ότι κύριος στόχος των δανειστών ήταν η *πολιτική ήττα* του ΣΥΡΙΖΑ και της κυβέρνησής του και ότι επιδίωκαν να εκμεταλλευθούν τον παράγοντα χρόνο για να την επιτύχουν.

Δεύτερον, ενώ για μας το δημόσιο χρέος αποτελούσε ίσως το κυριότερο ζήτημα προς διαπραγμάτευση, οι δανειστές μας δεν ήταν καθόλου διτεθειμένοι να το συζητήσουν. Μόνιμη επωδός τους ήταν το «πρώτα οι μεταρρυθμίσεις και στο τέλος, *αν χρειαστεί*, βλέπουμε το ζήτημα του χρέους». Η θέση τους, βέβαια, δεν στηριζόταν σε καμιά οικονομική λογική, καθώς αφαιρούσε κάθε δυνατότητα οικονομικής ανάκαμψης: γιατί να επενδύσει οποιοσδήποτε σε μια χώρα που δεν έχει διαφύγει οριστικά από τον σκόπελο της χρεωκοπίας; Ενώ, αντίθετα, μια λύση-πακέτο, όπως αυτή που επιδιώκαμε εμείς, δηλαδή και μεταρρυθμίσεις –στο μέτρο που είναι πράγματι αναγκαίες– και ρύθμιση του χρέους μαζί, θα αύξανε τους ρυθμούς ανάπτυξης ενώ θα μείωνε το μέγεθος της αναγκαίας δημοσιονομικής προσαρμογής. Βέβαια, όσο συζήτηση για το χρέος δεν άνοιγε καν, τόσο η πίεση ανέβαινε, καθιστώντας την όποια λύση διαρκώς δυσκολότερη: αφού οι δανειστές δεν διασφάλιζαν κάποια μορφή ρευστότητας, η κατάσταση δημοσιονομικής ασφυξίας επιτεινόταν και λειτουργούσε ως μοχλός πίεσης. Αποδεικνυόταν και έτσι ότι η διαπραγμάτευση είχε ως κύριο επίδικο την πολιτική ήττα μας.

Ομολογουμένως, το ΔΝΤ ασκούσε κάποιες πιέσεις προς την κατεύθυνση της μείωσης του χρέους. Αλλά η πίεση απευθυνόταν κυρίως προς τους δανειστές και ιδιαίτερα τη Γερμανία. Ενώ, αντίστροφα, η πίεσή του προς εμάς, δηλαδή να προχωρήσουμε στις, κατά το ίδιο, «αναγκαίες» μεταρρυθμίσεις ήταν περισσότερο εκβιαστική από εκείνη των δανειστών. Να προσθέσουμε ότι ένα τμήμα των τελευταίων, εν πολλοίς καθοδηγούμενο από το Υπουργείο Οικονομικών της Γερμανίας, διέβλεπε από την αρχή, αν δεν υποδαύλιζε, την έξοδο της Ελλάδας από την ευρωζώνη ως μόνη «διέξοδο» από τον όλο κόμπο της διαπραγμάτευσης. Η στάση αυτή έγινε ρητή πρόταση αμέσως μετά το δημοψήφισμα του Ιουλίου. Όπως έγινε τότε πολύ σαφές, η διαπραγματευτική μας δύναμη ήταν εξαρχής αποδυναμωμένη, αφού για τον εξαιρετικά ισχυρό Υπουργό Οικονομικών της Γερμανίας, η έξοδος της Ελλάδας από το ευρώ συνιστούσε πρώτη επιλογή και όχι απλώς απόρροια



μιας ενδεχόμενης αποτυχίας της διαπραγμάτευσης μετά από έντιμες προσπάθειες συμβιβασμού. Αυτό η δική πλευρά άργησε να το καταλάβει.

Εκτός από τις παραπάνω διαπιστώσεις, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ένα σημαντικό κέρδος σε διαφορετικό επίπεδο. Δημιουργήσαμε γρήγορα ομάδες αριστερών επιστημόνων, κυρίως νέων, που στελέχωσαν όλα τα κλιμάκια της διαπραγμάτευσης και σε σχέση με όλα τα θέματα που αυτή περιλάμβανε. Οι νέοι συνεργάτες διαδραμάτισαν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο, ιδιαίτερα στη δεύτερη περίοδο της διαπραγμάτευσης μετά τον Σεπτέμβριο του 2015. Αυτοί κατόρθωσαν να αποκτήσουν γρήγορα πλήρη τεχνοκρατική επάρκεια, αλλά και εξέχουσα πολιτική κρίση που τους επέτρεπε να διακρίνουν με σαφήνεια το κύριο από το δευτερεύον, να αξιολογούν τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των συνομιλητών, να εντοπίζουν τα σημεία όπου όφειλε να δοθεί έμφαση, να διαμορφώνουν τα αντίστοιχα επιχειρήματα.

Από την άλλη πλευρά, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε τα λάθη μας. Λάθη βεβαίως συλλογικά, αλλά ως προς τα οποία, και σε ό,τι αφορά την πρώτη περίοδο της αρχικής διαπραγμάτευσης, δεν δικαιούμαστε να μην αποδώσουμε ιδιάζουσα ευθύνη στον τότε Υπουργό Οικονομικών. Υπό το φως μιας ειδικού τύπου δικής του υπερεπένδυσης στην επικοινωνία έναντι μιας σχολαστικά επεξεργασμένης διαπραγματευτικής τακτικής, φάνηκε τότε σαν να υποτιμούσαμε όλοι μαζί την ανάγκη να οικοδομήσουμε συμμαχίες ή γέφυρες με χώρες που ενδεχομένως θα μπορούσαν, λόγω δικών τους προβλημάτων, να συγκλίνουν με δικά μας αιτούμενα, να ανοίγαμε μέτωπα εκεί που δεν χρειάζονταν, να υπερτιμούσαμε την ισχύ σχετικά αφηρημένων ιδεών ή γενικών θεωρητικών σχημάτων έναντι επεξεργασμένων επιχειρημάτων επί πολύ συγκεκριμένων θεμάτων, υποτιμώντας έτσι την ανάγκη για λεπτομερή τεχνική δουλειά, να μη συνδέουμε απτά τη στρατηγική μας για έναν αμοιβαίως γόνιμο συμβιβασμό με τα τακτικά βήματα της διαπραγμάτευσης και, τελικά, να υποβαθμίζουμε το καθαυτό πολιτικό έργο σε διαπάλη –και κάποτε καυγά– μεταξύ αφηρημένων ιδεών.

Για παράδειγμα, υπήρχαν ζητήματα σαφώς προοδευτικού χαρακτήρα που περιλαμβάνονταν στα αιτούμενα της 5<sup>ης</sup> αξιολόγησης: ρυθμίσεις για τη φοροδιαφυγή ή για τη διαφάνεια των δημοσίων συμβάσεων και προμηθειών, ολοκλήρωση του κτηματολογίου, ρύθμιση του τηλεοπτικού τοπίου κλπ. Αυτά αποτελούσαν ζητήματα «αστικού εκσυγχρονισμού», αν θέλουμε, τα οποία οι κυβερνήσεις του παραδοσιακού δικοματισμού ανέβαλλαν να αντιμετωπίσουν επί δεκαετίες για δικούς τους ιδιοτελείς λόγους. Οπότε θα μπορούσαμε, στηριγμένοι στην αποδοχή των αντιστοίχων αιτουμένων της δανειακής σύμβασης, να διαπραγματευθούμε τα άλλα αιτούμενά της με βάση τη δική μας βαθύτερη γνώση των ιδιομορφιών της χώρας και του πολιτικού της συστήματος. Δηλαδή να προσπαθήσουμε να πείσουμε, λεπτομερώς και εν τοις πράγμασι, ότι το μόνο που διεκδικεί η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ είναι να επιλύσει τα προβλήματα της χώρας, όχι να εξασφαλίσει το δικό της

παρόν και μέλλον εις βάρος αυτής της επίλυσης. Αλλά όλα αυτά δεν συμποσούνται, βέβαια, στον χρησμό «συμφωνούμε με 70% του προηγούμενου μνημονίου» που εξαπολήθηκε στην αρχή της διαπραγμάτευσης, και μάλιστα χωρίς καμιά προηγούμενη διβούλευση, θέτοντάς μας ευθύς εξαρχής σε θέση άμυνας. Άλλωστε καμιά σοβαρή διαπραγμάτευση δεν μπορεί να ξεκινήσει με χρησμούς.

Επιπλέον, δεν διαγνώσαμε με επάρκεια τους όρους που συνδέουν τα διαφορετικά επίπεδα της διαπραγμάτευσης: ούτε όλα τα προβλήματα μπορούσαν να λυθούν απευθείας στο πολιτικό επίπεδο, όπως κάποιες φορές επιδιώξαμε, ούτε η «τεχνοκρατική» συζήτηση στα κλιμάκια είναι μικρής σημασίας ούτε τα δύο είναι αυτονομημένα μεταξύ τους. Η συζήτηση «κορυφής» μπορεί μεν κάποιες φορές να παίζει ρόλο καταλυτικό –και κάποιες φορές όντως έπαιξε– αλλά το μόνιμο ρεφρέν των ομολόγων συνομιλητών της δικής μας ηγεσίας ήταν «βρείτε τα με τους θεσμούς». Όσο προσχηματική κι αν ήταν η προτροπή –αφού προφανώς οι ηγέτες των άλλων χωρών μετέφεραν συστηματικά τις δικές τους αδιαπραγμάτευτες απαιτήσεις στους «θεσμούς»– αυτή υποδήλωνε κάτι σημαντικό: όλα τα επίπεδα έχουν να παίζουν τον δικό τους ιδιαίτερο ρόλο ενώ η λεπτομερής «τεχνοκρατική» δουλειά δεν μπορεί να αγνοηθεί.

## **7B. Η απόρριψη του πρότασης Γιουνκέρ και η προσφυγή στο δημοψήφισμα**

Η διαπραγμάτευση υπό την πρώτη κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ οδήγησε στην απόρριψη της πρότασης Γιούνκερ, η οποία, εκτός από κάποιους συμβιβασμούς στους δημοσιονομικούς στόχους, όπως είπαμε, δεν αποτέλεσε σε καμιά περίπτωση σύνοψη της δύσκολης διαπραγμάτευσης που είχε διεξαχθεί μέχρι τότε και των συμβιβασμών που είχαν επιτευχθεί. Αντίθετα, αγνόησε πλήρως σχεδόν τα πάντα. Στα περισσότερα θέματα το κείμενο απλώς διατύπωνε τις αρχικές θέσεις των «θεσμών» επί της 5<sup>ης</sup> αξιολόγησης, δεν ανέφερε απολύτως τίποτε για το χρέος ενώ κατά πάσα βεβαιότητα θα οδηγούσε σε λίγους μήνες στην ανάγκη διαπραγμάτευσης ενός νέου μνημονίου.

Η πρόταση Γιούνκερ προέβλεπε συμφωνία μόνον πεντάμηνης διάρκειας με ποσό δανείου περίπου 7 δις ευρώ (στο οποίο προστίθονταν 3,6 δις ευρώ από το ΔΝΤ από προηγούμενες υποχρεώσεις του και ακόμη 2 δις ευρώ μέσω εντόκων γραμματίων έτσι ώστε το άθροισμα να ισοφαρίζει μόλις τις συνολικές υποχρεώσεις της χώρας για το ίδιο διάστημα που ανέρχονταν σε 12,8 δις ευρώ. Προέβλεπε δε τέσσερις αξιολογήσεις σε διάστημα πέντε μηνών, δηλαδή σχεδόν μία αξιολόγηση ανά μήνα.

Αντίθετα, όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, με τη διαπραγματευτική ισχύ που μας προσέδωσε το δημοψήφισμα, η συμφωνία της 12<sup>ης</sup> Ιουλίου 2015 παρείχε επαρκή χρηματοδότηση των υποχρεώσεων της χώρας για ολόκληρο το διάστημα μέχρι το 2018, προσφέροντας την απαραίτητη σταθερότητα που θα επέτρεπε τη σχετική ανάκαμψη της οικονομίας και την οριστική απομάκρυνση του κινδύνου εξόδου της χώρας από την ευρωζώνη. Όπως και έγινε. Η συμφωνία της

12ης Ιουλίου προέβλεπε, όχι μόνο την αναχρηματοδότηση του χρέους μέχρι το πρώτο εξάμηνο του 2018, αλλά και επιπλέον ποσά προκειμένου να εξοφληθούν οι ληξιπρόθεσμες οφειλές του δημοσίου. Τα προαπαιτούμενα παρέμεναν ενιαία για ολόκληρη τη διάρκεια του προγράμματος και αξιολογήσεις προβλέπονταν ανά τρίμηνο.

## **7Γ. Η διαρκής διαπραγμάτευση μετά τον Σεπτέμβριο του 2015 και η 2<sup>η</sup> αξιολόγηση**

Η εμπειρία που είχε συσσωρευθεί στο διαπραγματευτικό σκέλος της πολιτικής μας αποδείχθηκε πολύτιμη στη νέα διαπραγμάτευση, μετά τη συμφωνία του Ιουλίου. Η εμπειρία αυτή αφορούσε:

\* Την πολυπλοκότητα της διαδικασίας, η οποία απαιτούσε τόσο πολιτικές παρεμβάσεις όσο και τεχνική επάρκεια σε όλα τα επίπεδα, από το επίπεδο του πρωθυπουργού μέχρι εκείνο των τεχνικών κλιμακίων. Είχε καταστεί σαφές ότι πολιτικές συναντήσεις και συμφωνίες του πρωθυπουργού, αλλά και άλλων αξιωματούχων της κυβέρνησης, με θεσμικά ομολόγους τους, μπορούσαν κάποιες κρίσιμες στιγμές να παίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της διαπραγμάτευσης.

\* Τη σημασία του συντονισμού της διαπραγματευτικής ομάδας, τόσο εσωτερικά όσο και σε σχέση με την κυβέρνηση και το κόμμα, τόσο σε πολιτικό όσο και σε τεχνοκρατικό επίπεδο.

\* Την ανάγκη να ανοίγουμε ζητήματα με δική μας πρωτοβουλία και παράλληλα την αναγκαία ετοιμότητα ώστε να μην μας αποπροσανατολίζει η τακτική των «θεσμών να ανοίγουν κάθε τόσο νέα θέματα για να μας επιβάλουν να τρέχουμε.

Στις τέσσερις αξιολογήσεις του 3<sup>ου</sup> Προγράμματος, όπως και στη διαπραγμάτευση για το χρέος, είχαμε επιτυχίες και αποτυχίες.

Στο τεχνικό και διαδικαστικό πεδίο, οι ομάδες εργάστηκαν με μεγάλη αφοσίωση και αποτελεσματικότητα. Διαμορφώθηκε κεντρική πολιτική διαπραγματευτική ομάδα, κάτι που έλλειπε στους πρώτους μήνες της πρώτης περιόδου της διαπραγμάτευσης. Οι αποφάσεις για προτεραιότητες, απαραβατα αιτούμενά μας, γραμμές άμυνας κλπ διαμορφώνονταν συλλογικά, συχνά με άμεση συμμετοχή του πρωθυπουργού. Αν και σε λίγες περιπτώσεις παρατηρήθηκαν μεμονωμένες προσπάθειες κάποιων υπουργών να παρακάμψουν συλλογικές αποφάσεις κατά την πορεία ολοκλήρωσης της μιας ή της άλλης αξιολόγησης.

Έτσι ή αλλιώς, βέβαια, τα πράγματα παρέμεναν δύσκολα, οι δημοσιονομικοί στόχοι πολύ υψηλοί, με τους «θεσμούς» να αμφισβητούν σταθερά την ανάγκη για περισσότερο προοδευτική φορολογία ως αναπόσπαστο μέρος της προσπάθειας να καλυφθούν αυτοί οι στόχοι. Η έξοδος από

το μνημόνιο προβλεπόταν για το καλοκαίρι του 2018. Οπότε οφείλαμε παράλληλα να προετοιμαζόμαστε και να πιέζουμε τόσο για τους όρους ρύθμισης του χρέους, όσο και για τη οικοδόμηση ενός αποθεματικού «μαξιλαριού» ικανού να μας επιτρέψει πρόσβαση στις αγορές κατά την πρώτη μεταμνημονιακή περίοδο.

Ο ρόλος του ΔΝΤ –το οποίο ουδέποτε εισήλθε επισήμως στο νέο πρόγραμμα, αλλά πίεζε να εισέλθει– υπήρξε ιδιαίτερα αποσταθεροποιητικός αυτήν την περίοδο. Η εμμονή του για παραπέρα μειώσεις τόσο των συντάξεων όσο και του αφορολόγητου αποτέλεσε το μεγάλο αγκάθι και οδήγησε στον επώδυνο συμβιβασμό της 2<sup>ης</sup> αξιολόγησης. Όπου αναγκαστήκαμε να ψηφίσουμε προκαταβολικά τα μέτρα που θα λαμβάναμε αν οι προβλέψεις μας δεν επιβεβαιώνονταν, κατορθώνοντας μολαταύτα να εισαγάγουμε δημοσιονομικώς ισοδύναμα «αντίμετρα». Τελικά αποδείχθηκε ότι οι δικοί μας υπολογισμοί ήταν οι σωστοί και άρα ότι είχαμε από την αρχή δίκιο. Οπότε, όχι μόνο ακυρώσαμε τελικά τα μέτρα που είχαμε ψηφίσει, αλλά και προχωρήσαμε σε θέσπιση πρόσθετων θετικών μέτρων (13<sup>η</sup> σύνταξη, μείωση ΦΠΑ κ.ά.).

Κατορθώσαμε να ανοίξουμε θέματα και να επιβάλουμε μεταρρυθμίσεις με δικό μας χρώμα. Για παράδειγμα, την προστασία της πρώτης κατοικίας, την πρωτοβάθμια περίθαλψη, τα κοινωνικά επιδόματα. Και αυτό ενάντια στην νεοφιλελεύθερη άποψη των «θεσμών» ότι όλα ανεξαιρέτως τα τελευταία οφείλουν να ενσωματωθούν στο Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης. Το οποίο, όμως, αφορά μόνον τους οικονομικά ασθενέστερους και όχι όλους τους πολίτες που δικαιούνται επίδομα. Κάποιες φορές πείσαμε τους θεσμούς με βάση την τεχνοκρατική μας επάρκεια, κάποιες άλλες όχι. Κάποια προβλήματα λύθηκαν με πολιτικές παρεμβάσεις σε ανώτερο επίπεδο, άλλου χρειάστηκαν δύσκολοι συμβιβασμοί.

Στο θεσμικό επίπεδο, προχωρήσαμε σε αρκετά μέτρα με τη συμφωνία των θεσμών, όπως τη θωράκιση του κράτους από αδιαφανείς διαδικασίες και διαφθορά. Σε σχέση, για παράδειγμα, με την τιμή των φαρμάκων ή τη διαδικασία των δημοσίων συμβάσεων. Όμως από την άλλη πλευρά, η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση των θεσμών δυσχέραινε τις προσπάθειές μας σε ό,τι αφορά τον αναγκαίο μετασχηματισμό του κράτους σε περισσότερο προοδευτική κατεύθυνση. Για τους «θεσμούς», αποκλειστικό ζήτημα αποτελούσε εν προκειμένω η αποτροπή πολιτικών παρεμβάσεων στο κράτος από κυβερνήσεις και κόμματα. Οι ίδιοι παρέμεναν τυφλοί ως προς την ήδη συγκροτημένη και λειτουργούσα επί πολλές δεκαετίες δομή εξουσίας επί και εντός του δημοσίου τομέα που παραλάβαμε, δομή εξουσίας που εξακολουθούσε να υπηρετεί το εγκαθιδυμένο status quo και τη διαπλοκή μερίδων του ιδιωτικού τομέα με το δημόσιο.

Σημαντικό πρόβλημα παρουσίασε η δυνατότητα της αναγκαίας διαβούλευσης με το κόμμα και τις ΕΠΕΚΕ. Η πίεση της χρηματοδότησης και άρα η ανάγκη να ολοκληρωθούν οι αξιολογήσεις

κατά το δυνατόν συντομότερα –αφού εκταμίευση των δόσεων μπορούσε να γίνει μόνο μετά την ολοκλήρωση της αντίστοιχης αξιολόγησης– συνεπαγόταν ότι τα συναφή νομοσχέδια ετοιμάζονταν υπό ασφυκτική πίεση χρόνου και εισέρχονταν συχνά στο κοινοβούλιο με τη διαδικασία του επείγοντος. Επιπρόσθετα, οι συμφωνίες με τους «θεσμούς» είχαν «ολιστικό» χαρακτήρα, δηλαδή ανάγονταν σε πολυνομοσχέδια με πολλές θεματικές. Έτσι, εύλογες αντιρρήσεις σε μια ΕΠΕΚΕ άνοιγε θέμα με τους «θεσμούς» σε μια άλλη θεματική, αφού υπήρχε πάντα ένα τελευταίο πάρε-δώσε μαζί τους πριν από την τελική συμφωνία. Βέβαια, προσπάθειες για διαβούλευση με το κόμμα και με την Κοινοβουλευτική Ομάδα αναλαμβάνονταν, αλλά, υπό τέτοια πίεση, η εσωτερική διαβούλευση παρέμενε ανεπαρκής. Σαν να μην έφταναν αυτά, οι «θεσμοί» αξίωναν να διατυπώσουν γνώμη για οποιαδήποτε νομοθετική πρωτοβουλία της κυβέρνησης, ακόμη και για εκείνες που δεν ενέπιπταν στον πυρήνα του μνημονίου.

Μετά την ολοκλήρωση ης 2<sup>ης</sup>, και σαφώς δυσκολότερης, αξιολόγησης, η πορεία της διαπραγμάτευσης απέκτησε νέα δυναμική. Η προσήλωση που έδειχνε η κυβέρνηση στο έργο της, με στόχο την ανατροπή πολλών από τα κακώς κείμενα του παρελθόντος και την έγκαιρη έξοδο από μνημόνια και καθεστώς «επιτροπείας», δεν μπορούσε πλέον να αμφισβητηθεί από κανέναν. Η εμπιστοσύνη που έκτοτε καλλιεργήθηκε προς εμάς δεν σήμαινε πολιτική συναίνεση. Αλλά απλώς αναγνώριση ότι τα συμφωνηθέντα γίνονταν πράξη. Όπως αφορούσε, βέβαια, και την καλύψη των δημοσιονομικών στόχων. Η υπεραπόδοση που επιτεύχθηκε συναφώς οφειλόταν και στην «προληπτική λιτότητα» που επέβαλαν οι θεσμοί, έχοντας στηριχθεί σε εξαιρετικά συντηρητικούς υπολογισμούς ως προς την απόδοση των φορολογικών και άλλων δημοσιονομικών μέτρων.

Η τήρηση των συμφωνηθέντων μάς προσέδωσε σημαντικά πλεονεκτήματα στη διαπραγμάτευση για τη ρύθμιση του χρέους, όπου η σχετική συζήτηση είχε αρχίσει σοβαρά μετά την επιτυχή ολοκλήρωση της 2<sup>ης</sup> αξιολόγησης. Ήδη από το καλοκαίρι του 2017, ήταν φανερό ότι, υπό κάποιους όρους, η χώρα θα μπορούσε να εξέλθει στις αγορές τον επόμενο χρόνο. Η διαπραγμάτευση αφορούσε πλέον συγκεκριμένα αυτούς τους όρους και όχι το αν η κυβέρνηση θα το κατόρθωνε. Στο ηπιότερο αυτό κλίμα, μπορούσαμε να επιτύχουμε καλύτερη ισορροπία και στο μέτωπο των μεταρρυθμίσεων, αφού κανείς δεν είχε πια να κερδίσει κάτι από πρόσθετη πίεση.

### **7Δ. Τι επιτύχαμε: διαφορές του 3<sup>ου</sup> μνημονίου από τα προηγούμενα**

Σε σύγκριση με το 1<sup>ο</sup> και το 2<sup>ο</sup> Μνημόνιο, το 3<sup>ο</sup>, όπως διαμορφώθηκε με την διαπραγματευτική ισχύ που μας προσέδωσε το δημοψήφισμα και πάρα τον συνολικά επώδυνο χαρακτήρα του, συμπύκνωνε μερικές όχι ευκαταφρόνητες επιτυχίες. Δηλαδή υπήρξε αναντίρρητα αποτέλεσμα ενός πολύ δύσκολου συμβιβασμού, έπειτα από μια οριακή συνθήκη που κράτησε έξι μήνες. Η υπογραφή

του αποτέλεσε μεν σημαντικό επεισόδιο της μνημονιακής περιόδου, αλλά ταυτόχρονα αποτέλεσε και την αρχή του τέλους της ίδιας περιόδου. Για τρεις λόγους:

\* Η συμφωνία προέκυψε μετά από έναν σκληρό όσο και πολύ άνισο αγώνα.

\* Αυτή εισήγαγε τη λογική της επίμονης διαπραγμάτευσης –αντί της κατ’ ουσίαν απροϋπόθετης αποδοχής– σε κάθε στάδιο της υλοποίησής της από το 2015 έως το 2018.

\* Η ίδια έθεσε τις βάσεις για τον οριστικό τερματισμό μνημονίων και επιτροπείας τον Αύγουστο του 2018.

Υπό το πρίσμα του τελικού σκοπού, μπορούμε να αναγνωρίσουμε εκ των υστέρων ότι ο συμβιβασμός υπήρξε εν τέλει προωθητικός. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ότι μέσω αυτού επιτεύχθηκαν τέσσερις σημαντικές κατακτήσεις, κατακτήσεις οι οποίες, μολονότι πραγματοποιήθηκαν εντός μνημονίου, συνιστούν άλλες τόσες ρήξεις με όσα είχαν επιβάλει τα προηγούμενα μνημόνια.

### **1. Ηπιότερη δημοσιονομική προσαρμογή**

Το 3<sup>ο</sup> μνημόνιο (η συμφωνία που υπογράψαμε) προέβλεπε σημαντική μείωση των πρωτογενών πλεονασμάτων σε σχέση με το 2<sup>ο</sup> μνημόνιο και την πρόταση Γιούνκερ που το συμπύκνωνε. Συγκεκριμένα, η νέα συμφωνία προέβλεπε ότι οι στόχοι των πρωτογενών πλεονασμάτων για την περίοδο 2015 – 2018 (0,25% το 2015, 0,50% το 2016, 1,75% το 2017 και 3,5% το 2018 και εξής, μέχρι να επανεξεταστεί το θέμα) είναι αθροιστικά μικρότεροι κατά περίπου 11% του ΑΕΠ σε σχέση με εκείνους που προέβλεπε το 2<sup>ο</sup> μνημόνιο. Με την αποδοχή του μείλ Χαρδούβελη που λέγαμε, το 2<sup>ο</sup> μνημόνιο έθετε στόχους πρωτογενών πλεονασμάτων 3% για το 2015, 4,5% για το 2016 και το 2017 και 4,2% για το 2018). Έτσι, για την τετραετία 2015 – 2018, ο συνολικός στόχος για πρωτογενή πλεονάσματα κατά τη νέα συμφωνία διαμορφωνόταν περίπου στα 10 δισ. ευρώ ενώ, κατά το 2<sup>ο</sup> μνημόνιο, ο στόχος διαμορφωνόταν για το ίδιο διάστημα σε πρωτογενή πλεονάσματα περίπου 30 δισ. Καθώς τα πρωτογενή πλεονάσματα δεν ανακυκλώνονται στην οικονομία, αλλά προορίζονται για την αποπληρωμή τόκων και χρέους, τα παραπάνω σημαίνουν ότι η ελληνική οικονομία διέσωσε από αφαιμάξη περίπου 20 δισ. ευρώ. Ποσόν καθόλου ευκαταφρόνητο.

Επιπλέον, η συμφωνία προέβλεπε την κεφαλαιουχική ενίσχυση των τραπεζών, διασφαλίζοντας έτσι τη σταθερότητα του τραπεζικού τομέα και την αποκατάσταση της τραπεζικής πίστης. Ταυτόχρονα απομακρυνόταν οριστικά ο κίνδυνος για «κούρεμα» καταθέσεων, όπως προέβλεπε η κοινοτική οδηγία για ανακεφαλαιοποιήσεις τραπεζών μετά την 01.01.2016.

## **2. Ρύθμιση του χρέους**

Μολονότι δεν επιτεύχθηκε μια βασική επιδίωξή μας, δηλαδή η συνάρτηση της αποπληρωμής του χρέους με θεσμοθέτηση ρήτρας ανάπτυξης –λόγω άρνησης της Γερμανίας και παρά τη στήριξη της Γαλλίας– στο 3ο μνημόνιο διατυπώνεται ρητά η εκτίμηση ότι το χρέος δεν είναι βιώσιμο και καταγράφεται ο οδικός χάρτης για τις χρονικά προσδιορισμένες παρέμβασεις που θα το ρυθμίσουν. Τα βήματα που προβλέπονταν υλοποιήθηκαν κατά γράμμα μέχρι τη λήξη της δανειακής σύμβασης τον Αύγουστο του 2018, εξασφαλίζοντας τη βιωσιμότητα του χρέους τουλάχιστον μέχρι και το 2032.

## **3. Στήριξη της κοινωνίας και τερματισμός της «εσωτερικής υποτίμησης»**

Σε αρκετά σημεία, η διαπραγμάτευση της συμφωνίας οδήγησε στην ενσωμάτωση στο κείμενό της σημαντικών μέτρων ανακούφισης της κοινωνίας από τις συνέπειες της κρίσης. Ενδεικτικά:

- \* Καθιερώθηκε σε πανελλαδική κλίμακα το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης, με την ενσωμάτωση των μέτρων που είχε λάβει από την αρχή η κυβέρνησή μας προκειμένου να αντιμετωπίσει την ανθρωπιστική κρίση. Και μάλιστα χωρίς να περικοπούν άλλα επιδόματα.
- \* Κατοχυρώθηκε και επεκτάθηκε η προστασία των ευάλωτων νοικοκυριών και των οφειλετών με πραγματική αδυναμία αποπληρωμής χρεών μέσω προστασίας της πρώτης κατοικίας και μέσω παροχής δεύτερης ευκαιρίας σε υπερχρεωμένες επιχειρήσεις.
- \* Διασφαλίστηκε η υγειονομική κάλυψη των ανασφάλιστων πολιτών και καταργήθηκε το «εισιτήριο» των 5 ευρώ στα νοσοκομεία.
- \* Ενώ η πρόταση Γιούνκερ ζητούσε άμεση και πλήρη κατάργηση του ειδικού καθεστώτος ΦΠΑ στα νησιά, η συμφωνία προέβλεπε να διατηρηθούν οι κατά 30% μειωμένοι συντελεστές ΦΠΑ στα νησιά την τουριστική περίοδο του 2015 και να καταργηθούν σταδιακά έως το τέλος του 2016, με αφετηρία τα νησιά του Αιγαίου με το υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα. Σήμερα το ειδικό καθεστώς ΦΠΑ εξακολουθεί να βρίσκεται σε ισχύ στα 5 νησιά που δέχονται το βάρος του προσφυγικού.
- \* Στο ασφαλιστικό δεν ίσχυσε η ρήτρα μηδενικού ελλείμματος όπως προέβλεπε η πρόταση Γιουνκερ ενώ για και το ΕΚΑΣ η επώδυνη κατάργηση του ήταν πιο σταδιακή σε σύγκριση με την αρχική πρόταση των «θεσμών».
- \* Απαλείφθηκαν τα «προαπαιτούμενα» που αφορούσαν τη μείωση της οργανικής σύνθεσης των πληρωμάτων στα πλοία της ακτοπλοΐας. Έτσι θαλαμηπόλοι, οικονομικοί και άλλες ειδικότητες, διατήρησαν την ιδιότητά τους ως ναυτικοί και δεν έχασαν τη δουλειά και το

εργασιακό status τους. Επιπλέον, έγινε δεκτή η θεσμοθέτηση Δημόσιας Αρχής Λιμένων για τα λιμάνια που ιδιωτικοποιούνταν.

#### **4. Ενσωμάτωση προγραμματικών θέσεων του ΣΥΡΙΖΑ**

Σε αρκετά σημεία, οι διαπραγματεύσεις οδήγησαν στην ενσωμάτωση στο κείμενο της συμφωνίας διαχρονικών προγραμματικών θέσεων του ΣΥΡΙΖΑ:

\* Αποφεύχθηκε η ιδιωτικοποίηση σημαντικών στρατηγικών επιχειρήσεων της χώρας, όπως η ΔΕΗ και ο ΑΔΜΗΕ ενώ δεν γινόταν καμιά αναφορά σε «μικρή ΔΕΗ». Επίσης αποφευγόταν η ιδιωτικοποίηση των εταιριών ύδρευσης.

\* Προβλέφθηκε ότι το 50% από τους πόρους που θα προέκυπταν από την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας θα προορίζονται, όχι για την εξυπηρέτηση του χρέους, αλλά για δημόσιες επενδύσεις.

\* Υπήρξε σαφής αναφορά για την καθιέρωση του περιουσιολογίου, ως δεσμευτική δράση προς υλοποίηση.

\* Καθορίστηκε οδικός χάρτης επαναφοράς των συλλογικών διαπραγματεύσεων, αύξησης του κατώτατου μισθού, κατάργησης του «υποκατώτατου» μισθού και ενίσχυσης της επιθεώρησης εργασίας.

\* Η ελληνική κυβέρνηση ανέλαβε την ευθύνη να επεξεργαστεί μια ολοκληρωμένη στρατηγική ανάπτυξης. Το 2018 παρουσίασε έτσι την Εθνική Αναπτυξιακή Στρατηγική.

Για μας είναι προφανές ότι το σύνολο των κατακτήσεων αυτών δεν θα μπορούσε να είχε προκύψει χωρίς το δημοψήφισμα του Ιουλίου 2015.



## **8. Πώς κυβερνήσαμε**

### **8Α. Το διαμορφωμένο πλαίσιο όταν αναλάβαμε κυβερνητικές ευθύνες**

Όπως μόλις είπαμε, η κυβέρνηση της Αριστεράς κλήθηκε να κυβερνήσει σ' ένα περιβάλλον ιδιαίτερα αντίξοο, με πρωτοφανείς δυσκολίες και συστηματικά εμπόδια: οικονομία βυθισμένη στην ύφεση, ανεργία εκτιναγμένη σε επίπεδα ρεκόρ, κοινωνία αποκαμωμένη από το 1<sup>ο</sup> και το 2<sup>ο</sup> Μνημόνιο και χώρα στο χείλος του γκρεμού. Όλα, για να μην ξεχνάμε, αποτελέσματα της πολιτικής της κυβέρνησης Σαμαρά, η οποία, έχοντας αποτύχει να ολοκληρώσει την 5<sup>η</sup> αξιολόγηση, άφηνε ταμεία άδεια (500 εκ ευρώ ταμειακό έλλειμμα στο τέλος Φεβρουαρίου 2015) και γη καμμένη, καλλιεργώντας έτσι έμπρακτα το σενάριο της «αριστερής παρένθεσης».

Στο κράτος και τη Διοίκηση, ο ΣΥΡΙΖΑ διέθετε ελάχιστα στηρίγματα ενώ είχε να αντιμετωπίσει αδράνειες και χρόνιες παθολογίες ενός αδύναμου και δυσκίνητου κρατικού μηχανισμού, ήδη υποστελεχωμένου βάσει της πολιτικής της προηγούμενης κυβέρνησης. Κάποιες φορές, εστίες παρεμπόδισης του έργου του δεν άργησαν να κάνουν την εμφάνισή τους.

Οι διεθνείς συνθήκες ήταν εχθρικές ενώ μεγάλο και ισχυρό τμήμα του λεγόμενου «διεθνούς παράγοντα» είχε συνταχθεί εξ αρχής με το σενάριο της αριστερής παρένθεσης. Επιπλέον, ισχυρά συμφέροντα στο εσωτερικό της χώρας ήταν έτοιμα να ναρκοθετήσουν κάθε βήμα. Σα να μην έφταναν αυτά, εκείνη ακριβώς την περίοδο η χώρα βρέθηκε αντιμέτωπη με την έκρηξη μιας πρωτοφανούς προσφυγικής κρίσης, με κάτι λιγότερο από ενάμισυ εκατομμύριο αφίξεις από τα θαλάσσια σύνορά της μόνο κατά τη διετία 2015-2016. Η κυβέρνηση επέλεξε από την αρχή να διαχειριστεί τη μεγαλύτερη προσφυγική έξοδο προς ευρωπαϊκό έδαφος από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με γνώμονα τον σεβασμό των θεμελιωδών αξιών του ανθρωπισμού και της αλληλεγγύης – συστατικό στοιχείο, υποτίθεται, του «ευρωπαϊκού κεκτημένου»– ενόσω άλλες ευρωπαϊκές χώρες είτε δίσταζαν να αναλάβουν τις ευθύνες που τους αναλογούσαν είτε υιοθετούσαν καθαρά ξενοφοβικές στάσεις και συμπεριφορές, προωθώντας ενεργά την αντίστοιχη πολιτική.

### **8Β. Τι επιτύχαμε**

Σε αυτό το πλαίσιο και υπό αυτές τις συνθήκες, η νέα κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ ανέλαβε:

\* Να διαπραγματευθεί με τους δανειστές σε ασφυκτικά χρονικά πλαίσια, αφού η κυβέρνηση Σαμαρά είχε λάβει ηθελημένα μόλις δίμηνη παράταση της δανειακής σύμβασης. Δηλαδή, στο τέλος Φεβρουαρίου, ένα μόλις μήνα μετά τις εκλογές, αν δεν επερχόταν συμφωνία, τα πάντα θα βρίσκονταν στον αέρα .

\* Να πληρώνει μισθούς και συντάξεις, παρά το έλλειμμα 500 εκατομμυρίων ευρώ που, όπως είπαμε, είχε αφήσει η προηγούμενη κυβέρνηση.

\* Να ανακουφίσει την κοινωνία που δεινοπαθούσε επί πέντε και πλέον χρόνια.

\* Να ανατάξει την οικονομία και το κοινωνικό κράτος που αντιμετώπιζαν κυριολεκτικά συνθήκες πολέμου σε καιρό ειρήνης.

\* Να θέσει τα θεμέλια ενός άλλου παραδείγματος οργάνωσης και άσκησης πολιτικής

\* Να αντιμετωπίσει, μαζί με όλα τα παραπάνω, την πρωτόγνωρη προσφυγική κρίση, για την οποία δεν υπήρχε ούτε πρόβλεψη ούτε οποιαδήποτε οργανωτική ή υλικοτεχνική προετοιμασία.

Από το 2010 μέχρι το 2015, οι διαδοχικές κυβερνήσεις ανατροφοδοτούσαν έναν φαύλο κύκλο: μνημόνιο, αποτυχία ικανοποίησης των δεσμεύσεών του, νέο μνημόνιο κ.ο.κ. Τον Αύγουστο του 2018, ο ΣΥΡΙΖΑ έθεσε τέλος σε αυτήν την αδιέξοδη πορεία και έβγαλε οριστικά τη χώρα από μνημόνια και τη συνακόλουθη ασφυκτική εποπτεία, αποφεύγοντας ταυτόχρονα τη λεγόμενη «πιστοληπτική γραμμή στήριξης». Δηλαδή τη μόνιμη υπαγωγή της χώρας στον οικονομικό και πολιτικό κηδεμόνα της, υπαγωγή που προωθούσαν συστηματικά δυνάμεις τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό. Αντίθετα, παρέδωσε ισχυρό αποθεματικό ασφαλείας (για πρώτη φορά μετά τη μεταπολίτευση, αν όχι από πιο πριν), ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για μείωση των πρωτογενών πλεονασμάτων και τη λήψη πρόσθετων ανακουφιστικών μέτρων για την οικονομία και την κοινωνία. Επιπλέον, προχώρησε σε καίριες παρεμβάσεις για τη διευθέτηση του δημόσιου χρέους και την ενίσχυση της δημοσιονομικής σταθερότητας και ανθεκτικότητας (το γνωστό «μαξιλάρι» των 37 δις ευρώ), αποκαθιστώντας τη δημοσιονομική κυριαρχία της χώρας και επιτρέποντάς της έτσι να αναζητεί αυτοδύναμα χρηματοδότηση με ευνοϊκούς όρους. Τελικά, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ παρέδωσε μια χώρα πιο ισχυρή και σε συνθήκες πολύ καλύτερες από εκείνες υπό τις οποίες την είχε παραλάβει.

Η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ κατόρθωσε να αναβιβάσει το κύρος και να βελτιώσει τη λειτουργία θεμελιωδών θεσμών, όπως και να σχεδιάσει και να υλοποιήσει μέτρα που ήταν ζητούμενα στην Ελλάδα επί δεκαετίες ολόκληρες.

Στο πλαίσιο της ουσιαστικής βελτίωσης των θεσμών και της λειτουργίας τους, κεντρική και ουσιαστική υπήρξε η αναβάθμιση της λειτουργίας του Κοινοβουλίου σε όλα τα επίπεδα: εξορθολογισμός του προϋπολογισμού του, με αντίστοιχη εξοικονόμηση πόρων, νέο οργανόγραμμα και υποδειγματικές διαδικασίες κρίσης του προσωπικού του, εργασίες συντήρησης του κτιρίου της

Βουλής που εκκρεμούσαν για χρόνια και εγκατάσταση εξελιγμένων ηλεκτρονικών μέσων (ηλεκτρονική ψηφοφορία κ.ά), αναβάθμιση της λειτουργίας του τηλεοπτικού σταθμού του, εκτίναξη και συστηματική οργάνωση των μορφωτικών και εκδοτικών παρεμβάσεων του, έκδοση όλων των εγγράφων που αφορούν την τραγωδία της Κύπρου που τέθηκαν έτσι στη διάθεση του κοινού και των ιστορικών, συστηματική παρέμβαση για τη διεκδίκηση των γερμανικών αποζημιώσεων κλπ.

Στο πλαίσιο του σχεδιασμού και της υλοποίησης μέτρων, ενδεικτικά αλλά εμβληματικά, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ:

\* Ολοκλήρωσε την πρότασή της για την αναγκαία συνταγματική αναθεώρηση. Το κείμενο που τελικά ψηφίστηκε από την παρούσα Βουλή απονεύρωσε μεγάλο μέρος της πρότασης λόγω του συντηρητισμού και της ατολμίας που επέδειξαν οι άλλες πολιτικές δυνάμεις.

\* Θεσμοθέτησε την απλή αναλογική για τις εθνικές εκλογές.

\* Προχώρησε σε σημαντικές νομοθετικές πρωτοβουλίες σε ό,τι αφορά τα ατομικά δικαιώματα, όπως το σύμφωνο συμβίωσης, η αναγνώριση ταυτότητας φύλου, η ιθαγένεια για παιδιά μεταναστών, η αποσυμφόρηση των φυλακών, η κατάργηση των φυλακών τύπου Γ, η διευκόλυνση της αναδοχής και της υιοθεσίας.

\* Έθεσε τις βάσεις για ένα καθολικό πρόγραμμα ενίσχυσης της κοινωνίας, για τη συγκρότηση ενός σύγχρονου κοινωνικού και προνοιακού κράτους για όλους (Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης, εθνικό σύστημα κοινωνικής αλληλεγγύης, ΟΠΕΚΑ, ασφαλιστική μεταρρύθμιση κλπ) ενώ έθεσε παράλληλα σε εφαρμογή συγκεκριμένη πολιτική για την αναδιανομή του παραγόμενου πλούτου (κοινωνικό μέρισμα, 13η σύνταξη και άλλες πρωτοβουλίες με αναδιανεμητικό πρόσημο).

\* Οργάνωσε την Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας ενώ θέσπισε την καθολική πρόσβαση του πληθυσμού στο δημόσιο σύστημα υγείας, ακόμη και για όσους δεν διέθεταν ασφαλιστική ενημερότητα ενώ ενίσχυσε την πρόσβαση των πιο αδύναμων ομάδων σε πρόσθετα βασικά αγαθά και υπηρεσίες, όπως οι δημόσιες μεταφορές, η ηλεκτρική ενέργεια, η θέρμανση και το νερό.

\* Θεσμοθέτησε το πλαίσιο για την ανάπτυξη Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, με στόχο την αυτο-οργάνωση των πολιτών που το επιθυμούν σε «επιχειρηματικές» μονάδες με άξονα την κοινωνική χρησιμότητα των παραγόμενων προϊόντων ή υπηρεσιών και την συλλογική και αλληλέγγυα λειτουργία των ίδιων των μονάδων.

- \* Έλαβε πρωτοβουλίες για την αποκατάσταση βασικών εργασιακών δικαιωμάτων, όπως η αύξηση του κατώτατου μισθού και η κατάργηση του «υποκατώτατου», η επαναφορά των εργασιακών δικαιωμάτων και των συλλογικών διαπραγματεύσεων, η ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών και η καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας.
- \* Εκτόνησε ολοκληρωμένο σχέδιο ολιστικής ανάπτυξης για τη χώρα, πλαίσιο εντός του οποίου μπορούν να ενταχθούν συστηματικά όλες οι συναφείς δράσεις και δραστηριότητες.
- \* Προχώρησε στην ολοκλήρωση του εθνικού σχεδιασμού για την ενέργεια και το κλίμα και σε εμβληματικές δράσεις για τη δίκαιη ενεργειακή και κλιματική μετάβαση (διασύνδεση νησιών, νέος καθεστώς ΑΠΕ, ενεργειακές κοινότητες, διεθνείς ενεργειακές υποδομές). Ξεπέρασε τον εθνικό στόχο συμμετοχής των ΑΠΕ –όπως είχε προσδιοριστεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση– στο συνολικό μείγμα της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας.
- \* Επιτάχυνε την υλοποίηση του κτηματολογίου, των δασικών χαρτών, του εθνικού χωρικού σχεδιασμού.
- \* Προχώρησε σε μεταρρυθμίσεις για την υποστήριξη της υγιούς επιχειρηματικότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης (στρατηγικές επενδύσεις, νέος αναπτυξιακός νόμος, εκσυγχρονισμός εταιρικού δικαίου, απλοποίηση διαδικασιών σύστασης και αδειοδότησης, κλπ) ενώ διευθέτησε το θεσμικό και οικονομικό πλαίσιο για τη χορήγηση τηλεοπτικών αδειών.
- \* Περίορισε το εύρος των ιδιωτικοποιήσεων, δημιουργώντας ένα πλαίσιο ενιαίας διαχείρισης της δημόσιας περιουσίας και της περιουσίας των φορέων κοινωνικής ασφάλισης
- \* Προχώρησε στην αναδιοργάνωση του θεσμικού πλαισίου της τοπικής αυτοδιοίκησης, συμπεριλαμβανομένης της θέσπισης του συστήματος απλής αναλογικής, όπως και σε ουσιαστικές δράσεις ενίσχυσης των αναπτυξιακών αρμοδιοτήτων και των οικονομικών και άλλων «εργαλείων» των ΟΤΑ, υλοποίησε τον καινοτόμο θεσμό των περιφερειακών συνεδρίων με στόχο την ενίσχυση της συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στην χάραξη της εθνικής πολιτικής και την ανάπτυξη μορφών άμεσης δημοκρατίας.
- \* Θέσπισε και έθεσε σε λειτουργία το μεταφορικό ισοδύναμο στο πλαίσιο της συνολικότερης πολιτικής για τη νησιωτικότητα με στόχο, εκτός των άλλων, την ενίσχυση της περιφερειακής συνοχής.

\* Αύξησε τις δαπάνες για την έρευνα και την καινοτομία και δημιούργησε σύγχρονους θεσμούς με σαφή και άμεσα εφαρμόσιμη πολιτική, όπως το ΕΛΙΔΕΚ.

\* Έλαβε σημαντικές πρωτοβουλίες στον τομέα της ψηφιακής οικονομίας, με όχημα τη δημιουργία του Υπουργείου Ψηφιακής Πολιτικής και Τηλεπικοινωνιών και συγκρότησε εθνικό φορέα για την υλοποίηση εθνικής διαστημικής πολιτικής.

\* Προχώρησε σε σημαντικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, όπως η αύξηση των δαπανών υπέρ της Παιδείας, η καθιέρωση διετούς υποχρεωτικής προσχολικής εκπαίδευσης, η θεσμοθέτηση του ολόημερου δημοτικού σχολείου και νηπιαγωγείου, η ενίσχυση της ειδικής αγωγής και η κάλυψη ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών, η αναβάθμιση των ΤΕΙ, ο εξορθολογισμός των εισαγωγικών εξετάσεων στα πανεπιστήμια (κατάργηση του υποχρεωτικού χαρακτήρα της Τράπεζας Θεμάτων, μείωση των εξεταζομένων μαθημάτων, σαφέστερος προσδιορισμός των κατευθύνσεων) όπως και της ροής των πανεπιστημιακών σπουδών (ζήτημα «αιωνίων» φοιτητών, κανόνες μετεγγραφής κλπ).

\* Συνέταξε σημαντικό αθλητικό νομοσχέδιο που αποσκοπούσε κυρίως στην πάταξη της γηπεδικής βίας και στην εξυγίανση του αθλήματος ενώ προσήλθε σε οργανωμένη συνεργασία με τους διεθνείς φορείς του ποδοσφαίρου.

\* Ολοκλήρωσε τον νόμο για τα πνευματικά δικαιώματα των καλλιτεχνών, ανοίγοντας τον δρόμο για την αυτόνομη και συλλογική διαχείρισή τους από μέρους των ίδιων, προχώρησε στην καταγγελία και εν τέλει την κατάργηση της ΑΕΠΠ, ανέκτησε την κυριότητα του Μεγάρου Μουσικής εκ μέρους του δημοσίου, προσπάθησε να αποκαταστήσει το πλαίσιο λειτουργίας και τα οικονομικά των εποπτευομένων φορέων, έθεσε τα θεμέλια για τη συνολική αναβάθμιση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων (θέσπιση ηλεκτρονικού εισητηρίου κλπ) και αντιμετώπισε συστηματικά φαινόμενα διαπλοκής, όπως το λεγόμενο «Ταμείο Αλληλοβοήθειας».

Τα αποτελέσματα αυτών των προοδευτικών μεταρρυθμίσεων μπορούν να αποτυπωθούν σε βασικούς οικονομικούς και κοινωνικούς δείκτες:

– Από το 2017, η χώρα παρουσίασε σταθερή οικονομική ανάκαμψη με ρυθμούς της τάξης του 2%, παρά την επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας και την οικονομική αβεβαιότητα στην Ευρώπη.

– Επιτεύχθηκε ισχυρή αποκλιμάκωση της ανεργίας από 26,5% το 2014 σε περίπου 17,8% το 2019.

- Καταγράφηκε, για πρώτη φορά μετά το ξέσπασμα της κρίσης, σταδιακή αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών.
- Σημειώθηκε σημαντική μείωση του ποσοστού ανθρώπων υπό κίνδυνο φτώχειας (από 36% το 2014 σε 31,8% το 2018) και ανθρώπων με υλική στέρηση (από 37,4% το 2014 σε 33,9% το 2018).
- Η ανισότητα μειώθηκε στο χαμηλότερο επίπεδό της από το 2001 (μείωση του αντίστοιχου δείκτη από 34,5 το 2014 σε 32,3 το 2018). Σημειώνεται ότι οι κοινωνικοί δείκτες αναμένεται να σημειώσουν παραπέρα βελτίωση το 2019 λόγω της θετικής επίδρασης που άσκησε η αύξηση του κατώτατου μισθού και η κατάργηση του «υποκατώτατου», η καταβολή της 13<sup>ης</sup> σύνταξης και η «ωρίμανση» των επενδύσεων στις οποίες προχώρησε η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ.

Επιπλέον, την περίοδο που κυβέρνησε ο ΣΥΡΙΖΑ, συστήθηκαν καινοτόμοι θεσμοί συντονισμού τόσο στο επίπεδο της άσκησης κυβερνητικής πολιτικής όσο και σε εκείνο του επιτελικού συντονισμού της οικονομίας, θεσμοί οι οποίοι, μετά από δεκαετίας αδράνειας, έθεταν τις βάσεις για μακροχρόνιο σχεδιασμό. Ενδεικτικά, αλλά εμβληματικά, συστάθηκε Κυβερνητικό Συμβούλιο Οικονομικής Πολιτικής (ΚΥΣΟΙΠ), που ανέλαβε το συντονισμό της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης με οριζόντια συνεργασία των συναρμόδιων υπουργείων, Κυβερνητικό Συμβούλιο Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΥΣΚΟΙΠ) και Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας (ΚΥΣΕΑ), με αντίστοιχες δομές και λειτουργίες, όπως και Εθνική Αναπτυξιακή Τράπεζα, απαλλάσσοντας έτσι τη χώρα μας από το όνειδος να συνιστά τη μοναδική στην Ευρώπη χωρίς έναν τέτοιο θεσμό συντονισμού και σχεδιασμού της οικονομίας.

Σε αυτή τη βάση, έγινε δυνατό να εκπονηθεί Εθνική Αναπτυξιακή Στρατηγική, το πρώτο, μετά από δεκαετίες, ολοκληρωμένο σχέδιο μακροπρόθεσμης, βιώσιμης και δίκαιης ανάπτυξης που περιλάμβανε περισσότερες από 120 εμβληματικές δράσεις ή μεταρρυθμίσεις, συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα, ποσοτικούς στόχους και αναφορά στους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ.

## **8 Γ. Πώς διαμορφώσαμε και πώς ασκήσαμε πολιτική**

Η πολιτική που υλοποίησε η κυβέρνηση οργανώθηκε κατά τρεις άξονες.

**Πρώτος άξονας:** Η υποχρεωτική και έγκαιρη (εν όψει των αξιολογήσεων) υλοποίηση των μέτρων που θα επέτρεπαν οριστική έξοδο από το πρόγραμμα του μνημονίου, πράγμα που τελικά επιτεύχθηκε τον Αύγουστο του 2018. Αυτά τα μέτρα είχαν συμφωνηθεί ρητά με τους «θεσμούς» – όπως είχε μετονομαστεί η «τρίκα» των δανειστών– και δεν μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης.

Δεύτερος άξονας: Μέτρα και πρωτοβουλίες που μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και των οποίων η έστω μερική υιοθέτηση θα επέτρεπε να αμβλυνθούν δυσμενείς συνέπειες ή ακόμη και να υπάρξει θετικό αποτύπωμα. Για παράδειγμα, η αύξηση του κατώτατου μισθού, η κατάργηση του «υποκατώτατου», η επαναφορά των συλλογικών διαπραγματεύσεων, η θέσπιση του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης χωρίς κατάργηση των υφιστάμενων επιδομάτων –όλα ενάντια στους σχεδιασμούς των δανειστών– η σύσταση Αναπτυξιακής Τράπεζας, ενάντια και πάλι στους ισχυρούς ενδοιασμούς των ίδιων κλπ. Τελικά, παρά τους αναγκαίους κάποιες φορές συμβιβασμούς, σημειώθηκαν αξιοσημείωτα αποτελέσματα που μετρίαζαν ή εν μέρει αντέστρεφαν τις επιπτώσεις των μνημονίων.

Τρίτος άξονας: Η καθαυτό δική μας πολιτική, δηλαδή το λεγόμενο «παράλληλο πρόγραμμα», με μέτρα που χαρακτηρίζονταν από σαφές προοδευτικό πρόσημο και τα οποία δεν ενέπιπταν στον ούτως ή άλλως διευρυμένο χώρο που κάλυπταν τα μνημόνια.

Ως προς τον πρώτο άξονα, ορθώς αποφασίστηκε η εφαρμογή των αντίστοιχων μέτρων χωρίς ταλαντεύσεις και στον χρόνο που είχε προβλεφθεί. Μόνον έτσι θα γινόταν εφικτή η επίτευξη του στρατηγικού στόχου: απεγκλωβισμός έξοδος της χώρας από το μνημόνιο και από τη μέγγλη της επιτροπείας κατά το δυνατόν ταχύτερα.

Από εκεί και πέρα, ορθώς αποφασίστηκε η διάθεση ανθρώπινων πόρων και ιδιαίτερης προσπάθειας για τη διαπραγμάτευση των μέτρων που εντάσσονταν στον δεύτερο άξονα. Εκεί καταγράφηκε, όπως μόλις είπαμε, σχετικά θετικό αποτέλεσμα.

Οι δύο αυτές κατηγορίες μέτρων είχαν ένα κοινό χαρακτηριστικό: ανεξάρτητα από το πρόσημο των συνεπειών τους, αποτελούσαν μέρος ενός σχεδιασμού που περιλάμβανε σαφώς καθορισμένους στόχους ενώ περιέγραφε αναλυτικά τα μέσα επίτευξής τους και δέσμευε ως προς τον χρόνο εφαρμογής τους. Οι περιπέτειες των αξιολογήσεων συναρτώνται άμεσα με αυτό το χαρακτηριστικό, όπως, βέβαια, και με τις επίμονες προσπάθειές μας ώστε το τελικό αποτέλεσμα να είναι κατά το δυνατόν θετικότερο.

Σε ό,τι αφορά τον τρίτο άξονα, εκείνον του «παράλληλου προγράμματος, ήταν μεμονωμένα υπουργεία που λειτούργησαν ως το βασικό κύτταρο διαμόρφωσης και επεξεργασίας του, βρίσκοντας συχνά θετική ανταπόκριση από αξιόλογα τμήματα του ανθρώπινου δυναμικού της δημόσιας διοίκησης. Σε αρκετές περιπτώσεις προηγήθηκε διαβούλευση με την κοινωνία σε διάφορα επίπεδα. Αλλά, παρά τις σημαντικές πρωτοβουλίες που εκδηλώθηκαν, η απουσία, ιδιαίτερα στα αρχικά στάδια, ενός σαφούς σχεδιασμού με συγκεκριμένους στόχους, με ιεράρχηση προτεραιοτήτων, με κατανομή αρμοδιοτήτων, με διαδικασίες συντονισμού, με συγκεκριμένο χρόνο και μέσα υλοποίησης, δεν επέτρεψε την έγκαιρη ή ικανοποιητική επίτευξη των στόχων σε αρκετές

περιπτώσεις.

Σε αυτό το επίπεδο, η κυβέρνηση θα μπορούσε να ενισχύσει περισσότερο τη δράση της μέσω της διαμόρφωσης μιας περισσότερο ολιστικής και ολοκληρωμένης πολιτικής, η οποία θα προϋπέθετε τη συνεργασία και τον συντονισμό περισσότερων υπουργείων. Άλλωστε, οι μεγάλες προκλήσεις των καιρών επιτάσσουν τη ανάπτυξη διατομεακών και πολυεπίπεδων πολιτικών προγραμμάτων, καθιστώντας τη συνεργασία και τον συντονισμό θεμέλιο λίθο της σύγχρονης άσκησης δημόσιας πολιτικής και αναγκαία προϋπόθεση για την αναζωογόνηση των τρόπων και των διαδικασιών αυτόνομης παραγωγής της.

Ωστόσο αυτό δεν συνέβη. Με αποτέλεσμα το κυβερνητικό έργο να υπολείπεται, όχι σε σύγκριση με αυτό προηγούμενων κυβερνητικών επιδόσεων, αλλά σε σχέση με τις εύλογες προσδοκίες της πλατιάς κοινωνικής συμμαχίας που στήριξε τον ΣΥΡΙΖΑ. Σε αυτό συντέινε και το ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες η παράγωγή δημόσιας πολιτικής συρρικνώθηκε υπονομεύτηκε και απαξιώθηκε. Υπολειτούργησαν η καταργήθηκαν δημόσιοι θεσμοί παραγωγής, σχεδιασμού, ελέγχου και αξιολόγησης και αντικαταστάθηκαν από άτυπα κέντρα και ομάδες πίεσης κάθε μορφής. Το κενό αυτό δεν καλύφθηκε πλήρως. Καταδεικνύοντας έτσι ότι, ακόμη και όταν η πολιτική βούληση είναι ισχυρή ή και το αντικείμενο «προνομιακό» για την Αριστερά, αν δεν έχει προηγηθεί συστηματική προεργασία για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της πολιτικής και τον συντονισμό όλων των συναρμόδιων υπουργείων και φορέων, υπάρχουν σοβαρές πιθανότητες να μην καρποφορήσουν οι προσπάθειες.

#### **8Δ. Συντονισμός του κυβερνητικού έργου**

Ο συντονισμός του κυβερνητικού έργου αποτελεί ζήτημα το οποίο απασχολεί μόνιμα και σταθερά το πολιτικό σύστημα, τη δημόσια διοίκηση και τους διεθνείς οργανισμούς. Για λόγους ιστορικούς, αλλά και συνολικής λειτουργίας του κράτους και του πολιτικού συστήματος, το ζήτημα είναι οξύτερο στη χώρα μας. Έχοντας επίγνωση των δυσκολιών, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ προσπάθησε να οργανώσει τον συντονισμό του έργου της σε τρία βασικά επίπεδα: α) στο εσωτερικό κάθε Υπουργείου β) στο ενδιάμεσο επίπεδο ΚΥΣΟΠΙ-ΚΥΣΚΟΠΙ-ΚΥΣΕΑ και άλλα ενδιάμεσα κυβερνητικά όργανα και, τέλος, γ) στο κεντρικό επίπεδο, δηλαδή τις δομές που υπάγονται απευθείας στον Πρωθυπουργό και το υπουργικό συμβούλιο.

Σε σχέση με τον συντονισμό εντός των υπουργείων υπήρξαν θετικές εμπειρίες αλλά παρουσιάστηκαν και σοβαρές αδυναμίες ή προβλήματα, με αποτέλεσμα αυτός να αποδειχθεί δυσκολότερος του αναμενομένου. Τα προβλήματα ήταν εντονότερα σε κάποια υπουργεία που παρουσίαζαν χρόνια και διαρθρωτική έλλειψη συντονισμού στο εσωτερικό τους και προβλήματα συνεργασίας με τα εκάστοτε συναρμόδια υπουργεία. Πρόσθετο εμπόδιο αποτέλεσε η απουσία



επαρκών φορέων συντονισμού της δημόσιας διοίκησης σε ορισμένους στρατηγικούς τομείς και μάλιστα σε συνδυασμό με μνημονιακούς ή άλλους περιορισμούς. Περιορισμούς που έθεταν εκτός κυβερνητικού ελέγχου κρίσιμους θεσμούς με αντικείμενο, μεταξύ άλλων, τη χάραξη πολιτικής και την παρακολούθηση του χρηματοπιστωτικού τομέα, όπως το ΤΧΣ.

Η δημιουργία από μέρος μας σχετικά πολλών συντονιστικών κέντρων στο ενδιάμεσο και στο κεντρικό επίπεδο θέλησε να αποτελέσει απάντηση στην ανάγκη να καλυφθούν παράλληλοι προγραμματισμοί –διαπραγμάτευση, υλοποίηση προγράμματος κοινωνικής στήριξης, «παράλληλο πρόγραμμα» κ.ά. Αναπόφευκτα, αυτός ο πολλαπλασιασμός συνοδεύτηκε από φαινόμενα αρρυθμίας και επικάλυψης αρμοδιοτήτων. Στα θετικά, πάντως, του συντονιστικού έργου πρέπει να πιστωθεί η υλοποίηση εμβληματικών πρωτοβουλιών, κάποιες από τις οποίες αναφέρθηκαν παραπάνω. Η ολοκλήρωση των διαδοχικών και απαιτητικών αξιολογήσεων και συνακόλουθα η ολοκλήρωση του 3<sup>ου</sup> μνημονίου –εκεί όπου οι προηγούμενες κυβερνήσεις αποτύγχαναν διαρκώς, επιβαρύνοντας την κοινωνία– οφείλει επίσης να πιστωθεί κατά κύριο λόγο στον επιτυχή συντονισμό και στη δέσμευση όλων στην επίτευξη του στρατηγικού στόχου: έξοδος από τα μνημόνια και απαγκίστρωση από την επιτροπεία.

Στην πορεία της κυβερνητικής θητείας διαπιστώθηκε ότι όλο και περισσότερα θέματα μεταφέρονταν στα ενδιάμεσα κυβερνητικά όργανα, καταλήγωντας τελικά στο γραφείο του πρωθυπουργού. Πίσω από τέτοια θέματα κάποιες φορές κρυβόταν είτε η απουσία μιας επαρκώς επεξεργασμένης πολιτικής ενός υπουργείου είτε ενδοιασμοί ως προς κατά τα άλλα συμφωνημένες προτεραιότητες, με αποτέλεσμα να προκύπτουν εντάσεις και διαφωνίες μεταξύ υπουργών. Προς το τέλος της κυβερνητικής θητείας μας, αυτό έγινε σχεδόν ο κανόνας. Έτσι, ενόσω πλήθαιναν τα όργανα και οι επιτροπές, ο συντονισμός έπασχε είτε γιατί τα ενδιάμεσα όργανα ήταν άτυπα είτε γιατί τα όρια των αρμοδιοτήτων τους ήταν ασαφή είτε γιατί υπουργοί τα παρέκαμπταν επιδιώκοντας απευθείας δικαίωση από το γραφείο του Πρωθυπουργού.

Σε ελλείμματα συντονισμού μπορεί να αποδοθεί και το ότι η κυβερνητική πολιτική φάνηκε τελικά να αποδίδει μεγαλύτερη έμφαση από ό,τι θεσμικά της αντιστοιχούσε στην πολιτική αντιπαράθεση στο πεδίο των κατά τα άλλα πολύ υπαρκτών μεγάλων σκανδάλων. Ο ρόλος κάθε μέλους ή εκπροσώπου της κυβέρνησης στα διάφορα πεδία πολιτικής ευθύνης οφείλε να περιορίζεται θεσμικά στο να εντοπίζει τεκμήρια ενδεχομένου σκανδάλου, να στοιχειοθετήσει αυτά τα τεκμήρια στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, να αποστείλει τα σχετικά πορίσματα στη δικαιοσύνη, εφόσον τα τεκμήρια κρίνονταν επαρκώς στοιχειοθετημένα, και, από κει, να διατηρήσει λελογισμένες αποστάσεις. Ωστόσο κάποιες φορές η εύλογη αυτή διαδικασία δεν ακολουθήθηκε κατά γράμμα ενώ δεν υπήρξε συστηματική διαβούλευση συναφώς στο κυβερνητικό επίπεδο.

Σε κάθε περίπτωση, μια νέα κυβέρνηση της Αριστεράς οφείλει να προστατευθεί από τους υπαρκτούς ή ενδεχόμενους κινδύνους που υποδεικνύουν τα παραπάνω και να αντιμετωπίσει προκαταβολικά τις συναφείς αρρυθμίες αποδίδοντας τη δέουσα έμφαση στους εξής παράγοντες:

- \* Στοίχιση πολιτικής βούλησης και πολιτικής στόχευσης, μαζί με τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την επίτευξή της.
- \* Επαρκής επεξεργασία της εφαρμοστέας πολιτικής σε σχέση με τους περιορισμούς, τα εμπόδια, τα διαθέσιμα μέσα υλοποίησης κλπ.
- \* Με δεδομένο ότι οι υλικοί και ανθρωπίνι πόροι είναι πάντοτε πεπερασμένοι, έχει μεγάλη σημασία η ύπαρξη σαφών προτεραιοτήτων εντός ενός συνολικού σχεδίου.
- \* Υπουργεία ανοιχτά στην κοινωνία και κυβερνητικά στελέχη προσιτά στους πολίτες.
- \* Ενεργοποίηση μηχανισμών και διαδικασιών παρακολούθησης, ελέγχου και αξιολόγησης της εκαστοτε εφαρμοζόμενης πολιτικής.

### **8Ε. Πώς διαχειριστήκαμε τον κρατικό μηχανισμό**

Παρά το γεγονός ότι οι βασικές παθογένειες του ελληνικού κράτους δεν ήταν άγνωστες στην Αριστερά, υποτιμήσαμε συνολικά την αρνητική επίδρασή τους στην εφαρμογή του πολιτικού σχεδίου της κυβέρνησης. Χαρακτηριστικά που διαμόρφωσαν την ελληνική δημόσια διοίκηση στα 200 χρόνια της ιστορίας της, όπως η σχεδόν παντελής έλλειψη σχεδιασμού και η αδυναμία συγκρότησης μακροχρόνιας πολιτικής σε επιτελικό επίπεδο, οι εστίες πολυεπίπεδης διαπλοκής, διαφθοράς και πελατειακής διαχείρισης, η γραφειοκρατική αντίληψη που ενδημεί και σε κάποιες περιπτώσεις ενδύεται ακραίες μορφές, η υποβάθμιση της ανάγκης να καλλιεργηθούν οι δεξιότητες του προσωπικού, η απουσία κάθε πνεύματος ανανέωσης επί δεκαετίες, το έλλειμα συστημάτων αξιόπιστης και ακριβοδίκαιης αξιολόγησης υπηρεσιών και οργανισμών, έχουν συντείνει στη δημιουργία ενός βραδυκίνητου, εσωστρεφούς και αδρανούς μηχανισμού που δύσκολα κινητοποιείται προς οποιαδήποτε κατεύθυνση ενόσω πνίγει ταυτόχρονα τις πολλές και ισχυρές δυνατότητες προσφοράς ενός σημαντικού τμήματος του ανθρώπινου δυναμικού του.

Τα παραπάνω αναδεικνύονται περισσότερο και καθίστανται πολύ σημαντικά στην περίπτωση μιας κυβέρνησης της Αριστεράς, η οποία προϋποθέτει πολιτική, κοινωνική και τεχνική καινοτομία, συστράτευση όλων των μελών της, άνοιγμα των υπουργείων και των κυβερνητικών θεσμών στην κοινωνία, κυβερνητικά στελέχη προσιτά στους πολίτες και ενίσχυση γόνιμων πρωτοβουλιών από «τα κάτω». Η επισφάλεια, αν όχι η διάρρηξη, της αναγκαίας σχέσης εμπιστοσύνης ανάμεσα στη δημόσια διοίκηση, στην κοινωνία, με την ευρύτερη έννοια, και στο

πολιτικό προσωπικό είναι ίσως η διαπίστωση που περιγράφει καλύτερα την κατάσταση που παρέλαβε ο ΣΥΡΙΖΑ όταν κλήθηκε να κυβερνήσει. Απέναντι σε αυτό το δομικό και ιδιαίτερα δύσκολο πρόβλημα ο ίδιος υπερεκτίμησε την ορμή της πολιτικής βούλησης και παραγνώρισε, ανάμεσα στα άλλα, την αξία της προετοιμασίας και της τεχνικής γνώσης ενόσω υποβάθμισε, αν δεν αγνόησε, την επιτακτική ανάγκη να διαμορωθεί μια νέα και ισχυρή σχέση αμοιβαίας εμπιστοσύνης με το προσωπικό της δημόσιας διοίκησης και με τους πολίτες της χώρας.

Έτσι, παρά τις καλές πολιτικές προθέσεις, οι παραπάνω δυσκολίες επέδρασαν αρνητικά στην άσκηση αριστερής πολιτικής με όρους κοινωνικής και οικονομικής αποτελεσματικότητας, με τρόπο και στον χρόνο όπου η εν λόγω πολιτική θα απέβαινε πλατιά και σαφώς ορατή στο κοινωνικό σώμα. Οι μεταρρυθμίσεις στις οποίες προχωρήσαμε για την ουσιαστική «αποκομματικοποίηση» της δημόσιας διοίκησης –δηλαδή την ανάγκη να αποβεί αυτή δύναμη που υπηρετεί *το κοινό καλό* και όχι το κομματικό ή το ιδιοτελές συμφέρον– και για τη συνακόλουθη προώθηση αξιοκρατίας και διαφάνειας ως προς τη στελέχωσή της (τρόποι επιλογής σε θέσεις ευθύνης, κινητικότητα κλπ) κινήθηκαν συνολικά σε σωστή κατεύθυνση, αλλά δεν αρκούσαν για να επιφέρουν τον προσδοκώμενο αποτέλεσμα στον χρόνο της θητείας μας.

### **8ΣΤ. Πως επιλέξαμε στελέχη για τις θέσεις ευθύνης**

Στις ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες που περιγράψαμε, η κυβέρνηση επιχείρησε από την πρώτη στιγμή να κινητοποιήσει όσο περισσότερες δυνάμεις μπορούσε, δυνάμεις με ανιδιοτέλεια, γνώση, εμπειρία, κοινωνικές αναφορές και δίκαιη αναγνώριση στους χώρους δραστηριοποίησής τους, προκειμένου να συμβάλουν στο δύσκολο έργο της.

Ωστόσο, η στελέχωση του κρατικού μηχανισμού υπό τέτοιους όρους συνάντησε δυσκολίες. Κατ' αρχάς, στο βραχύ διάστημα που κάλυψε η απότομη μετάβαση του ΣΥΡΙΖΑ από τη συνθήκη ενός μικρού αντιπολιτευτικού κόμματος σε κόμμα διακυβέρνησης δεν επέτρεψε μια οργανωτική διεύρυνση που θα αύξαινε σημαντικά τις δυνάμεις του σε κοινωνικούς χώρους ιδιαίτερα κρίσιμους για τη διακυβέρνηση. Επιπλέον, το περιβάλλον καχυποψίας, ή ακόμη και εχθρότητας, όπου ο ΣΥΡΙΖΑ κλήθηκε να κυβερνήσει δημιούργησε εμπόδια και ασκούσε πιέσεις ώστε να μη βρεθούν δυνάμεις από το εξωτερικό του ΣΥΡΙΖΑ που θα συνέδραμαν την κυβέρνηση στην προσπάθειά της. Τέλος, ο ίδιος ο ΣΥΡΙΖΑ δεν μερίμνησε για τη δημιουργία ενός μητρώου στελεχών, με συστηματική καταγραφή και επικαιροποίηση, και στόχο τη σχεδιασμένη, αξιολογημένη, έγκαιρη και αποτελεσματική αξιοποίηση των κατάλληλων ανθρώπων στις κατάλληλες θέσεις ευθύνης.

Μολαταύτα, εξαιρετικά σημαντική υπήρξε η ανάδειξη ενός νέου σε ηλικία, αλλά με σημαντικές δεξιότητες, ανθρώπινου δυναμικού. Σε ολόκληρο το διάστημα της διακυβέρνησης, το

δυναμικό αυτό είχε αναντικατάστατη και καταλυτική συμμετοχή στην πορεία υλοποίησης του κυβερνητικού έργου.

Να προσθέσουμε ότι αναλήφθηκαν σημαντικές πρωτοβουλίες για την «αποκομματικοποίηση», κατά τα παραπάνω, της δημόσιας διοίκησης με σύγχρονες ανοιχτές διαδικασίες επιλογής στελεχών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστούν οι διαδικασίες πρόσληψης διευθυντών στις δημόσιες νοσοκομειακές μονάδες, σε δραματική αντιδιαστολή με την παλαιόθεν γνωστή πελατειακή «μέθοδο» των κυβερνήσεων του δικομματισμού και εντελώς πρόσφατα την πρακτική της νυν κυβέρνησης της ΝΔ.

## **8Z. Ο ρόλος της κοινωνίας**

Τα Περιφερειακά Αναπτυξιακά Συνέδρια αποτέλεσαν αδιαμφισβήτητα μια καινοτόμα πρωτοβουλία και δημιούργησαν πλούσιες εμπειρίες. Στο πλαίσιό τους, η ευρεία συμμετοχή θεσμών, φορέων και μεμονωμένων πολιτών έδωσε λαβή σε γόνιμες συζητήσεις, δημιουργώντας συχνά ένα κλίμα άμεσης δημοκρατίας. Η επικέντρωση στα μνημόνια, μαζί με την απαξίωση του κατεστημένου πολιτικού συστήματος, είχαν δημιουργήσει μεγάλα εμπόδια στη συμμετοχή των πολιτών στη διαμόρφωση συγκεκριμένης πολιτικής. Έτσι, τα Συνέδρια αποτέλεσαν έμπρακτη απάντηση στην αδρανοποίηση των κοινωνικών δυνάμεων απέναντι στα *συγκεκριμένα* προβλήματά τους και στις προσπάθειες αναζήτησης των αντίστοιχων λύσεων. Από εκεί και πέρα, τα αποτελέσματα των Συνεδρίων αποκρυσταλλώθηκαν σε σειρά αιτημάτων είτε για να υλοποιηθεί είτε για επισπευσθεί η εκτέλεση περιφερειακών και τοπικών έργων. Τόσο υλοποίηση όσο και επίσπευση τέθηκαν υπό συστηματική παρακολούθηση, πράγμα που επέτρεψε την εκπλήρωση των κυβερνητικών δεσμεύσεων ενώ ενίσχυσε την αξιοπιστία της κυβέρνησης και του «πολιτικού κεφαλαίου» της. Ωστόσο, παρά το σημαντικό αυτό κεκτημένο, τα Συνέδρια δεν εξελίχθηκαν σε θεσμοποιημένη διαδικασία συστηματικής ενημέρωσης, διαλόγου και διαμόρφωσης προτάσεων συνδεδεμένων με τη χάραξη εθνικής πολιτικής.

Αυτά τα Συνέδρια αποτέλεσαν μία από τις λίγες στιγμές όπου η κοινωνία εκφράστηκε, ούτως ειπείν, αυτοπροσώπως. Εκτός αυτών, ελάχιστες πρωτοβουλίες από «τα κάτω» εμφανίστηκαν, η θεσμοθέτηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας ή εκείνη των ενεργειακών κοινοτήτων δεν αξιοποιήθηκε επαρκώς, ελάχιστες φορές διαμορφώθηκαν καινοτόμες προτάσεις ή αναδείχθηκαν καινοτόμες πρακτικές. Κυριάρχησε, όπως είπαμε, η λογική της «ανάθεσης». Μια τέτοια συνθήκη έτεινε να αποκόψει την κυβέρνηση από την κοινωνία και να αποκρύψει συντελούμενες κοινωνικές διαδικασίες, υποσκάπτοντας έτσι το κατ' εξοχήν στήριγμά της. Το κόμμα δεν βοήθησε εδώ αποφασιστικά ενώ η ήττα του ΣΥΡΙΖΑ στις τελευταίες εκλογές ίσως βρίσκει εδώ, όπως ήδη είπαμε ή υπαινιχθήκαμε, τη βασική της ρίζα.

## **8Η. Συμπεράσματα και κατευθύνσεις για το μέλλον**

Στο πλαίσιο των παραπάνω διαπιστώσεων, ο ΣΥΡΙΖΑ καλείται να αξιοποιήσει την πυκνή εμπειρία που προήλθε, όχι μόνον από την άσκηση κυβερνητικών ευθυνών, αλλά και από ολόκληρη την περίοδο από την εκδήλωση της κρίσης.

Σήμερα, ενόσω τείνει να εδραιωθεί ως ο βασικός πόλος πολιτικής αναφοράς της μεγάλης προοδευτικής κοινωνικής συμμαχίας, ο ΣΥΡΙΖΑ υποχρεώνεται να αναλάβει την ευθύνη να μετασχηματίσει αυτή τη συμμαχία σε δυναμικό πλειοψηφικό ρεύμα που θα προχωρήσει στους μεγάλους και μικρούς μετασχηματισμούς που αιτείται επειγόντως η χώρα.

Κατά συνέπεια, μέτρο του απολογισμού δεν πρέπει να είναι η σύγκριση ανάμεσα στο τι παραλάβαμε και στο τι επιτύχαμε ούτε εκείνη με το τι έκαναν ή δεν έκαναν οι κυβερνήσεις που χρεοκόπησαν τη χώρα και έφεραν τα μνημόνια. Κύριο μέτρο του απολογισμού οφείλει να είναι η αναμέτρησή μας με το παρελθόν προκειμένου να ξεκαθαρίσουμε τι επιδιώκουμε και τι μπορούμε να επιτύχουμε. Βάσει των αναγκών του σήμερα και εν όψει των σημερινών και των μελλούμενων προκλήσεων. Το αιτούμενο είναι ένας απολογισμός με άξονα τις κύριες γραμμές του προγράμματος που οφείλει να υλοποιήσει μια επόμενη κυβέρνηση της Αριστεράς.

Βάσει όσων προηγήθηκαν, μπορούμε, λοιπόν, να εξαγάγουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα.

**1.** Ένα νέο κυβερνητικό πρόγραμμα πρέπει να συγκεντρώνει ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά προκειμένου να ανταποκριθεί στις αυξημένες προσδοκίες μιας νέας αριστερής διακυβέρνησης. Πρέπει να περιέχει ένα βασικό πυρήνα καλά επεξεργασμένων πολιτικών προτεραιοτήτων που θα καταλήγουν σε συγκεκριμένα μέτρα, «παραδοτέα» σε συγκεκριμένο χρόνο, και σαφώς ορατά από την κοινωνία. Αυτός ο «πυρήνας» του κυβερνητικού προγράμματος πρέπει να παρακολουθείται στενά και να αποτελεί βάση αξιολόγησης του κυβερνητικού έργου. Ο ίδιος δεν είναι δυνατόν, βέβαια, να καλύπτει κάθε πτυχή της κυβερνητικής πολιτικής. Ωστόσο οφείλει να θέτει σε τροχιά υλοποίησης τις βασικές προτεραιότητες και τις αντίστοιχες προοδευτικές μεταρρυθμίσεις της νέας αριστερής κυβέρνησης. Παράλληλα, είναι αναγκαίο να διασφαλιστεί εκ των προτέρων η πολιτική δέσμευση όλων των κυβερνητικών οργάνων στην υλοποίηση ενός προγράμματος με αυτά τα χαρακτηριστικά.

**2.** Η καλή προετοιμασία και επεξεργασία της επιδιωκόμενης πολιτικής, η ύπαρξη διαδικασιών αξιολόγησης και ελέγχου με διαφανή και γνωστά εκ των προτέρων κριτήρια, η ιεράρχηση προτεραιοτήτων εντός κυβερνητικού προγράμματος και η στήριξη σε λίγα, αλλά αποτελεσματικά, συντονιστικά όργανα, συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργήσει με έπαρεια το όλο συντονιστικό έργο και άρα για να εφαρμοστεί επιτυχώς η ακολουθητέα πολιτική. Όπως φάνηκε από πολλές πλευρές κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης, μεγάλες θεσμικές τομές και κεντρικές

μεταρρυθμίσεις, προκειμένου να υλοποιηθούν κατά τη διάρκεια μιας κυβερνητικής θητείας, οφείλουν να είναι εκ των προτέρων προετοιμασμένες, τουλάχιστον στα βασικά τους σημεία.

**3.** Πρέπει να δοθεί έμφαση στον σχεδιασμό μιας στρατηγικής για τον δημοκρατικό μετασχηματισμό του κράτους τόσο σε μέσο όσο και σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα, αλλά και στην υλοποίηση δράσεων άμεσα αποτύχου αποτελέσματος σε τομείς που δυσχεραίνουν ιδιαίτερα τους πολίτες. Όστε να αρχίσει να αποκαθίσταται η χαμένη εμπιστοσύνη ανάμεσα σε κοινωνία, κράτος και πολιτικό προσωπικό.

**4.** Ο ΣΥΡΙΖΑ οφείλει να οργανώσει από σήμερα μητρώο στελεχών, το οποίο θα εμπλουτίζεται και θα επικαιροποιείται συνεχώς, ώστε μια νέα κυβέρνηση της Αριστεράς να είναι αμέσως σε θέση να στελεχώσει αποτελεσματικά τις πολιτικές θέσεις ευθύνης. Παράλληλα, και ιδιαιτέρως εν όψει μιας τέτοιας προοπτικής, ο ίδιος οφείλει να οργανώσει διαδικασίες επιμόρφωσης στελεχών, αλλά και να προετοιμάσει σχέδια στελέχωσης του ευρύτερου δημόσιου τομέα μέσα από νέες, ανοικτές και αντικειμενικές διαδικασίες. Διασφαλίζοντας έτσι τη δημιουργία ενός διοικητικού μηχανισμού με συνεχή μέριμνα για τα πραγματικά προβλήματα της κοινωνίας και με υψηλές γνωσιακές και διαχειριστικές δεξιότητες. Υπό συνθήκες διαφάνειας και ουσιαστικής αξιοκρατίας.

**5.** Ο ΣΥΡΙΖΑ οφείλει να προετοιμαστεί πολύ ουσιαστικά για να καταλύσει ουσιαστικές και πολυδιάστατες μορφές ενεργοποίησης των πολιτών και των κοινωνικών δυνάμεων σε συμμετοχικές διαδικασίες. Κάποιες από αυτές μπορούν να λάβουν τον χαρακτήρα μόνιμων θεσμοθετημένων φόρουμ διαλόγου και συνεργασίας, που θα αξιοποιούν την εμπειρία των Περιφερειακών Συνεδρίων, αλλά και τις σημαντικές δυνατότητες των ψηφιακών τεχνολογιών. Επιπλέον, πρέπει να διασφαλιστεί το άνοιγμα προς την κοινωνία των φορέων και των δομών άσκησης πολιτικής, όπως και η επίδραση της κοινωνίας σε αυτούς τους φορείς και σε αυτές τις δομές. Όχι μόνο στο πλαίσιο συμβατικών διαδικασιών διαβούλευσης, αλλά μέσα από την καλλιέργεια της δυνατότητας των πολιτών να συνδιαμορφώνουν και να αξιολογούν πολιτικές δράσεις και δραστηριότητες, όπως και τις υπηρεσίες ή τις δομές του κράτους (κυβέρνηση, δημόσια διοίκηση, δημόσιοι οργανισμοί κλπ) με βάση τις ανάγκες της κοινωνίας σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

Το έργο μας από δω και πέρα οφείλει να στηρίζεται και να ενσαρκώνει απτά το τρίπτυχο: ισχυρή πολιτική βούληση, εμπειρογμένη ιδεολογικά και θεωρητικά — άνοιγμα του ΣΥΡΙΖΑ στην κοινωνία και συμμετοχή στα κινήματά της, δηλαδή εδραίωση της παρουσίας του σε κάθε κοινωνικό χώρο — συστηματική προγραμματική προετοιμασία με άξονα ένα συνεκτικό σχέδιο υλοποίησης στόχων βάσει προτεραιοτήτων και επαρκών μορφών συντονισμού.

## **9. Ο κοινοβουλευτικός και ο κινηματικός ΣΥΡΙΖΑ σε συνθήκες διακυβέρνησης**

### **9Α. Πώς οργανώθηκε και πώς εργάστηκε η Κοινοβουλευτική Ομάδα**

Στο διάστημα 2012-2014, η Κοινοβουλευτική Ομάδα (ΚΟ) του ΣΥΡΙΖΑ ανέλαβε μεγάλο βάρος της δράσης και της συνολικής παρέμβασής μας μέσα και έξω από τη Βουλή, με υψηλό δείκτη μαχητικότητας και ευρεία διαθεσιμότητα του συνόλου σχεδόν των μελών της. Ταυτόχρονα, αναβαθμίστηκε η συνεργασία και ο συντονισμός των μελών της ΚΟ με τις νομαρχιακές επιτροπές, τα τμήματα και τις ΟΜ του κόμματος. Έντονη και συνεχής υπήρξε, επίσης, η επικοινωνία των μελών αυτών με τους κοινωνικούς αγώνες και τις κοινωνικές εκπροσωπήσεις. Εξαιρέση αποτελεί η ΓΣΕΕ, και λιγότερο η ΑΔΕΔΥ, για τους γνωστούς πολιτικούς λόγους, λόγους που δεν αναιρούν όμως ένα υπαρκτό έλλειμα που πρέπει κάπως να καλυφθεί. Ελλειμματική υπήρξε ακόμη –πλην λίγων εξαιρέσεων– η διαβούλευση με εργοδοτικές οργανώσεις και φορείς, όπως Επιμελητήρια, Ινστιτούτα κ.ά. Το ίδιο και οι διεθνείς σχέσεις της ΚΟ με Κοινοβουλευτικές Ομάδες ή κοινοβουλευτικούς θεσμούς και εκπροσώπους άλλων χωρών.

Την ίδια περίοδο, ενόσω η μαχητικότητα περίσσευε, ο προγραμματικός εμπλουτισμός, η προγραμματική εμβάθυνση και κυρίως η γείωση των αντίστοιχων επεξεργασιών στην πολιτική πραγματικότητα χώλαινε. Το σχεδόν «όχι σε όλα» απέναντι στα νομοσχέδια της κυβέρνησης Σαμαρά και το σχεδόν «ναι σε όλα» απέναντι στα κοινωνικά αιτήματα που έρχονταν στην ΚΟ –στάσεις ίσως εξηγήσιμες για την τότε συγκυρία– δεν βοηθούσαν στην αποσαφήνιση μιας αριστερής και ριζοσπαστικής μεν, αλλά ταυτόχρονα ρεαλιστικά συγκροτημένης πολιτικής, με προσδιορισμένη στρατηγική και στέρεη κυβερνητική προοπτική.

Οφείλουμε, επιπλέον, να επισημάνουμε ότι η συντήρηση εσωτερικών τριβών και των αντίστοιχων προσπαθειών να παγιωθούν οι συναφείς συσχετισμοί, όπως τελικά ανάγονταν στον «ΣΥΡΙΖΑ των Συνιστωσών», μαζί με τη συνάδουσα αδυναμία μας να κατοχυρώσουμε ισχυρούς κανόνες συλλογικής λειτουργίας, δυσχέραιναν ιδιαίτερα την αναγκαία ενοποίηση και αναβάθμιση της πρακτικής μας. Αναγκαία, αφού ήταν πλέον φανερό τόσο το ότι έχουμε υποχρεωτικά να κάνουμε με εξαιρετικά σκληρή αντιπαράθεση, όσο και με το ότι οδεύουμε προς την κυβέρνηση. Οι κάποτε ηράκλειες ποσπάθειες οργάνων και μεμονωμένων συντρόφων δεν κατάφεραν εδώ πολλά.

Συμπερασματικά, η κοινοβουλευτική δουλειά εκείνης της περιόδου απέδωσε πολλά ως προς τη σύνδεση του ΣΥΡΙΖΑ με την αγωνιζόμενη κοινωνία και την αντιπολίτευτική ισχύ, αλλά εισέφερε πολύ λίγα στην προγραμματική και πολιτική ωρίμανση του ΣΥΡΙΖΑ. Ιδιαίτερα, μάλιστα, όταν η διεκδίκηση της λαϊκής εντολής για ανάληψη κυβερνητικών ευθυνών, είχε φτάσει εκ των πραγμάτων κυριολεκτικά προ των πυλών.

Σε όσα αφορούν το διάστημα της διακυβέρνησης ΣΥΡΖΑ 2015-2019, οφείλουμε να διακρίνουμε σαφώς δύο περιόδους, εκείνη πριν και εκείνη μετά το συμβιβασμό και την υπογραφή του τρίτου μνημονίου.

Κατά την πρώτη περίοδο (Ιανουάριος 2015 – Σεπτέμβριος 2015), όσο πρωτόγνωρη υπήρξε για μας η κυβερνητική εμπειρία και ευθύνη, άλλο τόσο υπήρξε και η νέα μορφή της κοινοβουλευτικής εμπειρίας. Με δεδομένο, μάλιστα, ότι η ΚΟ είχε στερηθεί έμπειρα στελέχη που ανέλαβαν κυβερνητικές ευθύνες ενώ η σύνθεσή της, αριθμητικά αυξημένη με νέα μέλη που εκλέχθηκαν για πρώτη φορά, δεν μπορούσε εκ των πραγμάτων παρά να υστερεί σε βαθμό εμπειρίας.

Η πολιτική πυκνότητα της πολιτικής περιόδου δεν επέτρεπε τότε τη συστηματική και οργανωμένη αντιμετώπιση αυτού του κενού ούτε την κατάστρωση σχεδίου για την κάλυψη και για τη θεραπεία του. Μολαταύτα, η δυναμική των στιγμών και ο ενθουσιασμός που απέρρευε από τη νίκη κάλυπταν ως ένα βαθμό το κενό, αλλά, βέβαια, καλύπτοντάς το, απέκρυπταν εν ταυτώ τη διάγνωσή του. Την πραγματικότητα αυτή επηρέαζε επίσης το ότι η εν λόγω περίοδος, ως περίοδος μεταβατική και ρευστή –αφού κατά βάσιν αναμέναμε το αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης– δεν παρήγαγε διαρκές και συστηματικό κοινοβουλευτικό και νομοθετικό έργο.

Ωστόσο, κατά την ίδια περίοδο, η ΚΟ παρέμεινε ισχυρό σώμα μάχης, όσο κι αν είχαν αρχίσει βαθμιαία να παρατηρούνται και να καταγράφονται αδράνειες. Αδράνειες που επιτείνονταν όσο παρατεινόταν το κλίμα αναμονής. Η ΚΟ διατηρήθηκε εν δράσει, κυρίως εκτός Βουλής, και στήριζε –αν και όχι σχεδιασμένα– το κυβερνητικό έργο και τις πρωτοβουλίες της περιόδου. Ωστόσο, δεν συμμετείχε οργανωμένα στα πολιτικά επίδικα που διαμορφώνονταν μέρα με τη μέρα ούτε συνδιαμόρφωνε –έστω έμμεσα– τη διαχείρισή τους. Το ίδιο, αν όχι περισσότερο, ίσχυε για το κόμμα.

Έτσι, όταν φτάσαμε στις συνταρακτικές εξελίξεις του καλοκαιριού του 2015, η ΚΟ δεν είχε αποκαταστήσει όρους ουσιαστικής πολιτικής συλλογικότητας, αδυναμία η οποία, όπως είπαμε, αναγόταν κατά βάσιν στο παρελθόν. Με άλλα λόγια, δεν συνιστούσε ομάδα που είχε συμμετάσχει συλλογικά και οργανωμένα στον προβληματισμό για την πορεία της διαπραγμάτευσης. Άλλωστε, δεν είχε κληθεί ποτέ να εκφέρει γνώμη επί της ουσίας, ζήτημα που εν πολλοίς συνεχίζει να αναπαράγεται έκτοτε. Εξαίρεση σε αυτόν τον ιδιότυπο αποκλεισμό αποτέλεσε η τελευταία δραματική και όντως ιστορική συνεδρίασή της στην Αίθουσα της Γερουσίας, μετά την υπογραφή της συμφωνίας του Ιουλίου. Όταν όμως πλέον είχαν διαμορφωθεί σχεδόν όλα. Αυτή υπήρξε η συνεδρίαση όπου επισημοποιήθηκε η ριζική διάσταση απόψεων στο εσωτερικό της ΚΟ και δρομολογήθηκε η διάσπαση του κόμματος.



Συμπερασματικά, ούτε σε αυτήν την περίοδο κατακτήθηκαν όροι ποιοτικής αναβάθμισης, δηλαδή συλλογικής πολιτικής και οργανωτικής λειτουργίας της ΚΟ. Αυτή παρέμενε μεν όργανο μάχης, αλλά με περιορισμένες δυνατότητες εμφάθυνσης και εξειδίκευσης της παρέμβασής της.

Μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015, διαμορφώθηκε μια νέα και πολύ διαφορετική κοινοβουλευτική περίοδος. Αντιμετωπίζαμε και τότε τη στελεχιακή αποδυνάμωση της ΚΟ λόγω υπουργοποιήσεων, όπως και το γεγονός ότι η ίδια είχε συγκροτηθεί από νέα μέλη με περιορισμένη εμπειρία, λόγω της διάσπασης του κόμματος και της αντικατάστασης αρκετών μελών που αποχώρησαν. Η κύρια, όμως, διαφορά ήταν το ότι βρισκόμαστε πλέον υπό καθεστώς μνημονίου και σκληρής επιτροπείας. Πράγμα που σήμαινε ότι η νομοθέτηση ήταν εν πολλοίς καταναγκαστική, προϊόν της συνεχούς διαπραγμάτευσης μεταξύ κυβέρνησης και «θεσμών», με ελάχιστη δυνατότητα παρέμβασης του κοινοβουλίου, άρα και της δικής μας ΚΟ.

Από την άλλη πλευρά, ενόσω προσπαθούσαμε να αναπτύξουμε το «πάρалληλο πρόγραμμα», επιχειρούσαμε να διανοίξουμε κάποιες ρωγμές στην καταναγκαστική νομοθέτηση. Αυτή η συνθήκη επέτρεπε κάποιες κοινοβουλευτικές πρωτοβουλίες, τις οποίες η ΚΟ ανέλαβε με γενναιότητα, εν μέσω συνθηκών εξαιρετικά πιεστικών και δύσκολων. Άλλου τα κατάφερε αλλού όχι. Αλλά, ταυτόχρονα, η πολιτική αμηχανία, αν όχι η βαθιά δυσανεξία, τόσο της ΚΟ όσο του κόμματος διευρυνόταν: ενόσω νομοθετούσαμε τις επώδυνες ρήτρες του μνημονίου, οι ισχυρές σχέσεις κοινωνικής εκπροσώπησης που είχαμε κατακτήσει κατά τις προηγούμενες περιόδους άρχισαν βαθμιαία να ρηγματώνονται. Το έργο των βουλευτών δεν μπορούσε παρά να επηρεάζεται αντίστοιχα.

Να προσθέσουμε ότι, εκτός της σημαντικής και συχνά αποδοτικής λειτουργίας των ΕΠΕΚΕ και των Τμημάτων του κόμματος, ούτε σε αυτή τη νέα και ιδιαίτερα δύσκολη περίοδο μελετήθηκαν, σχεδιάστηκαν ή συζητήθηκαν συστηματικοί τρόποι συλλογικής πολιτικής και οργανωτικής λειτουργίας της ΚΟ ή του κόμματος γενικότερα. Σε αυτό το πλαίσιο, μάλιστα, ενισχύθηκαν φαινόμενα αρνητικά: συλλογικές αποφάσεις και αποφάσεις οργάνων είτε αγνοούνταν είτε δεν τηρούνταν από όλους είτε ατονούσαν, με αποτέλεσμα να απαξιώνεται και να υποβιβάζεται ακόμα και η λειτουργία των υπεύθυνων θεσμοθετημένων οργάνων της ΚΟ. Ενώ κυρώσεις, οι οποίες είτε προβλέπονταν είτε αποφασίζονταν, έμεναν στον αέρα. Κάποιες φορές, μάλιστα, παρατηρήθηκαν ελλειπείς ή ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ βουλευτών και νομαρχιακών οργανώσεων του κόμματος, χωρίς να έχει ποτέ οικοδομηθεί, παρά τέτοια αρνητικά παραδείγματα, σαφές πλαίσιο κανόνων που θα επέτρεπε την υπέρβαση των εντάσεων και τη δημιουργική συντροφική συνεννόηση. Τούτα είναι φαινόμενα που οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε συστηματικά και επείγοντως.

Επιπλέον, η ΚΟ, όπως και όλα τα όργανα του κόμματος, είχαν πρόβλημα τακτικής λειτουργίας. Η ΚΟ συνήλθε ελάχιστες φορές, τις περισσότερες εκτάκτως, χωρίς ημερήσια διάταξη, χωρίς προετοιμασία, συνήθως υπό μια γενικόλογη πρόσκληση με αντικείμενο τις «πολιτικές εξελίξεις». Έτσι, μετά την ομιλία του Προέδρου στην ολομέλειά της και μετά τις ενημερώσεις από πλευράς κυβερνητικών στελεχών, η συζήτηση κατά κανόνα έχανε γρήγορα το ενδιαφέρον της με αποτέλεσμα να αποχωρούν πρόωρα από τη συνεδρίαση οι περισσότεροι. Το προεδρείο της ΚΟ λειτουργούσε συνήθως πυροσβεστικά, ελάχιστες φορές προληπτικά, ενώ, λόγω περιορισμένης «νομιμοποίησης», δεν ενθαρρυνόταν να επιλύει προβλήματα ή να προγραμματίζει τη δουλειά του. Όχι με δική του ευθύνη, αφού το δικό του έργο ήταν πλήρως εξαρτημένο από τον προγραμματισμό του γραφείου του Πρωθυπουργού. Αυτή η συνθήκη, όσο κι αν είναι δύσκολο, πρέπει οπωδήποτε να αλλάξει.

Τα παραπάνω, βέβαια, δεν θέλουν κατά κανένα τρόπο να υποτιμήσουν τις πολλές θετικές πλευρές του έργου της ΚΟ και των μελών της. Έργο με πολλές και σημαντικές πλευρές, έργο ανιδιοτελές και συχνά γενναίο, δεδομένου του πρωτοφανούς χαρακτήρα της κοινοβουλευτικής περιόδου και τις δύσκολες αποφάσεις που όφειλαν να ληφθούν. Κάποιες φορές ακόμη και ενάντια σε βαθύτερες πεποιθήσεις πολλών μελών της.

## **9B. Το κόμμα**

Ειδικά για την Αριστερά, ο ρόλος του κόμματος είναι αναντικατάστατος. Η διαχρονικότητα του πολιτικού υποκειμένου της Αριστεράς, ανεξάρτητα αν αυτό κυβερνά ή βρίσκεται στην αντιπολίτευση, συνιστά τη θεμελιώδη συνθήκη της ίδιας της δικής του ύπαρξης. Το κόμμα είναι διαχρονικός φορέας της ιδεολογικής και πολιτικής ταυτότητας της Αριστεράς, όπως αποβλέπει στην ελευθερία, την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη, ο φορέας που διατηρεί και καλλιεργεί μόνιμα τις αντίστοιχες ιδεολογικές ορίζουσες ενόσω εξασφαλίζει στρατηγικό προσανατολισμό και καθαρή στόχευση σε όλες τις περιστάσεις, ο φορέας που αναπάραγει και εμπλουτίζει διαρκώς τις σχέσεις της πολιτικής πρακτικής με τις κοινωνικές δυνάμεις που ο ίδιος εκπροσωπεί ή επιδιώκει να εκπροσωπήσει ενόσω καταλύει τη δυναμική τους. Κι αυτό ανεξάρτητα από το πόσο εύκολη, δύσκολη ή πιεστική είναι η πολιτική που οφείλει να εφαρμόσει στην περίπτωση που έχει κληθεί να κυβερνήσει.

Οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι, στις έκτακτες συνθήκες όπου κληθήκαμε να κυβερνήσουμε, παραμελήσαμε το κόμμα. Όπως παραμελήσαμε και τις δημοκρατικές διαδικασίες που αφορούν τη συμμετοχή όλων των μελών και στελεχών του σε αποφάσεις εξαιρετικά δύσκολες. Ενώ μάθαμε επώδυνα και με μεγάλο κόστος για όλους μας ότι κάποιες σπάνιες φορές, όταν ο πολιτικός χρόνος ρέει με ιλιγγιώδεις ρυθμούς και όλα παίζονται στην κόψη του ξυραφιού και στην

απόφαση της στιγμής, είναι εξ αντικειμένου εξαιρετικά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να συναρμοστεί η αναγκαία τέμνουσα απόφαση με ουσιαστικές δημοκρατικές διαδικασίες. Τούτες είναι οι στιγμές του μεγάλου δράματος, οι στιγμές που δημιουργούν στροφές της ιστορίας. Για το καλύτερο ή για το χειρότερο.

Αλλά το κόμμα δεν παραμελήθηκε μόνο σε τέτοιες στιγμές. Το κόμμα παραμελήθηκε σε ολόκληρο το διάστημα της κυβέρνησής μας γιατί οι σχέσεις κόμματος και κυβέρνησης δεν εντοπίστηκαν με επάρκεια, δεν αναλύθηκαν και δεν συζητήθηκαν με την αναγκαία σοβαρότητα και λεπτομέρεια στην κλίμακα ολόκληρου του κόμματος. Σίγουρα, οι ρόλοι ενός κόμματος της Αριστεράς και της κυβέρνησής του είναι διακριτοί. Ούτε το κόμμα οφείλει να ταυτίζεται άνευ όρων με την κυβέρνηση ούτε η κυβέρνηση να υποκαθιστά το κόμμα στις λειτουργίες του. Ωστόσο, η ακριβής περιγραφή και κυρίως η έμπρακτη αποκατάσταση αυτής της σχέσης είναι δύσκολη ενώ οι εμπειρίες από άλλες εποχές και άλλες χώρες δεν διευκολύνουν εν προκειμένω ιδιαίτερα.

Ωστόσο, οι δικές μας εμπειρίες μάς οδηγούν να διαπιστώσουμε, πρώτα απ' όλα, ότι το κόμμα, μετά και τη διάσπασή του, δεν μπόρεσε ουσιαστικά να συνέλθει από την αφαιμάξη πολιτικών στελεχών προς την κυβέρνηση ή προς τη διοίκηση δημόσιων οργανισμών. Αλλά, επιπλέον και κυρίως, το γεγονός ότι, μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015, η αριστερή κυβέρνηση εφάρμοξε μνημόνιο συνιστούσε εκ των πραγμάτων μια αμφιλεγόμενη συνθήκη που δημιουργούσε στο ίδιο ιδιάζουσα αμφιθυμία και συνακόλουθα μεγάλη αδυναμία να ασκήσει καθημερινή πολιτική: πώς ακριβώς να υπαρασπίσει τα αρνητικά μέτρα που ψήφισε η κυβέρνησή; Πώς να τη στηρίξει ενόσω οφείλει να διατηρεί, και μάλιστα να επιδιώκει να εμπλουτίσει διαρκώς, τις σχέσεις του με τις κοινωνικές δυνάμεις που εκπροσώπησε και θέλει μόνιμα να εκπροσωπεί; Πώς και σε τι μέτρο να ασκήσει, όπως καταστατικά θα όφειλε, λελογισμένη, ακροβοδίκαιη, γόνιμη και δημιουργική κριτική σε κυβερνητικές πράξεις, παραλείψεις, στάσεις, συμπεριφορές ή ολιγωρίες; Τα θεμελιώδη αυτά ερωτήματα δεν απαντήθηκαν ουσιαστικά ποτέ με αποτέλεσμα το κόμμα να παραμείνει εν πολλοίς παθητικό και αμήχανο σε ολόκληρη την περίοδο της διακυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ.

Η αμηχανία και η παθητικότητα του κόμματος πιστοποιούνται, όχι μόνον από την άμεση εμπειρία όλων μας, αλλά και από το ότι, τόσο η ΠΓ όσο και, ακόμη περισσότερο, η ΚΠΕ λειτουργούσαν αραιά και ακανόνιστα, παραμένοντας εν πολλοίς στο επίπεδο των διαπιστώσεων με ελάχιστες φορές να λαμβάνονται, και ακόμη λιγότερο να εφαρμόζονται, δεσμευτικές αποφάσεις. Τα Τμήματα της ΚΠΕ προσπάθησαν να παίξουν τον καταστατικό ρόλο τους και να συνεργαστούν με τις ΕΠΕΚΕ, αλλά προβλήματα παρέμεναν. Ιδίως στον βαθμό που δεν είχαν διευθετηθεί επαρκώς οι σχέσεις ανάμεσα στα Τμήματα και τις νομαρχιακές επιτροπές, όπως δεν είχε επαρκώς διευκρινιστεί η σχέση ανάμεσα σε συνδικαλιστικά αιτήματα και πολιτική εκπροσώπηση στην

αντιφατική περίοδο που διανύαμε. Άλλωστε, η σχέση των στελεχών μας με τους κοινωνικούς φορείς ήταν ούτως ή άλλως αδύναμη, οπότε η εν λόγω συνθήκη την εξασθενούσε περισσότερο.

Η έλλειψη κυβερνητικής εμπειρίας και η μεγάλη δυσκολία της περιόδου διαμόρφωνε κατ' ουσίαν μια μορφή καθεστώτος έκτακτης ανάγκης. Σε αυτό το πλαίσιο, ήταν σχεδόν αδύνατο να μην ανακύψουν ιεραρχήσεις και ιεραρχίες, με τις συνάδουσες στάσεις και συμπεριφορές, που οδηγούσαν σε συγχύσεις ρόλων και αρμοδιοτήτων, τείνοντας να υποσκάψουν, τουλάχιστον εν μέρει, την ισότητα των μελών του κόμματος. Κατά τη νέα περίοδο που διανύουμε, οφείλουμε να διαχωρίσουμε όλοι τους εαυτούς μας από πρακτικές τέτοιας μορφής, προκειμένου να διαμορφώσουμε επαρκέστερες συνθήκες λειτουργίας για όλο το κόμμα, εν όψει μάλιστα του ενδεχομένου μιας επόμενης κυβερνητικής θητείας.

Τα παραπάνω, ωστόσο, δεν αναιρούν τον σημαντικό και αναντικατάστατο ρόλο που διαδραμάτισε το κόμμα σε ποικίλους τομείς. Η πολύμορφη δράση του στο προσφυγικό-μεταναστευτικό, εκείνη στην αποτελεσματική ενσάρκωση της κοινωνικής αλληλεγγύης (κοινωνικά ιατρεία, φαρμακεία, παντοπωλεία, σχολεία μεταναστών και προσφύγων κ.λπ.), όπως και στην οργάνωση των Περιφερειακών Συνεδρίων ή στη μάχη των τελευταίων εθνικών εκλογών συνιστούν παραδείγματα και ταυτόχρονα υποδείγματα που οφείλουν να μας εμπνεύσουν και να μας κινητοποιήσουν ώστε να τα πολλαπλασιάσουμε και να τα εμπλουτίσουμε, διορθώνοντας εν ταυτώ και τη λειτουργία του κόμματος.

Όπως προσδιορίστηκαν ως πεδίο συλλειτουργίας κόμματος – ΚΟ – κυβέρνησης, οι ΕΠΕΚΕ αποτέλεσαν εμπνευσμένη πρωτοβουλία ενώ το έργο τους βοηθήθηκε από εγκυκλίους που κυκλοφόρησαν προκειμένου να εμπεδωθεί ο ρόλος τους. Ωστόσο τα αποτελέσματα υπήρξαν μεικτά. Σε πολλούς τομείς λειτούργησαν εποικοδομητικά ενώ σε άλλους λιγότερο ή καθόλου, ιδιαίτερα σε εκείνους όπου, λόγω σύνθεσης της κυβέρνησης, είχαν το προβάδισμα οι ΑΝΕΛ. Ωστόσο, ακόμη και στους τομείς που λειτούργησαν εποικοδομητικά, το έργο τους ήταν πολύ περισσότερο η κριτική της νομοθετικής παραγωγής της κυβέρνησης και πολύ λιγότερο έως καθόλου ο σχεδιασμός και ο προγραμματισμός. Στο σχήμα των ΕΠΕΚΕ δεν μπορούσαν, βέβαια, να ενταχθούν οι νομαρχιακές επιτροπές του κόμματος. Αυτό όμως είχε κάποιες φορές ως συνέπεια το να τρέχουμε να διορθώνουμε νομοσχέδια που άφηναν ακάλυπτες ολόκληρες περιοχές ή ολόκληρες κοινωνικές κατηγορίες.

Ωστόσο, παρά το ότι οι ΕΠΕΚΕ βοήθησαν σημαντικά, δεν ήταν εν τοις πράγμασι σε θέση να καλύψουν όλα τα επίπεδα σχέσεων μεταξύ κόμματος και κυβέρνησης. Παρουσιάστηκαν έτσι φαινόμενα όπου μέλη του κόμματος, ολόκληρες ΟΜ και νομαρχιακές επιτροπές, αλλά και βουλευτές ή ομάδες βουλευτών, έθεταν ερωτήματα ή ζητήματα στην κυβέρνηση και δεν λάμβαναν

σαφείς απαντήσεις ή απαντήσεις εντός εύλογου χρόνου από τα αρμόδια μέλη της. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, δεν έπαιρναν καθόλου απαντήσεις. Από την άλλη πλευρά, ισχύει επίσης ότι σε αρκετές περιπτώσεις τα ερωτήματα, τα ζητήματα ή τα αιτήματα που απευθύνονταν στους υπουργούς, χαρακτηρίζονταν από περιπτώσιολογία και αποσπασματικότητα. Σπάνια το κόμμα τροφοδοτούσε την κυβέρνηση με συγκροτημένες προτάσεις, αλλά και η κυβέρνηση δεν φαινόταν να διαθέτει ενιαίο τρόπο να ακούει το κόμμα. Η ανταπόκριση διέφερε ανάλογα με το πρόσωπο του υπουργού, τον τρόπο που ήταν οργανωμένο το γραφείο του ή τα χαρακτηριστικά των συνεργατών του. Το γενικό συμπέρασμα, πάντως, φαίνεται να είναι ότι στα χρόνια της διακυβέρνησης και κατά κανόνα –με σημαντικές εξαιρέσεις βέβαια– το κόμμα δεν έμαθε και δεν εκπαιδεύτηκε να μιλά γόνιμα με την κυβέρνηση και η κυβέρνηση δεν έμαθε και δεν εκπαιδεύτηκε να μιλά γόνιμα με το κόμμα.

Για να μετριάσουμε την ισχύ αυτού του γενικού συμπεράσματος, δεν πρέπει να αγνοήσουμε ότι υπήρξαν πρωτοβουλίες βουλευτών που ανέδειξαν σημαντικά θέματα, οδηγώντας την κυβέρνηση να νομοθετήσει συναφώς. Σημαντικό παράδειγμα είναι η ανάδειξη της νησιωτικότητας και η συγκρότηση ενός εξαιρετικού συνολικού σχεδίου για τη νησιωτική πολιτική. Προϊόν αυτής της πρωτοβουλίας υπήρξε, μεταξύ άλλων, η θεσμοθέτηση του «μεταφορικού ισοδύναμου» για επιβάτες και εμπορεύματα στις ακτοπλοϊκές μεταφορές.

Κατά αντίστροφη, αρνητική, κατεύθυνση, η μεταφορά από οργανώσεις και βουλευτές, προσωπικών αιτημάτων πολιτών χωρίς προηγούμενη επαρκή αξιολόγηση και κρίση συνιστά κακή πρακτική. Ή, ακόμη χειρότερα, οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι παρατηρήθηκαν λίγες περιπτώσεις όπου, από θέση κυβερνητικής ευθύνης, κάποιος προσπαθούσε να εκμεταλευθεί το προνόμιο της θέσης του για να αυξήσει την προσωπική επιρροή του. Τούτα συνιστούν επικίνδυνα συμπτώματα από τα οποία το κόμμα πρέπει να απαλλαγεί οριστικά, γιατί είναι εντελώς ξένα προς την ιστορία και τις παραδόσεις της Αριστεράς και του ΣΥΡΙΖΑ. Και ξένα πρέπει να παραμείνουν.

Από εκεί και πέρα, οφείλουμε επίσης να αναγνωρίσουμε ότι η δουλειά του κόμματος στις κλαδικές ενώσεις των επαγγελματιών, των επιστημόνων και των εργαζομένων είχε φτωχά αποτελέσματα. Δεν κατορθώσαμε να επινοήσουμε ένα μοντέλο συνδικαλισμού όχι κυβερνητικού, αλλά παραγωγικού, ενός συνδικαλισμού που διαμορφώνει πλατιές συμμαχίες ενόσω επισημαίνει λάθη και παραλείψεις του κυβερνητικού έργου και διεκδικεί τη διόρθωσή τους. Στηρίζοντας παράλληλα και κριτικά μια κυβερνητική πολιτική που αποβλέπει αποκλειστικά στην υπηρέτηση του κοινού καλού, ακόμη και όταν συγκρούεται με κάθε είδους ιδιοτελή συμφέροντα ή αναχρονισμούς.

Έτσι ή αλλιώς, βέβαια, οι χώροι αυτοί ουδέποτε υπήρξαν ιδιαίτερα προνομιακοί για το κόμμα μας. Κατά συνέπεια, δεν είχαμε ισχυρά δομημένες προσβάσεις σε αυτούς και ανάλογη στελέχωση. Όταν όμως το εκλογικό ποσοστό μας απογειώθηκε και, πολύ περισσότερο, όταν διεκδικήσαμε και επιτύχαμε να αναλάβουμε την κυβερνητική ευθύνη, το κενό αναδείχθηκε ως πολύ μεγάλο, και μάλιστα απέναντι στη συνολική επίθεση που δεχόμασταν. Οπότε, είναι εν προκειμένω αναγκαίο τα αρμόδια τμήματα και άλλες κομματικές δομές να αξιολογήσουν το ποιοτικό βάθος του πολιτικού μας οπλοστασίου ως προς τη συγκρότηση κλαδικής πολιτικής με λόγο προγραμματικό, δηλαδή όχι στενά συντεχνιακό. Είναι επίσης ανάγκη να μελετηθεί, να διαμορφωθεί και να εφαρμοστεί ένα σχέδιο ανάδειξης στελεχών ανά κλάδο, στελεχών ικανών να λειτουργήσουν διεισδυτικά με όρους μαζικής παρέμβασης, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα τις κατάλληλες κατά περίπτωση συνεργασίες και συμμαχίες.

Την περίοδο που διανύουμε και παράλληλα με την άσκηση και την επεξεργασία της αντιπολιτευτικής δράσης μας και της ενεργού συμμετοχής μας στα κοινωνικά κινήματα που έχουν ήδη αρχίσει να ξεδιπλώνονται, οφείλουμε να μεριμνήσουμε για το κόμμα ως κόρη οφθαλμού. Εν μέσω και με τη συνεπικουρία των σύνθετων διαδικασιών διεύρυνσης, ανασύνταξης και της αναδιαμόρφωσής του. Εκτός από τα χαρακτηριστικά που ήδη αναφέραμε, το κόμμα συνιστά το πεδίο όπου σχηματίζεται και διαπλάθεται δημοκρατικά η συνολική πολιτική μας, το πεδίο όπου δοκιμάζονται και κρίνονται, πάντα δημοκρατικά, οι ιδέες και οι προτάσεις που αφορούν τη στρατηγική και την τακτική μας, είτε μας έχει εμπιστευθεί ο ελληνικός λαός κυβερνητικές ευθύνες είτε όχι, το πεδίο όπου εκφράζεται και δοκιμάζεται η προσφορά του καθενός και της καθεμιάς μας.

## **10. Μαθήματα για το μέλλον**

Κοιτώντας μπροστά οφείλουμε να απαντήσουμε συνεκτικά στο ερώτημα τί πρέπει να κρατήσουμε, τί πρέπει να διορθώσουμε και σε ποια κατεύθυνση, όπως και τί να αναθεωρήσουμε ή να εγκαταλείψουμε, από τα πλούσια δεδομένα της εμπειρίας μας.

**1.** Πρέπει να κρατήσουμε και να υποστηρίξουμε την ιδέα της «Κυβέρνησης της Αριστεράς». Πέρα από επιτυχίες και αποτυχίες, η ίδια η άνοδος στην κυβέρνηση ενός αριστερού κόμματος όπως το δικό μας σηματοδοτεί τη δυνατότητα των πολιτικών δυνάμεων του αντικαπιταλιστικού ρεύματος να διεκδικούν όρους για τη μερική ή συνολική υλοποίηση ενός σχεδίου κοινωνικού μετασχηματισμού. Στη λογική του «εντός και εναντίον» του νεοφιλελευθερισμού, δηλαδή του «εντός και εναντίον» της σύγχρονης μορφής του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η λογική του πολιτικού αναχωρητισμού, της απόσυρσης στην «ασφάλεια» της αντιπολιτευτικής διαμαρτυρίας, μπορεί ίσως να διασφαλίζει σε ατομικό επίπεδο μια ηθικά διαχειρίσιμη διέξοδο, αλλά δεν εισφέρει σε τίποτε στην προώθηση της στρατηγικής της Αριστεράς. Το να δεχθεί ένα

αριστερό κόμμα –σε πλαίσιο έκρηξης των ανισοτήτων, διεύρυνσης των κοινωνικών χασμάτων, κρίσης της δημοκρατίας και κινδύνου κλιματικής καταστροφής– ότι δεν έχει κανέναν ρόλο να παίξει σε μια κυβέρνηση εντός καπιταλισμού είναι επιλογή απολύτως αντίθετη με τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων και της κοινωνίας εν γένει. Αν το καλοκαίρι του 2015 είχαμε προβεί σε μια συνειδητή αποχώρηση από την κυβέρνηση, ώστε να μην εφαρμόσουμε μνημόνιο ή, ακόμα περισσότερο, αν είχαμε κινηθεί προς μια επιλογή «άλματος στο κενό», όπως προέκρινε μια μερίδα τότε συντρόφων, ενδεχομένως δεν θα χάναμε ένα τμήμα της κοινωνικής μας στήριξης. Θα χάναμε, όμως, την κοινωνία στο σύνολό της, γιατί θα διαψευδόνταν η κυβερνητική μας στρατηγική και θα απαξιωνόνταν η στάση ευθύνης που διατηρούσαμε απέναντι στην κοινωνία: να προσπαθήσουμε με όλες μας τις δυνάμεις να κρατήσουμε την κοινωνία όρθια μέσα στο τέλμα της κρίσης.

**2.** Η οξύτητα, το βάθος και το πολυεπίπεδο ξεδίπλωμα της κρίσης απελευθέρωσαν κοινωνικές δυνάμεις και οδήγησαν στην αναζήτηση αριστερών κυβερνητικών λύσεων. Προφανώς μια αριστερή κυβερνητική λύση φέρει πολλαπλά φορτία. Ανάλογα με τους τρόπους που είναι σε θέση να τα αντιμετωπίσει, μπορεί να είναι επαναστατική, να είναι ριζοσπαστική, να είναι προοδευτική. Ο χαρακτήρας της κυβέρνησης καθορίζεται από το ευρύτερο πλαίσιο συσχετισμών και παράλληλα από την ωριμότητα του πολιτικού υποκειμένου. Η κυβέρνησή μας υπήρξε προοδευτική κυβέρνηση σε συνθήκες καπιταλισμού, κυβέρνηση που είχε να αντιμετωπίσει και να διαχειριστεί πολύ ισχυρούς και ιδιαίτερα σκληρούς περιορισμούς, όπως συμπεκνώνονταν στην αναγκαστική αποδοχή από πλευράς μας του τρίτου μνημονίου. Ταυτόχρονα, το κόμμα μας, έχοντας να διαχειριστεί το γεγονός της απότομης εκλογικής του ανόδου και της ανάδειξής του σε κόμμα κυβερνητικής δυναμικής και ευθύνης, οφείλε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα να καλλιεργήσει κυβερνητική ικανότητα. Υποχρεωμένο έτσι να ακολουθεί συχνά μια πρακτική του «ναυπηγώντας εν πλω», ή του μαθαίνοντας εν κινήσει. Είναι ανάγκη να έχουμε στο μέλλον μια σαφέστερη εικόνα των προϋποθέσεων μιας προοδευτικής κυβέρνησης εντός καπιταλισμού, εικόνα που θα λειτουργήσει ως βάση για να ξεπεράσουμε τον αντίστοιχο στενό ορίζοντα. Δεν πρέπει να θεωρήσουμε ότι μόνη προϋπόθεση για να υπάρξει τέτοια κυβέρνηση είναι η επίτευξη της απαραίτητης εκλογικής πλειοψηφίας. Οφείλε να υπάρξει πληρέστερη προετοιμασία ιδεολογικά, προγραμματικά και οργανωτικά. Ο ιδεολογικός και πολιτικός λόγος, όπως και το πρόγραμμα της προοδευτικής κυβέρνησης, οφείλουν να τονίζουν τους όρους και τις προϋποθέσεις από όπου εξαρτάται η έκταση και το βάθος των αλλαγών. Η δε οργανωτική προετοιμασία οφείλει να μεριμνά για συλλογική λειτουργία και στελέχωση που θα υλοποιούν αυτές τις προϋποθέσεις.

**3.** Γνωρίζαμε ότι το σχέδιό μας να τεθεί τέλος στη λιτότητα στη χώρα μας απαιτούσε αλλαγές –ή ελαστικοποίηση κανόνων– σε ευρωπαϊκή κλίμακα και ότι δεν ήταν δυνατόν να αντιστραφεί η ευρωπαϊκή πολιτική της λιτότητας αποκλειστικά και μόνο προς χάριν της Ελλάδας. Ούτε βέβαια να

διαγραφεί αποκλειστικά το ελληνικό χρέος, χωρίς να συμβεί κάτι ανάλογο και σε άλλες χώρες που ήταν ταυτοχρόνα και δανειστές μας και οι ίδιες υπερχρεωμένες. Με αυτήν την έννοια, το σχέδιό μας είχε και λογική και συγκεκριμένα διεθνο-πολιτικά ερείσματα: υπήρχαν και άλλες φωνές στην Ευρώπη που στήριζαν την ίδια γραμμή. Δεν ήταν αυθαίρετο, λοιπόν, να στηριζόμαστε στην εκτίμηση ότι θα υπήρχαν και άλλα αριστερά και προοδευτικά παραδείγματα που θα συνέδραμαν το δικό μας ή, ακόμα περισσότερο, ότι μια δική μας νίκη θα λειτουργούσε ως καταλύτης για αλλαγές και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτή ακριβώς την προοπτική πολέμησε το στρατόπεδο Σόιμπλε που υπηρετούσε διαμετρικά αντίθετους στόχους: να αποφευχθεί ρήγμα στην ευρώ-λιτότητα και να αποτραπεί πάση θυσία η επέκταση του ελληνικού πειράματος και αλλού στην Νότια Ευρώπη. Η αλληλεγγύη από κινήματα, αριστερές δυνάμεις και κυβερνήσεις ήταν σημαντική, αλλά όχι αρκετή. Σε εκείνη τη φάση ακόμα και η μεγάλη μερίδα των σοσιαλδημοκρατών ήταν επιφυλακτική, καθώς φοβόταν πως μια επιτυχία του ΣΥΡΙΖΑ θα ενίσχυε τις ριζοσπαστικές τάσεις στις γραμμές της. Στον άνισο αυτόν αγώνα, ο οποίος, κυρίως μετά τους πρώτους μήνες του 2015, πήρε μορφή πολέμου και διαρκούς εκβιασμού, *είμαστε σχεδόν μόνοι*. Όπως αποδείχτηκε και στη πράξη, το εγχείρημα της προοδευτικής κυβέρνησης απαιτεί σημαντική προεργασία στο πεδίο των διεθνών συμμαχιών και συσχετισμών, ώστε η προοδευτική κυβέρνηση να μην απομονωθεί πλήρως κατά την προώθηση του σχεδίου της.

**4.** Η μεγάλη σημασία του εγχειρήματός μας είναι κατ' αρχάς ότι *εξήλθαμε από τα μνημόνια*, –κάτι το οποίο δεν είχε κατορθώσει καμιά από τις προηγούμενες κυβερνήσεις– ενώ αποφύγαμε ταυτόχρονα τέταρτο μνημόνιο ή την υπαγωγή της χώρας σε πιστοληπτική γραμμή στήριξης. Με άλλα λόγια, επί της δικής μας κυβερνήσεως *έλαβε τέλος ο φαύλος κύκλος των μνημονίων*. Δεύτερον, επιτεύχθηκε ρύθμιση του χρέους, ρύθμιση η οποία προφανώς δεν βρίσκεται κοντά στη δική μας αντίληψη, αλλά παρέχει έναν διάδρομο δεκαετίας με σχετικά χαμηλές δαπάνες εξυπηρέτησης του χρέους και διασφαλισμένη τη βιωσιμότητά του. Τρίτον, δεν αφήσαμε «καμένη γη» στους επόμενους: *είμαστε η μόνη κυβέρνηση που δεν παραδώσαμε άδεια ταμεία αλλά ισχυρά αποθέματα*. Τέταρτον, *στηρίξαμε τα αδύναμα τμήματα της κοινωνίας*, προσπαθώντας να αντιμετωπίσουμε την ανθρωπιστική κρίση και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Πέμπτον, διαχειριστήκαμε μια πρωτοφανή σε όγκο και σφοδρότητα προσφυγική κρίση με ορους ανθρωπισμού και αλληλεγγυής. Έκτον, αναβαθμίσαμε τη διεθνή θέση της χώρας και την αναδείξαμε σε παράγοντα σταθεροτητας στη περιοχή, ιδίως μετά τη συμφωνία των Πρεσπών. Μολονότι πολλές από τις πληγές της κρίσης παραμένουν, *παραδώσαμε τη χώρα σε πολύ καλύτερη κατάσταση απ' ό,τι την παραλάβαμε*.

**5.** Τι πετύχαμε για την Αριστερά στην Ελλάδα; *Σπάσαμε το ταμπού ότι δήθεν η Αριστερά δεν μπορεί να κυβερνήσει*, ότι είναι αποκλειστικά δύναμη διαμαρτυρίας, ότι δεν μπορεί να διαχειριστεί τα



«σύνθετα» προβλήματα της διακυβέρνησης. Δείξαμε ότι η Αριστερά μπορεί, και μάλιστα υπό εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, να *διαχειρίζεται ικανοποιητικά, χωρίς, βέβαια, να αποφεύγει τα λάθη, τις υποθέσεις της χώρας*. Δημιουργήσαμε έτσι ένα πολύτιμο απόθεμα εμπειριών και ένα σημαντικό εφόδιο για το μέλλον. Δείξαμε, ακόμη, ότι η Αριστερά είναι η δύναμη για να αντιμετωπιστούν τα δύσκολα, εχέγγυο για τη δημοκρατική πορεία της χώρας, στήριγμα των λαϊκών στρωμάτων και των αδύναμων της κοινωνίας, ο μόνος παράγοντας που αποβλέπει με ειλικρίνεια στην προοδευτική ανασυγκρότηση της χώρας και του κράτους. Τι πετύχαμε για την Αριστερά στην Ευρώπη; Κάναμε το χρέος μας απέναντί της. *Είμαστε οι πρώτοι οι οποίοι, μέσα στον ασφυκτικό νεοφιλελεύθερο κλοιό λιτότητας, επιχειρήσαμε μια προοδευτική διακυβέρνηση*. Έτσι τόσο η θετική όσο και η αρνητική εμπειρία μας συνιστά παρακαταθήκη για την ευρωπαϊκή Αριστερά.

**6.** Από την εξέλιξή της, φάνηκε ότι η κρίση δεν ήταν αποκλειστικά οικονομική, αλλά κατ' αρχάς πολιτική. Συνιστούσε, δηλαδή, κρίση εκπροσώπησης και κρίση νομιμοποίησης των δημοκρατικών πολιτικών διευθετήσεων, κρίση που στράφηκε ενάντια στις κυρίαρχες συστημικές πολιτικές δυνάμεις σε πολλές χώρες. Από αυτήν την πλευρά, εμείς συνιστούσαμε τη *δημοκρατική απάντηση στην κρίση*, κάτι που υποτιμούν και υποβαθμίζουν με ασυγχώρητη ανευθυνότητα οι αντίπαλοί μας. Αν δεν είχαμε οικοδομήσει αυτή τη σχέση εμπιστοσύνης με το ελληνικό λαό, μέσα από πολύχρονους, πολυσύνθετους και επώδυνους αγώνες, και αν ο ελληνικός λαός δεν μας αναδεικνυε ως τη δική του δημοκρατική επιλογή, οι εξελίξεις στη χώρα μας θα μπορούσαν να λάβουν δραματικές τροπές προς αντιδημοκρατικές και αυταρχικές κατευθύνσεις. Επιπλέον, προσπαθήσαμε, ατελώς βέβαια, να προωθήσουμε ένα διαφορετικό μοντέλο διακυβέρνησης, να συνδέσουμε το οικονομικό και το κοινωνικό, να κοινωνικοποιήσουμε τις πολιτικές μας παρεμβάσεις, να λειτουργήσουμε με έναν διαφορετικό τρόπο απέναντι στην κοινωνία και την κοινή γνώμη. Το ότι όλα αυτά δεν καταφέραμε να τα υλοποιήσουμε στην πληρότητά τους συνιστά μερική αποτυχία. Ωστόσο διαμορφώσαμε μια προοπτική και ένα πλαίσιο δράσης που θα επιτρέψουν στο σχέδιό μας να υλοποιηθεί πληρέστερα στο μέλλον. Η παρακαταθήκη που φέρουμε είναι ότι ο κόσμος μας ψήφισε γιατί δεν ήμασταν «όμοιοι με τους άλλους», δηλαδή πολιτικά δρώντες του χρεοκοπημένου πολιτικού συστήματος που βύθισε τη χώρα. Αυτή η παρακαταθήκη δεν είναι δεδομένη άπαξ δια παντός. Οφείλουμε να τη διεκδικούμε και να τη δικαιώνουμε διαρκώς. Γιατί, μπορεί μεν να θέσαμε την οικονομία σε τροχιά ανάκαμψης, ωστόσο τα ζητήματα της πολιτικής κρίσης παραμένουν παρόντα και κρίσιμα, όπως επιβεβαιώνει άλλωστε και η διακυβέρνηση της ΝΔ.

**7.** Η διάσταση της πολιτικής βούλησης είναι καθοριστική. *Αν δεν μιλάγαμε για «κυβέρνηση της Αριστεράς» το 2012 δεν θα βρισκόμασταν σε αυτήν τη θέση*. Αν δεν είχαμε εμπλακεί δυναμικά στην εκλογική μάχη, δεν θα μετατρέπóταν η κοινωνική δυναμική σε εκλογική νίκη τον Ιανουάριο του 2015. Αν δεν επιμέναμε στην ανάγκη της διαρκούς και επίμονης διαπραγμάτευσης, δεν θα

επιτυχάναμε το διαφορετικό μείγμα μέτρων που επιτύχαμε. Μολαταύτα, η εμπειρία μας έδειξε και την ανάγκη να έχουμε επίγνωση των κινδύνων και να αποφεύγουμε τις παγίδες του βολонταρισμού. *Η πολιτική βούληση είναι πάντα αναγκαία αλλά δεν αρκεί. Η διακυβέρνηση απαιτεί αυτογνωσία, εμπειρίες, μελέτη, προετοιμασία, μεθοδολογία, γνώση, ιδεολογική εγρήγορση.* Η παραγνώριση αυτού του παράγοντα οδηγεί σε λάθη, απώλεια χρόνου και δυνάμεων και σε αποπροσανατολισμό από τις πραγματικές λύσεις. Εκτός αυτών, ο διεθνής συσχετισμός παράγει περιορισμούς τους οποίους στο βραχύ χρόνο οφείλουμε να λάβουμε υπόψιν. Αλλιώς αποσυνδέουμε πλήρως τη θεωρία και τη βούληση από την πρακτική και την υλοποίηση. Από την άλλη πλευρά όμως, η αναγωγή των αποτυχιών στον δυσμενή συσχετισμό συνιστά αποποίηση της ευθύνης μιας αριστερής κυβέρνησης. Έτσι κι αλλιώς, εντός καπιταλισμού, η Αριστερά διαχειρίζεται έναν καταρχήν εξαιρετικά δυσμενή συσχετισμό. Πρέπει να γνωρίζουμε πολύ καλά ότι δεν θα πορευθούμε σε ευνοϊκό πλαίσιο, ότι οι αντίπαλες δυνάμεις απορρίπτουν την ίδια την ιδέα της αριστερής κυβέρνησης ασχέτως συγκεκριμένων στοχεύσεων και περιεχομένου πολιτικής, ότι το κεφάλαιο θα είναι εναντίον της προοπτικής του κοινωνικού μετασχηματισμού, ότι τα μίντια θα είναι εχθρικά, ότι το «βαθύ κράτος» θα μας υπονομεύει. Οποιαδήποτε άλλη αντίληψη συνιστά επικίνδυνη αυταπάτη που πρέπει να καταπολεμούμε συλλογικά και ενεργά. Άρα η επίγνωση των ορίων των εφικτών λύσεων όσο και η *διαρκής προσπάθεια για τη διεύρυνση αυτών των ορίων* είναι απαραίτητα συστατικά της αριστερής κυβέρνησης.

**8.** Ως προς το σκέλος των πολιτικών συμμαχιών, επιλέξαμε για μεγάλο διάστημα της κυβερνητικής μας θητείας να συνυπάρξουμε με τους ANEL. *Η επιλογή μας αυτή δικαιώθηκε τόσο στο επίπεδο της διεξαγωγής της διαπραγμάτευσης με τους δανειστές, όσο και στο επίπεδο της ολοκλήρωσης του προγράμματος του μνημονίου.* Επιπλέον, υπήρξε υποχρεωτική γιατί δεν πρέπει να λησμονούμε τη βαθιά εχθρότητα με την οποία μας αντιμετώπισαν όλα αυτά τα χρόνια οι πολιτικές εκφράσεις του Κέντρου, εχθρότητα που καθιστούσε ανέφικτη την πολιτική σύμπλευση μαζί τους. Μολαταύτα, η συμμαχία με τους ANEL είχε όρια, τα οποία αναδείχθηκαν συγκεκριμένα στο ζήτημα της Συμφωνίας των Πρεσπών. Δεν ήταν δυνατόν να λυόταν η συμμαχία με τους ANEL πριν από την ολοκλήρωση του προγράμματος, αφού αυτή ήταν η εντολή που είχαμε λάβει το Σεπτέμβριο του 2015 και ως προς την εκπλήρωση της οποίας αμφότερα τα κόμματα ήταν απόλυτα δεσμευμένα μέχρι τον Αύγουστο του 2018. Με τη συμφωνία των Πρεσπών προβήκαμε σε μια αξιακή επιλογή, η οποία ήρθε σε αντίθεση με τις αξιακές προτεραιότητες του πρώην εταίρου μας και οδήγησε σε ένα «έντιμο διαζύγιο». Για αυτούς τους λόγους, προοδευτική συμπαράταξη δεν μπορούσε να προκύψει νωρίτερα, αφού ο χώρος του Κέντρου κινούνταν σε σκληρή αντι-ΣΥΡΙΖΑ γραμμή, όπως άλλωστε εξακλουθεί εν πολλοίς να κινείται. Η συμφωνία των Πρεσπών, αλλά και η ολοκλήρωση του προγράμματος του μνημονίου, *ανέδειξαν τη δυνατότητα μιας αριστερής-προοδευτικής διεξόδου από την κρίση, διεξόδου που παραμένει βασικό επίδικο για τον αριστερό-προοδευτικό χώρο σήμερα.* Αυτό

που έχει αλλάξει είναι τα συγκεκριμένα διλήμματα, τα επίπεδα ή πεδία της κρίσης και οι διαχωριστικές γραμμές. Για να το πούμε αλλιώς, η συμφωνία των Πρεσπών δεν πρέπει να ιδωθεί ως αποκλειστικό σημείο προοδευτικής σύγκλισης, αλλά, αντίθετα, ως έκφραση μιας συνολικής πολιτικής αντίληψης, η οποία θέτει στο επίκεντρο τη βαλκανική συνανάπτυξη, την παραγωγική ανασυγκρότηση ενάντια στη λιτότητα και στον νεοφιλελευθερισμό, την ανασύνταξη του κοινωνικού κράτους, την πολιτιστική αναγέννηση της ελληνικής κοινωνίας. Για την εκπλήρωση αυτού του στόχου, χρειάζεται να συνεργαστούμε στο πλαίσιο μιας συμπαράταξης. Πρέπει να ξεφύγουμε από την πολιτική των προσωποκοτήτων και να δουλέψουμε κατά βάσιν με οργανωμένες συλλογικότητες. Να μη φοβηθούμε τη μαζικοποίηση, αλλά και να μη δημιουργήσουμε λέσχη οπαδών. Να σφυρηλατήσουμε πολιτικές συγκλίσεις σε στέρεες ιδεολογικές και προγραμματικές βάσεις, αλλά ταυτόχρονα να μην παρασυρθούμε σε έναν εκλογικίστικο ιδεολογικό εκλεκτικισμό. Να απευθυνθούμε γενναιόδωρα στους πολιτικούς χώρους του Κέντρου, αλλά ταυτόχρονα να μην αντιμετωπίζουμε τους δυνητικούς συμμάχους αποκλειστικά με όρους συγχρονίας και με διαγραμμένο το πολιτικό τους παρελθόν. Και το κυριότερο, οφείλουμε να αντιστοιχίσουμε το κοινωνικό με το πολιτικό μέτωπο. *Στόχος μας δεν είναι απλά να κερδίσουμε τις εκλογές αλλά να προωθήσουμε τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Και αυτό απαιτεί μια μαχόμενη κοινωνία που ξεφεύγει από λογικές ανάθεσης και διεκδικεί τη δική της διαμορφωτική συμμετοχή.*

**9.** Οποιοδήποτε μετασχηματιστικό πολιτικό εγχείρημα προϋποθέτει την ύπαρξη μιας κοινωνικής συμμαχίας, που λειτουργεί ως το κοινωνικό του στήριγμα. Η κοινωνική συμμαχία που στήριξε την πορεία και την άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ στην κυβέρνηση προέκυψε από τα μεγάλα κινήματα αντίστασης στη λιτότητα και από τη μεγάλη αποστοίχιση τέως ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ που αναζήτησαν στην Αριστερά την καλύτερη εκπροσώπηση των λαϊκών συμφερόντων. Στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 λάβαμε την εντολή να ολοκληρώσουμε το τρίτο «πρόγραμμα προσαρμογής», κρατώντας την κοινωνία όρθια και δίνοντας μάχες για να διευρύνουμε το πεδίο του «παράλληλου προγράμματος». Ωστόσο υπήρξαν ολιγωρίες. Υποβαθμίσαμε τον διάλογο με τις δυνάμεις της κοινωνίας, υπερτονίσαμε την επικοινωνία μας με τους εκπροσώπους των εργοδοτών, δεν επιδιώξαμε κάποιου είδους επικοινωνία με τη ΓΣΕΕ, αρκεστήκαμε στο να ανταποκρινόμαστε σε πάσης φύσεως αιτήματα από διαφορές πλευρές. Ούτε πριν τη διακυβέρνηση ούτε κατά τη διάρκεια της είχαμε κάποιο επεξεργασμένο σχέδιο για το συνδικαλιστικό κίνημα και τα όργανα του, όπως και για τις στάση μας απέναντι στις οργανώσεις της μεγάλης και της μικρής εργοδοσίας. Ως εκ τούτου δεν μπορέσαμε να διαμορφώσουμε μια στέρεη κοινωνική συμμαχία που θα απέβαινε ενεργό στήριγμα της κυβερνητικής δράσης. Δεν εμπλέξαμε ευθέως και άμεσα την κοινωνία στην κυβερνητική δουλειά, ψηφίζαμε κάποτε νόμους για τους οποίους δεν υπήρχαν οι κοινωνικές δυνάμεις να τους υλοποιήσουν. Οι συνέπειες από την αποδυνάμωση των κοινωνικών μας συμμαχιών έγιναν ιδιαίτερα ορατές στις ευρωεκλογές του Μαΐου 2019, όπου μεγάλο μέρος της εκλογικής μας βάσης

επέλεξε να μη μας ψηφίσει. Ωστόσο, στη συνάφεια των εθνικών εκλογών του 2019, η προοπτική της παλινόρθωσης ενός νεοφιλελεύθερου αυταρχισμού συσπείρωσε τα λαϊκά στρώματα σε μια αριστερή-προοδευτική ψήφο, η οποία συνιστά την αφετηρία μας για το μέλλον. Τα αποτελέσματα του Ιουλίου 2019 κατέδειξαν ότι είμαστε το κόμμα των οικονομικά ασθενέστερων και κοινωνικά αποκλεισμένων, το κόμμα της νεολαίας και της προοδευτικής διάνοησης, το κόμμα των μισθωτών τάξεων και της λαϊκής μεσαίας τάξης, το κόμμα του μέλλοντος και όχι του δικομματικού παρελθόντος της χρεοκοπίας. Τα στρώματα αυτά δεν μας προσέφεραν άνευ όρων στήριξη. Υπήρχαν στοιχεία στην πολιτική μας στα οποία άσκησαν κριτική και τα απέρριψαν. Αναγνώρισαν όμως, την ταξική μεροληψία της δράσης μας, το γεγονός ότι η δαιμονοποίησή μας από τα κυρίαρχα συγκροτήματα ενημέρωσης ήταν στην πραγματικότητα μια ταξική επίθεση εναντίον των ίδιων και ενάντια στις καλές μας προθέσεις, ακόμα και αν αυτές δεν οδήγησαν στα επιθυμητά αποτελέσματα. Οφείλουμε, επομένως, στο επόμενο διάστημα να *οικοδομήσουμε οργανωμένα την κοινωνική συμμαχία που προέκυψε από την εκλογική μας βάση και να μεθοδεύσουμε την ανασυγκρότησή μας πάνω σε αυτήν τη συμμαχία.*

**10.** Η «ταξική μεροληψία» ήταν το βασικό πρόταγμα της πολιτικής μας. Συνιστά την ιδιαίτερη οπτική υπό την οποία προσεγγίζουμε την κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα και η οποία κανοναρχεί την πολιτική μας δράση. Λόγω των αντικειμενικών περιορισμών που απέρρεαν από την εφαρμογή του μνημονίου, είμαστε υποχρεωμένοι να παλεύουμε για τη διεύρυνση του πεδίου του «παράλληλου προγράμματος» και ταυτόχρονα να παλεύουμε για ένα μείγμα μέτρων που αίρουν βάρη από τα λιγότερο προνομιούχα στρώματα. Οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι σε κάποιες περιπτώσεις ήταν σχεδόν αδύνατο να υποστηρίξουμε το ταξικό κριτήριο και να πείσουμε τον κόσμο μας για την ταξική μεροληψία των πολιτικών μας. Παράλληλα διαρρήξαμε εν μέρει τη συμμαχία με τα μεσαία στρώματα, μέσω της φορολογικής και ασφαλιστικής πολιτικής μας, γιατί αλλιώς δεν θα μπορούσαμε να διατηρήσουμε την ταξική μεροληψία της πολιτικής μας γενικότερα. Επιπλέον, υποτιμήσαμε τη βαθιά διείσδυση μιας νεοφιλελεύθερης «κοινής λογικής» γύρω από τη σχέση κράτους και κοινωνίας, η οποία πρόβαλε πρόσθετα εμπόδια. Σε κάποιες περιπτώσεις, μπλέξαμε την «ταξική μεροληψία» με μια βραχυπρόθεσμη και αποσπασματική επιδοματική πολιτική και δεν εξηγήσαμε επαρκώς ότι ακόμη και οι παρεμβάσεις αυτού του χαρακτήρα λειτουργούν προς όφελος του *συνόλου* της κοινωνίας, καθώς ενισχύουν την κοινωνική συνοχή και τη ζήτηση. Επιτρέψαμε στη Δεξιά να σφετεριστεί την έννοια της «μεσαίας τάξης», γιατί, από τη δική μας πλευρά, δεν διαθέταμε ή δεν ενεργοποιήσαμε μια συνεκτική θεωρία του τί είναι «μεσαία τάξη», αναπαράγοντας έτσι, τουλάχιστον έμμεσα, έναν ελιτίστικο αντι-μικροαστισμό που χαρακτηρίζει κάποιες πλευρές της Αριστεράς του 3%.

**11.** Με βάση αυτές τις διευκρινίσεις, η μάχη για την ιδεολογική ηγεμονία οφείλει να δοθεί προγραμματικά και κοινωνικά, δηλαδή το κριτήριο της ταξικής μεροληψίας οφείλει να ενταχθεί σε ένα συγκροτημένο πολιτικό πρόγραμμα που θα υλοποιηθεί από ένα ανασυγκροτημένο πολιτικό υποκείμενο. Δε πρέπει να υποτιμήσουμε τον κίνδυνο να περισταλούμε σε *κόμμα κοινωνικής μειονεξίας*. Αντίθετα, οφείλουμε να υπερβούμε τη μειονεξία με συστηματικό τρόπο ώστε να αποβούμε το *κόμμα της κοινωνικής δικαιοσύνης*. Πρέπει να ξεφύγουμε από λογικές αποσπασματικών προτάσεων που ανταποκρίνονται μόνο στη στενή συγκυρία και να διαμορφώσουμε μια *συνολική πρόταση* που θα καλλιεργεί αγωνιστικό και αριστερό ήθος και θα κινητοποιεί τα λαϊκά στρώματα για την υλοποίησή της. Πρόταση που θα εγκαθιδρύει μια «κοινή λογική» που θα αντιμάχεται την νεοφιλελεύθερη «ορθοδοξία». Σε συνάρτηση με τον απαραίτητο και συστηματικό *ιδεολογικό αγώνα* που εν πολλοίς έλειψε το προηγούμενο διάστημα. Το πρόγραμμα της Αριστεράς έχει και παιδαγωγικό ρόλο: το να αποκρύπτονται οι πολιτικές και ιδεολογικές ορίζουσες πίσω από στενούς εκλογικούς σχεδιασμούς και να λειαινούνται οι αιχμές διαπαιδαγωγεί με λάθος τρόπο τον κόσμο μας. Πρέπει να είμαστε σαφείς ως προς τις αξιακές μας προτεραιότητες, αλλά ταυτόχρονα ανεκτικοί προς την πολυμορφία του εν γένει προοδευτικού χώρου. Πρέπει να παρεμβαίνουμε για να ζυμώσουμε τον κόσμο που έρχεται κοντά μας, αλλά δεν πρέπει να είμαστε παρακολούθημα της πολυμορφίας του. Δεν είμαστε *κόμμα αριστερών «αρίστων»* ούτε βέβαια *κόμμα προοδευτικών «οπαδών»*. Πρέπει να γίνουμε δύναμη κοινωνικού μετασχηματισμού με συγκεκριμένο και συμπεριληπτικό πρόγραμμα και ταύχρονα μαζικό αριστερό *κόμμα*.

**12.** Πολλές φορές και με πολλές αφορμές διαπιστώθηκε ότι, ενώ είχαμε την κυβέρνηση, δεν είχαμε την εξουσία. Αλλά μπορούσε να ήταν διαφορετικά; Ασφαλώς η επέκταση της εξουσίας και της επιρροής της κυβέρνησης σε *πλάτος* είναι σημαντική. Αλλά σημαντική είναι επίσης η *ποιότητα του τρόπου άσκησης της εξουσίας* εκεί που την έχουμε, η επίτευξη της απαραίτητης *εμβάθυνσης* στην προώθηση των αποφάσεών μας. Οι αδυναμίες σε πολλά πεδία δεν οφείλονταν στο ότι δεν είχαμε την εξουσία, αλλά στο ότι δεν αξιοποιήσαμε και δεν ασκήσαμε σωστά εκείνη που είχαμε. Βεβαίως, σε άλλα πεδία συνέβη το αντίθετο: δεν είχαμε τη θεσμική δυνατότητα να ασκήσουμε την πολιτική μας ή αυτό μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο υπό ποικίλους και ισχυρούς περιορισμούς (όπως στον τραπεζικό τομέα, στο ΤΧΣ, σε τομείς του υπουργείου οικονομικών, στο ΤΑΙΠΕΔ κ.ά.) Υπ' αυτήν την έννοια, μια στρατηγική της Αριστεράς για το μέλλον οφείλει να είναι στρατηγική διακυβέρνησης, αλλά ταυτόχρονα και μετασχηματισμού συστημάτων και δομών εξουσίας, όπως και διαμόρφωσης νέων δομών και θεσμών για την ενίσχυση της διαφάνειας, του κοινωνικού ελέγχου και τελικά της λαϊκής κυριαρχίας.

**13.** Είναι γεγονός ότι κατορθώσαμε σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα να διαμορφώσουμε ένα σώμα στελεχών τα οποία απέκτησαν επάρκεια στη διαχείριση κυβερνητικών ζητημάτων. Αξιοποιήσαμε σε πολλές περιπτώσεις υγιή στοιχεία της διοίκησης, προσφέροντάς τους χώρο να αναπτυχθούν και να αναγνωριστούν. Σεβαστήκαμε τον χαρακτήρα του δημοσίου, προσπαθήσαμε, έστω ατελώς, να ενεργοποιήσουμε μια νέα σχέση ανάμεσα στους πολίτες και το κράτος. Σε πολλές περιπτώσεις προωθήσαμε μεταρρυθμίσεις «αστικού εκσυγχρονισμού» που είχαν καθηλωθεί για πελατειακούς λόγους από προηγούμενες κυβερνήσεις, ήρθαμε σε αντιπαράθεση (χωρίς επιτυχία πάντοτε) με ειδικά συμφέροντα εντός του κράτους, καταστήσαμε τις σχέσεις οικονομίας, κράτους και πολιτών λίγο περισσότερο αξιόπιστες. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, καλλιεργήσαμε ένα έντιμο δημόσιο ήθος διαχείρισης, το οποίο, ακριβώς επειδή ήταν έντιμο, βρέθηκε στο στόχαστρο των αντιπάλων μας.

**14.** Κεντρικό και πραγματικό πρόβλημα για το μέλλον είναι το ζήτημα του κράτους. Το πρόβλημα δεν είναι μόνο διαχειριστικό. Αναλάβαμε την κυβέρνηση χωρίς κοινή θεωρητική κατανόηση και συναντίληψη για το είναι το νεοελληνικό κράτος. Η λογική μας διεπόταν από μια αντίληψη που ξεκινούσε από απόψεις (αριστερίστικης) «κατάληψης» του κράτους και έφτανε μέχρι απόψεις ότι το κράτος είναι απολύτως αμερόληπτο ή ότι αποτελείται από ουδέτερους διοικητικούς μηχανισμούς που θα μπορούσαν να τεθούν εργαλειακά στην υπηρεσία μιας αριστερής διακυβέρνησης. Αυτές οι αντιληψεις απέτρεπαν τη διαμόρφωση και την ανάπτυξη μιας συνολικής μετασχηματιστικής πολιτικής ή, τουλάχιστον, οι σχετικές προσπάθειες υποτιμηθήκαν υπέρ πιο άμεσων αλλά αποσπασματικών διευθετήσεων. Παράδειγμα είναι η εντελώς υποτονική αξιοποίηση της αναπτυξιακής στρατηγικής που διαμορφώσαμε. Στην πραγματικότητα, ενώ είχαμε πρόγραμμα διακυβέρνησης, δεν είχαμε επαρκώς επεξεργασμένα και συγκεκριμένα σχέδια μετασχηματισμών: πώς αλλάζουν τα πράγματα σε συγκεκριμένους τομείς, πώς προσλαμβάνουν άλλο περιεχόμενο οι θεσμοί, πώς επεκτείνεται η επιρροή μας ως κυβέρνηση. Αφού δεν κατορθώσαμε να διαμορφώσουμε μια συνεκτική αντίληψη περί κράτους, κάθε υπουργείο έφτανε να λειτουργεί απλώς με τη δική του δυναμική, γιατί, επιπλέον, δεν διαμορφώσαμε κεντρικούς συντονιστικούς θεσμούς με δεσμευτική δράση –εκτός του γραφείου του Πρωθυπουργού, το οποίο, όμως, λειτουργούσε ανάλογα και επί των προηγούμενων κυβερνήσεων. Τα ενδιάμεσα συλλογικά κυβερνητικά όργανα, όπως το ΚΥΣΟΙΠ και το ΚΥΣΚΟΙΠ και το ΚΥΣΕΑ, ενώ συνέβαλαν στη διαμόρφωση και στον συντονισμό της πολιτικής στους αντίστοιχους τομείς, δεν είχαν ως αντικείμενο θέματα που θεωρούνταν «εσωτερική υπόθεση» ενός υπουργείου. Δεν είχαμε ενιαία και επεξεργασμένη στάση απέναντι στη δημοσιούπαλληλικό σώμα ούτε αξιοποιήσαμε επαρκώς τις όποιες οργανωμένες μας δυνάμεις στα υπουργεία και στις υπηρεσίες, όπου υπήρχαν, ενώ δεν φροντίσαμε έγκαιρα να δημιουργήσουμε νέες δυνάμεις εκεί που δεν υπήρχαν. Δεν είχαμε συγκεκριμένη και προ-διαμορφωμένη πολιτική για κάθε υπουργείο. Αντιμετωπίσαμε τους

υπαλλήλους είτε με αποστροφές του τύπου «είναι όλοι τεμπέληδες» είτε με επιλεκτικές συγκλίσεις και συμμαχίες, κάποτε με παράγοντες αμφιλεγόμενης φήμης. Δεν είχαμε γενική πολιτική ανασχεδιασμού του κράτους και της δημόσιας διοίκησης –με κάποιες εξαιρέσεις– ενώ υποτιμήσαμε την ανάγκη διοικητικής ανασυγκρότησης. Η μεταρρύθμιση με κέντρο την «αποκομματικοποίηση» των γραμματέων των υπουργείων και τους τρόπους επιλογής προϊσταμένων δεν ολοκληρώθηκε και άρα δεν δοκιμάστηκε στην πράξη. Δεν κατανοήσαμε τη θέση του ελληνικού κράτους στο πλαίσιο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης και τον βαθμό εξάρτησής του από το ευρωπαϊκό κέντρο. Υποτιμήσαμε τις αδράνειες του κρατικού μηχανισμού, αλλά και τη συνέχεια του κράτους, την οποία οφείλαμε και εμείς να διασφαλίσουμε. Προσπαθήσαμε με λάθος τρόπο να επιλύσουμε το επικοινωνιακό έλλειμμα, είτε προβαίνοντας σε ευκαιριακές συμμαχίες με μιντιάρχες χωρίς το προσδοκώμενο αποτέλεσμα, είτε αποτυγχάνοντας να αναβαθμίσουμε επαρκώς τη δημόσια τηλεόραση.

**15.** Ένα αριστερό κυβερνητικό εγχείρημα προϋποθέτει καλή γνώση και κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού. *Το κράτος ΔΕΝ είναι ουδέτερο, ούτε συνιστά μηχανισμό απαλλαγμένο από αξιακές και ιδεολογικά φορτισμένες τοποθετήσεις.* Έχει αδράνειες, έχει μονομέρειες, διατηρεί το αποτύπωμα του καθεστώτος προ κρίσης, θα προτάξει αντιστάσεις σε προσπάθειες αλλαγής του status quo. Ταυτόχρονα, όμως, το κράτος έχει ρωγμές, περικλείει ζωογόνες δυνάμεις που παραμένουν αναξιοποίητες ή στο «ψυγείο» και προσφέρει δυνατότητες για εναλλακτικές προσεγγίσεις. Αρκεί ο φορέας της εναλλακτικής προσέγγισης να παρεμβαίνει με συστηματικό τρόπο και να διαθέτει μια επεξεργασμένη μεθοδολογία αξιοποίησης των δυνατοτήτων. Ιδιαίτερα, το τι πρέπει να γίνει με τους θεσμούς του «βαθέως κράτους», δηλαδή τα σώματα ασφαλείας και τη δικαιοσύνη, πρέπει να θεωρηθεί μεγάλο ζητούμενο για την επόμενη κυβέρνηση της Αριστεράς. Οφείλουμε να διαμορφώσουμε μια αριστερή άποψη για αυτούς τους θεσμούς, να ξανασκεφτούμε τη λειτουργία τους στο πλαίσιο ενός αριστερού-προοδευτικού σχεδίου, αφού όμως έχουμε κατανοήσει με την απαιτούμενη επάρκεια τον καθοριστικό ρόλο τους στην προώθηση μιας συντηρητικής και κάποτε ρητά αντιδραστικής κατεύθυνσης στη στρατηγική του όλου ελληνικού κράτους. Αξιοποιώντας εν προκειμένω την πρότερη εμπειρία. Σε ένα πρώτο επίπεδο, οφείλουμε να κατανοήσουμε ότι ο επιθυμητός εκδημοκρατισμός του «βαθέως κράτους» περνά από μηχανισμούς κοινωνικής λογοδοσίας, από μεγαλύτερη διαφάνεια, από την καλλιέργεια δημοκρατικής κουλτούρας και δημοκρατικού ήθους παντού.

**16.** Οφείλουμε, επίσης, να συνειδητοποιήσουμε ότι η κατάκτηση της εξουσίας αποτελεί σύνθετο και απαιτητικό εγχείρημα που απαιτεί τη συγκρότηση ενός πολιτικού υποκειμένου ικανού να διαχειριστεί τα πλέγματα εξουσίας εντός και εναντίον του όλου καπιταλιστικού πλαισίου. Στο επίπεδο της πολιτικής εξουσίας, είναι απαραίτητη η κατανόηση από τη δική μας πλευρά της φύσης

και της σύνθεσης του ελληνικού κράτους, της θέσης του στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό, της σχέσης του με υπερεθνικές διακυβερνητικές δομές καθώς και με άλλα εθνικά κράτη. Είναι αναγκαίο, όπως είπαμε, να επισημάνουμε τόσο τις δυνατότητες που ενυπάρχουν στο ελληνικό κράτος για την εκτύλιξη ενός μετασχηματιστικού σχεδίου, όσο και τις αδράνειες, τους περιορισμούς και τις αντιστάσεις που πρέπει να υπερβούμε ώστε εν τέλει να το μετασχηματίσουμε. Υπ' αυτήν την έννοια, η αριστερή θεωρία για το κράτος θα τροφοδοτεί μια αριστερή στρατηγική για το κράτος, αλλά και η εμπειρία της διαχείρισης των κρατικών δομών θα εμπλουτίζει τη θεωρία με πολύτιμη εμπειρική ύλη.

**17.** Παράλληλα οφείλουμε να κατανοήσουμε ότι στις μεταβιομηχανικές, λεγόμενες, κοινωνίες η εξουσία διαχέεται σε πολλαπλά πεδία της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται πολλαπλοί θύλακες άσκησης καταναγκασμού, οι οποίοι δημιουργούν διακριτά πλέγματα εξουσίας ενίοτε ανταγωνιστικά μεταξύ τους. Πώς, για παράδειγμα, αντιμετωπίζουμε την ισχυρή αυτονομία των φορέων της οικονομικής εξουσίας σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον κυριαρχίας των διεθνών αγορών; Με ποιές πρακτικές θα υπονομεύσουμε την ιδεολογική ισχύ του νεοφιλελευθερισμού στις σύγχρονες κοινωνίες; Τα υπάρχοντα πλέγματα εξουσίας επιβάλλουν να διαμορφώσουμε μια αριστερή στρατηγική εξουσίας η οποία θα αντιλαμβάνεται ότι η εκλογική νίκη και η κυβερνητική ανέλιξη είναι εγγενώς ατελής αφετηρία για να διαμορφωθεί ένα εγχείρημα κοινωνικού μετασχηματισμού. Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα απαιτητικό, χρειάζεται ισχυρή κοινωνική γείωση και προϋποθέτει ένα πολιτικό υποκείμενο έτοιμο να δίνει κρίσιμες μάχες τόσο κεντρικά όσο και τοπικά. Προϋποτίθεται, δηλαδή, ένα πολιτικό υποκείμενο το οποίο θα λειτουργεί ως συλλογικός διανοούμενος, αλλά ταυτόχρονα ως εκπρόσωπος και οργανωτής της κοινωνικής δυναμικής και της κοινωνικής αντίστασης.

**18.** Με αυτά δεδομένα, εστίες οργανωμένης σκέψης με δυνατότητα αξιοποίησης ειδικών γνώσεων είναι αναγκαίοι διαμεσολαβητές ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα, τις συλλογικότητες, την ακαδημαϊκή και ερευνητική κοινότητα, το κόμμα και την πολιτική. Η παραγωγή και η στήριξη της αριστερής και προοδευτικής πολιτικής πρέπει να προέρχεται από αντίστοιχους θεσμούς ή οιονεί θεσμούς οι οποίοι, ως φορείς-οχήματα, θα αντιπαραθέτουν την παραγωγή και την προαγωγή ριζοσπαστικών κοινωνικών και οικολογικών ιδεών και προγραμμάτων έναντι των συντηρητικών επιλογών και της πολιτικής υποστήριξης μεμονωμένων ιδιωτών και κέντρων οικονομικής εξουσίας. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον χρειαζόμαστε αριστερές, προοδευτικές, εναλλακτικές «δεξαμενές σκέψης», για να βεβαιωνόμαστε ότι η πολιτική που προτείνεται και ασκείται από το μέτωπο της προόδου συναρτάται άμεσα με πηγές που εξασφαλίζουν το απαραίτητο επίπεδο πολιτικής και τεχνικής επάρκειας ενώ εδράζουν τις ρίζες και την εστίασή τους στο συμφέρον της κοινωνικής πλειονότητας. Τέτοιοι φορείς-οχήματα μπορούν να χρηματοδοτούνται από τα



πολυάριθμα μέλη τους, με σταθερότητα και συνέπεια, με ευθύνη και ζήλο και αυτό να ενισχύει την αξιοπιστία, τη εγκυρότητα και τη ερευνητική παραγωγικότητά τους. Χρειαζόμαστε πολυάριθμους τέτοιους καινοτόμους φορείς λόγου οι οποίοι, σε σχηματισμό δικτύου, θα είναι ικανοί να ισχυροποιούν, να οχυρώνουν και να οργανώνουν θέσεις, παράγοντας με θετικότητα νέες εναλλακτικές προτάσεις. Δεν πρέπει να λειτουργούν ως απομονωμένες νησίδες, αλλά να επικοινωνούν με υπερεθνικά δίκτυα ενδυναμώνοντας τις στρατηγικές τους θέσεις και επηρεάζοντας τους συσχετισμούς δυνάμεων υπέρ της προόδου, οργανώνοντας νέες απαντήσεις τόσο σε επίπεδο κριτικής θεωρίας όσο και σε επίπεδο πολιτικής πρακτικής.

**19.** Ο ρόλος του κόμματος αποδεικνύεται καθοριστικός για την προώθηση του σχεδίου μας. Η απόσυρση του κόμματος από τη λήψη των αποφάσεων και τη διαμόρφωση του πολιτικού προσανατολισμού της κυβέρνησής μας συνιστούσε σημαντική ανεπάρκεια την περίοδο της διακυβέρνησης. Κάποιοι θεώρησαν ή αφέθηκαν να θεωρούν ότι το κόμμα κινείται σε άλλο πλαίσιο από την κυβέρνηση, ότι είναι φορέας ρομαντικών προδιαθέσεων, ότι έχει άγνοια των κυβερνητικών πραγματικοτήτων, ότι είναι ερασιτεχνικό σε σύγκριση με τον επαγγελματισμό που απαιτείται στο κυβερνητικό επίπεδο, ότι η ενασχόληση με το κόμμα όσων ασκούν κυβερνητική ευθύνη είναι πάρεργο. Μπορεί κάποιες από αυτές τις απόψεις να φέρουν στοιχεία αλήθειας, αλλά κατά βάση είναι λανθασμένες ενώ είμαστε εμείς που επιλέξαμε ή αφεθήκαμε να διολισθήσουμε προς αυτές. Η υποτίμηση του ρόλου του κόμματος έχει τις ρίζες της σε συγχύσεις που επικράτησαν σε προηγούμενες περιόδους του ΣΥΡΙΖΑ σχετικά με το ρόλο του κόμματος, των κινημάτων και της ηγεσίας στο συνολικό μας σχέδιο, όπως και σε λογικές «ανάθεσης» που δεν αντιμετωπίστηκαν έγκαιρα και ουσιαστικά. Επιπλέον, η οργανωτική αδυναμία και η στελεχική αφάιμαξη του ΣΥΡΙΖΑ, αντί να τεθεί ως κατεπείγον ζήτημα προς αντιμετώπιση, λειτούργησε ως άλλοθι για την υποβάθμιση του ρόλου του. *Το κόμμα δεν είναι απλά εκλογικός μηχανισμός ούτε λέσχη οπαδών. Έχει συγκεκριμένα καθήκοντα, ασκεί συγκεκριμένες λειτουργίες και έχει συγκεκριμένο ρόλο να επιτελέσει.* Αυτόν το ρόλο, αυτές τις λειτουργίες και αυτά τα καθήκοντα οφείλουμε να προσδιορίσουμε για την εποχή μας με τρόπο πολύ σαφή. Όπου αυτός ο προσδιορισμός οφείλει να δεσμεύει τη δράση του κόμματος και τις ευθύνες όλων μας. Ιδίως τώρα που βρισκόμαστε στην αντιπολίτευση, το κόμμα είναι το κύριο πεδίο όπου θα διαμορφώσουμε την κυβερνητική πολιτική του μέλλοντος. Στο βαθμό που εισερχόμαστε στον πολιτικό ανταγωνισμό έχοντας απέναντί μας το σύνολο σχεδόν των ΜΜΕ, η οργανωμένη παρέμβασή μας στην κοινωνία συνιστά τον εναλλακτικό τρόπο επικοινωνίας ενώ η εσωκομματική μας δημοκρατία την ποιοτική διαφορά σε σχέση με τους πολιτικούς αντιπάλους μας.

**20.** Στο πλαίσιο αυτό, είναι αναγκαίο να δημιουργήσουμε ένα κόμμα «μαζικό, νεανικό, λαϊκό, δημοκρατικό, σύγχρονο, αριστερό, πράσινο, εκφραστή της προοδευτικής παράταξης» όπως ήδη το προσδιόρισαν ο Πρόεδρος και τα όργανα του ΣΥΡΙΖΑ.

Μαζικό-Νεανικό-Λαϊκό: Αυτά τα τρία στοιχεία είναι αλληλένδετα. Η *μαζικότητα* και η αντιστοίχιση της κομματικής και της εκλογικής επιρροής είναι ποσοτικός δείκτης μεγάλης σημασίας. Υποδηλώνει κόμμα μεγάλης κλίμακας, που μαθαίνει να συντονίζει τη δράση πολλών ατόμων και δεν λειτουργεί σαν πεφωτισμένη ελίτ. Σε μια εποχή απαξίωσης της πολιτικής συμμετοχής, η ενεργός εμπλοκή των πολιτών σε συλλογικές διαδικασίες αποτελεί το μόνο φάρμακο για την κρίση της δημοκρατίας. Βέβαια, το ποσοτικό κριτήριο πρέπει να συνοδεύεται από μία καίρια ποιοτική διάσταση. Το *νεανικό* στοιχείο είναι σημαντικό για τέσσερις λόγους: α) η εμπλοκή των νέων στην κομματική συλλογική ζωή αντιμάχεται τις τάσεις κυνισμού και απάθειας, β) ανανεώνει τη στελεχιακή και κομματική βάση, γ) ενισχύει τη δυνατότητα κινητοποίησης του κόμματος και δ) φέρνει σε επαφή το κόμμα με νέες ιδέες και πρακτικές. Το *λαϊκό* στοιχείο είναι εξίσου σημαντικό γιατί συμπυκνώνει την προτεραιότητα στην εκπροσώπηση των οικονομικά ασθενέστερων στρωμάτων στο πολιτικό πεδίο και στο επίπεδο άσκησης πολιτικής. Ο καταπιεσμένος, ο υποτελής, ο αποκλεισμένος, ο περιθωριοποιημένος βρίσκει διέξοδο στη συλλογική δράση, διαμορφώνοντας έτσι τους όρους χειραφέτησής του.

Δημοκρατικό-Σύγχρονο: Εδώ τίθεται το ζήτημα του πώς εμβαθύνουμε τους όρους διεύρυνσης και ανασύνταξης του ΣΥΡΙΖΑ. Σε τί κόμμα θα εισέλθουν τα νέα μέλη και πώς θα το συνδιαμορφώσουν; Με τί είδους συλλογικά όργανα και διαδικασίες; Με ποιά δικαιώματα και ποιές υποχρεώσεις; Οφείλουμε να ορίσουμε κάποιες βασικές αρχές κομματικής οικοδόμησης: α) Διάταξη του κόμματος σε άμεση συνάρτηση με τον νέο καταμερισμό εργασίας και τις πραγματικότητες της περιόδου της κρίσης, αλλά και με αυτές που αναδύονται από τη διαδικασία υπέρβασής της. β) Συνδυασμός αντιπροσωπευτικών και αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών στην παραγωγή αποφάσεων στο εσωτερικό του κόμματος. γ) Ενδυνάμωση της περιφερειακής και αποκεντρωμένης οργάνωσης, κυρίως ως προς αποφασιστικές αρμοδιότητες. δ) Ενίσχυση του εκπαιδευτικού ρόλου του κόμματος. ε) Δικτύωση σε διάφορους κοινωνικούς χώρους και μέτωπα. ε) Αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών και των δυνατοτήτων της ψηφιακής πλατφόρμας για τη λειτουργία του κόμματος.

Αριστερό-Πράσινο-Προοδευτικό: Αυτός ο προσδιορισμός αφορά το ιδεολογικό σκέλος της διεύρυνσης και ανασύνταξης του κόμματος. Με ποιές ταυτότητες θα κινηθούμε; Το «αριστερό», μετά τα 4,5 τελευταία χρόνια, αναβαπτίζεται στην εμπειρία της «κυβερνώσας Αριστεράς», της Αριστεράς της διακυβέρνησης και των κοινωνικών αγώνων. Δεν μπορούμε να μιλάμε για «αριστερό» χωρίς να συζητάμε τους όρους συγκρότησης και εφαρμογής ενός αριστερού

κυβερνητικού προγράμματος που θα εξειδικεύεται στους τομείς της αριστερής κυβερνητικής πολιτικής. Παράλληλα, το «αριστερό» είναι εξ ορισμού και «κινηματικό», σηματοδοτώντας την προσπάθεια σύνδεσης του κυβερνητικού προγράμματος με την κινηματική δράση. Η τελευταία δεν είναι δεδομένη ούτε υπάρχει από μόνη της αλλά καταλύεται, ενεργοποιείται, κινητοποιείται, ενισχύεται και ενδεχομένως φτάνει να πλαισιώνεται από το πολιτικό στοχείο και τη δράση του κόμματος. Το κόμμα-συλλογικός διανοούμενος οφείλει να βρει τους ενδεδειγμένους στη συγκυρία τρόπους οργανικής διασύνδεσης των δύο διαδικασιών, της κυβερνητικής και της κινηματικής. Επιπλέον, το «αριστερό» οφείλει να ενσωματώνει της βασικές τάσεις της αριστερής κριτικής και να τις αξιοποιεί έμπρακτα προς την κατεύθυνση του κοινωνικού μετασχηματισμού. Παράλληλα οφείλει να ενθαρρύνει την ετερότητα των επεξεργασιών, την αυτονομία της δουλειάς των διανοουμένων και των καλλιτεχνών, την επικοινωνία με άλλους πολιτικούς χώρους, τη σκληρή και γόνιμη κριτική. Το «πράσινο» στοιχείο είναι εξαιρετικά επίκαιρο λόγω της κλιματικής κρίσης ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ διαθέτει ισχυρές παρακαταθήκες πολιτικής οικολογίας τις οποίες οφείλει να ξαναφέρει στο προσκήνιο με ριζικά αναβαθμισμένο τρόπο. Ως προς το «προοδευτικό» τίθενται γόνιμα ερωτήματα: είναι απαραίτητος ο προσδιορισμός του περιεχομένου της έννοιας «προοδευτικός»; Καλύπτει τον χώρο από την άκρα Αριστερά μέχρι το κέντρο εν είδει ευρείας παράταξης; Συνιστά ο χώρος εκ δεξιών του ΣΥΡΙΖΑ το προοδευτικό plus του ΣΥΡΙΖΑ; Ο προσδιορισμός αποτελεί τρόπο να ιδωθεί ή να ονομαστεί μια νέα ταυτότητα του ΣΥΡΙΖΑ ως αριστερή-προοδευτική; Σημαίνει αυτό ότι οι στόχοι του κόμματος θα είναι «αριστεροί-προοδευτικοί»; Ούτως ή άλλως πάντως, πέρα από ονόματα και συνθήματα, οφείλουμε να δούμε την ουσία και να εμβαθύνουμε στο περιεχόμενο της πολιτικής μας ιδεολογίας. Είναι η δική μας Αριστερά μια Αριστερά κοινωνικά γειωμένη και πολιτικά ρεαλιστική ή μια «προοδευτική μετα-Αριστερά»;

**21.** Το υποκείμενο της προοδευτικής διακυβέρνησης και του κοινωνικού μετασχηματισμού στην εποχή μας είναι πολύμορφο και πολυκεντρικό. Τα κοινωνικά κινήματα δεν είναι εξαρτήματα ή ιμάντες του κόμματος, αλλά συγκροτούνται και δρουν αυτόνομα από το κόμμα η τα κόμματα. Η ίδια η εμπειρία μάς έδειξε ότι η αυτονομία των κοινωνικών κινήματων και ο σεβασμός της από μέρους μας δεν εμπόδισε αλλά, αντίθετα, υπήρξε όρος για δημιουργική συμπόρευση πολλών και για την έκφραση της κοινωνικής δυναμικής από τον ΣΥΡΙΖΑ. Η ανάπτυξη των πολύμορφων κινήματων και των συλλογικών υποκειμένων ευρύτερα δεν υποκαθιστά τον ρόλο του κομματος αλλά επαναπροσδιορίζει τα καθήκοντα του. Η διασύνδεση αγώνων και αιτημάτων σε ένα συνεκτικό πολιτικό σχέδιο επιτελεί ρόλο απολύτως κρίσιμο, συνιστώντας πεδίο δράσης και τόπο ευθύνης του κόμματος. Το ίδιο ισχύει και για τις ανεξάρτητες «δεξαμενές σκέψης», τα προοδευτικά μέσα επικοινωνίας και τα αλλά συλλογικά κοινωνικά υποκείμενα. Το κόμμα με την ηγεσία του, τα κινήματα, οι δεξαμενές σκέψης, τα ποικίλα συλλογικά υποκείμενα συγκροτούν ένα αστερισμό υπό όρους σχετικής αυτονομίας, αστερισμό στον οποίο το κόμμα μπορεί να αποτελέσει το κεντρικό

σημείο πολιτικής αναφοράς. Η οργανική και δυναμική συνάρθρωση των παραπάνω αποδεικνύεται η περισσότερο αποτελεσματική συνθήκη για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Ολόκληρη η πορεία του ΣΥΡΙΖΑ τα τελευταία δέκα και περισσότερα χρόνια το επιβεβαιώνει. Με τη διεύρυνση, την ανασύνταξη και τον μετασχηματισμό που επιχειρούμε μπορούμε να διατηρούμε τη φιλοδοξία, όχι μόνο να ενισχύσουμε ποσοτικά και ποιοτικά τον ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και να διαμορφώσουμε ένα παράδειγμα-υπόδειγμα που να συνιστά απάντηση στη κρίση του κομματικού φαινομένου και συμβολή στην ενίσχυση της δημοκρατία.

\*\*\*

Συντάσσοντας τούτον τον απολογισμό, δεν διστάσαμε να αναγνωρίσουμε με παρρησία κενά, ολιγωρίες και σφάλματα. Χωρίς καθόλου να υποτιμούμε τα όσα ο ΣΥΡΙΖΑ και η κυβέρνησή του έπραξαν και κατόρθωσαν να πετύχουν, και μάλιστα σε συνθήκες ιδιαίτερα δυσμενείς. Να πετύχουν πραγματικά, όχι επειδή το λέμε εμείς. Αλλά, πολύ απλά, επειδή είναι όλα εμπειρικά διαπιστώσιμα και πλήρως τεκμηριώσιμα με συγκεκριμένο τρόπο. Ό,τι κι αν προσπαθεί να διαδόσει εν προκειμένω η αντίπαλη προπαγάνδα και όσο έντονα κι αν το προσπαθεί. Καμιά κυβέρνηση στην μεταπολιτευτική, τουλάχιστον, ιστορία της χώρας δεν έχει προβεί σε έναν τέτοιο συνολικό απολογισμό. Αλλά η Αριστερά δεν έχει τίποτε να κρύψει. Ενώ η ρητή αναγνώριση των δικών της ελλειμμάτων συνιστά μεγάλο μέρος της δύναμής της.

Ο απολογισμός μας αποτελεί τη συλλογική αποτίμηση της εμπειρίας μας. Με αυτήν την έννοια, είναι κοινό κτήμα όλων. Ενώσω μας παρέχει ταυτόχρονα το πλαίσιο για την παραπέρα μέλετη της ίδιας εμπειρίας, όπως και για απολογιστικές αποτιμήσεις της δράσης και του έργου μας σε επιμέρους τομείς, πεδία και θεματα. Οι συναφείς προσπάθειες πρέπει να ενθαρρύνονται και να υποβοηθούνται από το κόμμα, ώστε να διασφαλίζεται η αξιοποίηση των εμπειριών και των απόψεων όλων εκείνων που διαχειρίστηκαν υποθέσεις και ζητήματα είτε από θέσεις κυβερνητικής ευθύνης είτε μέσα από τα όργανα και τα τμήματα του κόμματος είτε με οποιαδήποτε άλλη αρμοδιότητα. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, ο παρών απολογισμός, με τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει και με τα διδάγματα τα οποία αναδεικνύει, αποτελεί πολύτιμο εφόδιο για τη διαμόρφωση του νέου πολιτικού σχεδίου μας.–